STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01232

EYNER TSVISHN MILYONEN

Mark Razumny

Permanent preservation of this book was made possible by Abraham Rachlin in memory of Sylvia Newburger Rachlin

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

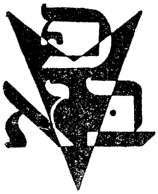

1505

מארק ראזומני

איינער צווישן מיליאָנען

פון אַן אמעריקאַנער נסיעה

ריגע, 1930
„ביכער פאַר אַלעמען"

דעקל=צייכענונג פון
קינסטלער י. פרידלענדער
ניו=יאָרק

געדרוקט אין „ספלענדיד“
ריגע הערן גאס 21 טעל. 27249

ווי אַ שיף אויפן ים...

שוין עטלעכע טעג, ווי מיר געפינען זיך אין דער לעצטער שטאָט פון אייראָפּע, אין דער האַמבורגער עמי־גראַנטן־שטאָט. ווייטער, צו מערבֿ־זייט, שפּרייט זיך שוין דער ים, און יעדן טאָג גייען מיר אַהין און קוקן אים אָן מיט פאַר־בּיינקטע אויגן. עס ווילט זיך שוין פאָרן. עס ווילט זיך שוין זיצן אויפן שיף. אָבער דערווייל זיצן מיר דאָ, מיר מוזן דורכמאַכן קאַראַנטין. מיר קומען פון די חשודיקע (סאַניטאַר־היגיעניש) מדינות אין מזרח־אייראָפּע. יעדער טאָג איז אַ יאָר.

סוף־כּל־סוף רוקט זיך שוין אָן דער טאָג פון אָפּפאָר. אויפן רוקן פון אַ מעכטיקן שטורעם קומט ער. ס'איז אַ ווינטערדיקער באַגינען. די טייטשקע קלאַפּט אָן אין טיר „אויפשטעהן"! איך שפּרינג אַראָפּ פון געלעגער, כאַפּ אַ דרינזשיק, קוק אַרויס אין דעם פענסטערן פאַרטאָג—לאַנגע שורות באַלויכטענע פענסטערן. איבער די שויבן גליטשן זיך דריבנע־דריבנע טראָפּנס רעגן, און באַלד דערטראָגן זיך פייערלעכע אָרגל־טענער. אַ געזאַנג הילכט אָפּ. דאָס פּראַוועט מען אין קירך אַ גאָטעסדינסט.

די צייט איז אַן אומרויקע, אויפן ים בושעווען שטו־רעמס, יעדן טאָג ברענגט דער טעלעגראַף ידיעות וועגן אונטערגעגאַנגענע און שווער־באַשעדיקטע שיפן, — און מענטשן נעמען זיך פאַר דער נסיעה מפּיס זיין דעם אויבערשטן מיט אַביסל געזאַנג, מיט אַ טראָפּעלע תּפילה. אולי ירחם!

אויפגיך זיך גרייט געמאַכט, פאַרקלאַפּט דעם לעצטן

קופּערטל, און מיר קלייבן זיך שוין אין די גרויסע וואַרטזאַלן. צוויי טויזנט פּאַסאַזשירן — אַלע מיט טיאָכקעדיקע הערצער, מיט אומרויִקע אויגן, מיט פיבער פון דערוואַרטן און ציטערדיקע שפּיצפינגער. דער ערשטער און צווייטער קלאַס האַלט זיך באַזונדער. אָנגעבלאָזענע אַריסטאָקראַטן. זייער צאָל איז ניט גרויס, אָבער גרויס זיינען זיי אין איכות, אין שטאָלץ און זעלבסטבאַוווסטזיין. דאָס רוב פּאַסאַזשירן באַשטייט פון דריטן=קלאַס=פּאָרער, ווי עס פירט זיך שוין. מענטשן פון כלערליי מינים, פון כלערליי פעלקער און פאַרבן. עס וואַרפן זיך אפילו דורך עטלעכע נעגערס און געלהויטיקע אַזיאַטן. אַ באַזונדער פּאַסאַזשירן=מאַסע בילדעט דער טוריסטן=קלאַס: אינטעליגענטן, וואָס פּאַסן זיך ניט אַריין ניט אין אַ נידעריקערן, ניט אין אַ העכערן קלאַס, וואָס פּאָרן נאָר באַזוכן אַמעריקע, זיך באַקענען מיטן דאָרטיקן לעבן. צווישן זיי — געלערנטע, שריפטשטעלער, מוזיקער. אַ ספּעציעלער עולם.

עס גייט אַוועק אַ שעה=צוויי, עס ווערט ליכטיקער. דער רעגן שטילט זיך ביסלעכוויז איין, און ס'קומט אָן אַ צוג און פירט אונז אָפּ קיין קוקסהאַפען, פונוואַנען די שיף גייט אָפּ. מיר פּאָרן עטלעכע שעה איבער פּאַרפרוירענע, סקוידנע לאָנקעס, צווישן שיטערע, זומפּיקע וועלדער, דורך פאַרנעפּלטע, פאַרוויכערטע פאַבריק=שטעטלעך. צום סוף דערזעען מיר שוין פונדערווייטן דעם דאַמפּער „דייטשלאַנד". מיר פּאָרן צו האַרט צו אַ גרויסן באַראַק, גייען דורך אַ פּאַס= און בילעט=קאָנטראָל, און קומען אַרויס צום ים=ברעג.

דער שטיינערנער ברעג איז נאַס און גליטשיק, און אין זיין גלאַנציקער אויבערפלאַך שפּיגלט זיך: דער קאָלאָסאַלער רומפּ פונם דאַמפּער און זיינע גיגאַנטישע צוויי קוימענס, וואָס יעדער איינער האָט די גרעב פון אַ מאַן

צען, אויסגעשטעלט אין אַ קרייז. אויפן דעק פון ערשטן קלאַס שפּילט די שיף־קאַפּעליע בראַווורע מאַרשן, און דאָס טרומייטערן און פּייקלען מישט זיך אוים מיט די שקאַציקע פּייפערייען פונם ווינט. און זיי צאַנקען אונטער די גריל צן, אַזוי ווי שוועבעלעך אונטערן בלאָזן פון אַ שמיד־בלאָזאַק.

ביים אַרויפגיין אויפן שיף ווערט יעדער פּאַסאַזשיר אויפגעכאַפּט אונטער די אָרעמס, אַזוי ווי אַ בייגל, און איי־דער ער באַוויזט זיך נאָך אומצוקוקן, גיט מען אים אי־בער ווייטער, און אַזוי ווערט ער ממש אַרויפגעטראָגן אויפן דאַמפּער דורך מאַטראָסן איבער אַ גאַנצער סיסטעם פון געדרייטע טרעפּלעך.

די עטלעכע טריט, וואָס מען שטעלט איבערן ברעג פון באַראַק ביזן שיף, זיינען געווען די לעצטע אויף פעסטער יבשה. פון איצט אָן וועט מען צען טעג צייט מער ניט פילן קיין האַרטע ערד אונטער די פיס.

עס ווערט ביסלעכווייז ליכטיקער. דער רעגן הערט אויף, אָבער דער ווינט הייבט אָן אַליין הילכיקער צו בלאָזן. די פּלאַטפאָרמע פאַר באַגלייטער ווערט אנגעשטעלט מיט מענטשן, וועלכע מוזן זיך פעסט אָנהאַלטן אָן די פּאַרענט־שעס און איינער אָן אנדערן, כדי דער שטורעם זאָל זיי ניט אוועקרייסן פון אָרט.

שעהנלאַנג ציט זיך די אומויפהערלעכע שנירל פּאַסאַ־זשירן, די „דייטשלאַנד" שלינגט זיי אַלעמען אריין, און טוט זיך אפילו קיין קרים ניט דערביי. די מוזיק שפּילט, דער ווינט פּייפט, דער וואַסער אַרום אונז ברויזט, ווי אַ קאָכקעסל, און פון דעק זעען מיר, ווי די קלענערע שיפן, וואָס פאָרן אַהין און צוריק איבערן האַפן און ווייטער אין אָפענעם ים, וואַרפט עס ווי נים־שאָלעכצלעך.

אין אַ פּאָר שעה אַרום ראַמט מען אַראָפּ די בריקלעך, וואָס ציען זיך צווישן שיף און לאַנד, און דער מעכטיקער גוף נעמט זיך פּאַוואָליע און אומגעלומפּערט, הינטערווײלעכס, אָפּרוקן פֿון שטײנערנעם ברעג. אַלע פּאַסאַזשירן שטײען אויפֿן דעק, פּאָכען מיט טיכלעך. די באַגלײטערס אויפֿן ברעג ענטפֿערן מיט הילכיקע געשרײען, מיט געזאַנג, און דער ווינט רײסט פֿון זײערע הענט די טיכלעך און די היטלעך, מיט וועלכע זײ שיקן דעם לעצטן גרוס די אָפּפֿאָרנדיקע.

„דײטשלאַנד“ דרײט זיך אוים מיטן פּנים צום אָפֿענעם ים, ברויזט נאָכמער אויף מיט אירע שרויפֿן דעם שוין אַזוי אויך ברויזיקן ים. לאָזט זיך אַוועק מיטן פֿולן שוווּנג אין וועג אַרײן. נאָך אַלץ באַגלײט דורך אויסרופֿן פֿון די באַגלײטערס, וועלכע ווערן איצט אַלץ מער און מער פֿאַרהילכט דורך ווײטקײט און שטורעם.

פֿון אונזערע אויגן פֿאַרשווינדט ביסלעכווײז דער אײראָפּעישער ברעג. אָט איז שוין געקומען דער לעצטער מאָמענט. יעדער זאָגט אין האַרצן דעם לעצטן זײ־געזונט דער אַלטיטשקער אײראָפּע, אונזער מאַמען, א סך ווײשן בגנבה אָפּ אַ טרער, און מיר זײנען שוין אין אָפֿענעם ים, אין דער מאַכט פֿון די צעווילדעוועטע, צעהוליעטע גרינע כוואַליעס.

אונזער שיף הײבט זיך אָן וואַקלען, מיר פֿאַרלירן באַלד דעם גלײכגעוויכט, דעם באַוווּסטזײן פֿון פֿעסטן אָנהאַלט. דער גרין־אויגיקער געשפּענסט פֿון ים־קראַנקהײט שטעלט זיך יעדן אײנעם אַנטקעגן, און עס הײבן אָן פֿאַלן די ערשטע קרבנות.

דעם ערשטן טאָג און די נאַכט ליגן שוין אַלע צוויי

טויזנט פּאַסאַזשירן קראַנק. פון אַלע קאַיוטעס טראָגט זיך אַ קרעכצן און אַ יאָמערן. דיעניקע חולאים, וואָס ליגן אין די אויבערשטע בעטלעך, שווינען ניט די אונטערשטע. אָבער ווער קוקט דאָס אויף עפּעס אין אַזעלכע מאָמענטן. בעת עס דאַכט זיך, אַז די וועלט גייט אונטער, בעת אין מח פּויקט, ווי מיט טויזנט האַרמאַטן, און יעדער שפּריץ פון שיף איבער די כוואַליעס רייסט אַרויס אַלע אינגעווייטן! איך בין זיך אויך מודה אין מיינע זינד: מיין אונטערשטער שכן איז געווען אַ גלח, און אויב עס איז טאַקע פאַראַן אַ גאָט אויף דער וועלט, ווייס איך ניט, אויב ער וועט מיר מוחל זיין די אַלע צרות, וואָס איך האָב אין יענער נאַכט אָנגעטאָן זיין דינער.

אָט אַזוי האָט זיך געצויגן די שרעקלעכע נאַכט אָן אַ סוף, ביז אין דעם קליינעם קאַיוטן־פענסטערל האָבן דאָך אָנגעהייבן אַריינקוקן די ערשטע שטראַלן פון דער אויפגייענדיקער זון. און אַ נס איז געשען: מיר האָבן זיך אַלע מיטאַמאָל דערפילט מונטער און פריש, האָבן אַראָפּגעוואַשן פון זיך די סימנים פון מענטשלעכער שוואַכקייט, זיך אָנגעטאָן און אַרויס אויבן. עס איז געווען אַ פּרעכטיקער פרימאָרגן. די זון האָט געמאַכט חנדלעך צום באַרויקטן ים, און דער ים האָט איר אָפּגעענטפערט מיט אָן אַ צאָל קאָקעטישע אויגעלעך, וואָס האָבן אַרויפגעפינטלט פון יעדער כוואַליעכל. די שיף האָט זיך געגליטשט פּאַוואָליע און מאַיעסטעטיש, און מיר זיינען אַרומגעגאַנגען איבערן דעק, ווי די פרינצן, אָנגעטאָן אין די בגדי־מלכות פון זון און געזאַלצענער און פּראָסטיקער ים־לופט, און האָבן זיך געווינצלט איבער אונזער נעכטיקער שפלות און איבער די פּאַסאַזשירן, וואָס זיינען נאָך היינט אויך געבליבן ליגן אין זייערע בעטלעך.

ביים פרישטיק האָט געשפּילט מוזיק, און מען האָט

אונז געטיילט דעם ערשטן נומער פון דער „אַטלאַנטיק־פּאָסט" — אַ צייטונג אויף ענגליש און דייטש, וואָס ווערט געזעצט און געדרוקט דאָ אויפן שיף גופא. אין דער צײַטונג זיינען געבראַכט געווען די לעצטע ראַדיאָ־טעלעגראַמעס, און עס איז אויך אָפּגעדרוקט געווען די רשימה פון אַלע פּאַסאַזשירן. און דאָ, ווען יעדער האָט דערזען זיין נאָמען געדרוקט, האָט מען זיך עפּעס אָנגעהייבן פילן האָפערדיקער. איצט, הייסט עס, איז יעדער געוואָרן אַ בירגער פון דער רעפּובליק „דייטשלאַנד", וואָס שווימט איבערן אָקעאַן מיט אירע 21 טויזנט טאָן און מיט א משא פון 2000 געזונטע און קראַנקע, לעבנסלוסטיקע און פאַרצווייפלטע, רייכע און אָרימע מענטשן.

און ס'איז אַוועק אַ סדרה לעבן אין דער דאָזיקער שווימענדיקער רעפּובליק. איין טאָג האָט זיך געגליטשט נאָכן אַנדערן, איין אָוונט נאָכן אַנדערן. אַ לעבן — אָן דעם ריח פון וואָכעדיקייט, אַ לעבן מיט אַ לייכטן הויך פון ראָמאַנטישקייט און יומטובדיקייט. אַ לעבן אין אַ שטאָט פון ליידיקגייערס, פון געצוווּנגענער ליידיקגייערײַ, אַ לעבן פון הוילן גלאַנץ, וואָס איז אָבער פון צייט צו צייט דאָך פאַרטונקלט געוואָרן מיט פאַרשיידענע ניט־געווינטשענע אינטערמעדיעס. אַ לעבן פון פאַרווייַלונגען און פון זאָרגלאָזיקייט, וואָס איז שוין אָפטמאָל אפילו פּריקרע געוואָרן, אַ לעבן, פאַרהוילכט מיט מוזיק און געזאַנג, פאַרנומען מיט הוילער פרעסערײַ און שלאָף, אויסגעפילט מיט כסדרדיקע מאָלצייטן, בעלער, מאַסקאַראַדן, פאָרשטעלונגען און פלירט, פלירט אָן אַ סוף און אָן אַ ברעג.

אום אַכט אינדערפרי עסן מיר פרישטיק, אום צען איז שוין ווייטער אַ פרעסערײַ, אום צוועלף איז מיטיק, אום דריי — קאַווע, אָבער די הויפּט־מאָלצייט, דער היי־

ליקער „דינער", איז אום זעקס. דעמאָלט מוזן אלע קומען אויסגעפּוצט אין די בעסטע בגדים, מוזיק שפּילט, פלינקע סטיוּאַרדס טראָגן ארום מאכלים אָן אַ צאָל, און מען זיצט אָפּ בײַם טיש אַ גאַנצע שעה צײַט. נאָכדעם קומט יעדן אָוונט פּאַר אַ פאַרווײַלונג — אַ טאַנץ, אַ ביר־אָוונט, אַ מאַסקנבאַל, אַ קינאָ־פאָרשטעלונג — און מאָדנע פילט מען זיך, בעת מען זיצט אַזוי בײַ אַ גלאָז ביר, אָדער מען קוקט אויף האַראָלד לאָידס קונצן, און מען הערט, ווי הינטערן וואַנט רוישט און בושעוועט דער אָקעאַן, און זינגט זיך זײַן אייביק, בראשיתדיק לידעלע.

אָבער דערמיט איז נאָך ניט געענדיקט. ווײַל נאָך יעדער פאַרווײַלונג איז מען דאָך ווײַטער אויסגעהונגערט, און די סטיוּאַרדס טראָגן ווײַטער ארום כּלערלײַ קאַלטע מאכלים, און דער עולם שלינגט ווײַטער אַלץ אַרײַן מיט אַן אַפּעטיט פון עוג־מלך־הבשן, כּדי נאָכדעם אײַנצושלאָפן מיט אַ געהרגעטן שלאָף. ווײַל אין קיין אָרט אין דער וועלט עסט מען ניט אַזוי פיל און אַזוי געשמאַק, ווי אויף אַ שיף. מען פילט נאָר די גאַנצע נאַכט, ווי מען ווערט צערטלעך געוויגט, אַזוי ווי אין די קינדער־יאָרן פון דער מאַמעס האַנט.

צו אונז, אין טוריסטן־קלאַס, קומען יעדן אָוונט אַריבער פּאַסאַזשירן פון צווייטן קלאַס, ווײַל בײַ אונז איז לוסטיקער, ווי בײַ זיי. זיי האָט געקאַסט אסך, ביז זיי האָבן אָפּגעוואָרפן זייער „שטאָלץ" און דאָך געקומען צו אונז — אָבער די ערשט־קלאַסיקע קאָנען דאָס דאָך בײַ זיך ניט פועלן. ניט געקוקט אויף דעם, וואָס זיי זײַנען נעבעך אויף גרויסע צרות, און זיי איז זייער אומעטיק. זיי זײַנען אײַנגאַנצן זעכצן מאַן, און אַלע זעכצן מאַן ווערן ממש דערשטיקט אין זייער עלעגאַנטער פאַרלאָזנקייט און עס איז נעבעך אַ רחמנות אויף

זיי. ווען מען גייט דאָרטן פאַרביי, זעט מען מענער אין סמאָקינגס און דאַמען אין באַל־קליידער, וואָס ריידן נאָר מיטן לשון „יעס, סער", „נאָו, סער". זיי זיינען שטייף, ווי ליאַלקעס, און מען זאָגט: אינדערפרי שווינקען זיי די העל־זער מיט שאַמפּאַניער. איבעריקנס — פון ים־קראַנקהייט ליידן זיי אויך, פּונקט אַזוי ווי אַלע, נאָר מען זעט דאָס נישט: זיי פאַרשליסן זיך אין זייערע קאַיוטעס און ברעכן גרין און געל, אָנגעטאָן אין די סמאָקינגס און אין די באַל־טואַלעטן.

מיר האָבן אויך עטלעכע פּאַסאַזשירן אין די קאַבי־נעס דע־לוקס. דאָס זיינען שוין גאָר אויסערגעוויינטלעכע פאַרשוינען. זיינען זיי גאַנצע טעג איינגעשלאָסן אין זייערע קאַבינעס, אַזוי ווי זעלטענע וווּנדער־פייגלען, און מען דער־ציילט זיך וועגן זיי נסים ונפלאות. אַזאַ קאַבינע קאָסט טויזנט דאָלאַר. און דאָרטן פאָרן נאָר אַמעריקאַנער מיליאָ־נערן, אייראָפּעישע אָרימע פּרינצן, וואָס פאָרן אין אַמעריקע טאָן אַ שידוך, און אינדישע מאַהאַראַדזשעס. אויף אונזער שיף פאָרן טאַקע אַלע די דריי מינים פּאַסאַזשירן. נאָר זען זעט זיי קיינער נישט. אָדער זיי זיינען שטאַרק פאַר־נומען מיט שרייבן געשעפט־בריוו, ליבע־בריוו און מעמו־אַרן, אָדער זיי זיינען ים־קראַנק.

אָבער דערפאַר, ווען מען גייט אַריין אין פאָדערשטן טייל פון שיף, אין דריטן קלאַס, טונקט מען זיך שוין אָפּ גאָר אין אַנדער לעבן. דאָ זעט מען די אַלטבאַקאַנטע בילדער, די גרופּעס אויסוואַנדערער, וואָס זיצן אויף זייערע קלומיקעס. די סך אָפּגעריסענע קינדערלעך, פאַרחושכטע פרויען, מען הערט זיך אָן קלאַנגלידער אויף אַלע לשונות. מען גייט אַראָפּ אַלץ טיפער און טיפער, און אומעטום, אין דער שרעקלעכער, פאַרשטיקטער לופט פון דעם טיפן שיף־טריום ליגן מענטשן, ממש איינער אויפן אַנדערן, צו זעקס

און צו אַכט אין אַ קאַיוטקע, וואָס איז קליין ווי אַ הינער־שטייגל.

דאָרטן — אַזוי פיל לוקסוס, גלאַנץ, זאָרגלאָזיקייט — און דאָ — אומעט, עלנט, פאַרזאָרגטקייט, חושך, אָרימקייט.

און די שיף שפּאַלט אַלץ ווייטער מיט איר מעכטיקער נאָז דעם צערודערטן ליילעך פון אָקעאַן, און די כוואַליעס טוליען זיך צו אירע זייטן, לעקן איר, צערטלען איר, פּאַטשן איר, און זינגען אָן אַ סוף זייער אייביק לידעלע, זיך ניט קימערנדיק, וואָס עס טוט זיך אינעווייניק, וואָס עס טוט זיך אין דער וועלט, בײַ די מענטשן.

ביי די טויערן פון ניו=יאָרק

מאָרגנע גוט און מונטער האָבן מיר זיך אַלע דערפילט אין יענעם פראָסטיקן, קלאָרן פרימאָרגן, ווען אונזער שיף איז שוין אַריין אין די ניו=יאָרקער וואַסערן. בעת דער דאַמפּער, אין וועלכן מיר האָבן זיך צען טעג געהוידיעט איבערן שטורמישן, קאַפּריזן אָקעאַן, האָט זיך אָנגעהייבן דערנענטערן צו דעם ענדציל פון דער נסיעה, האָבן אַלע צווייטויזנט הערצער מיט אומגעדולדיקער פרייד מיטגעפויקט צום טאַקט פון זיינע מאַשינעס.

ווי גוט מען זאָל זיך ניט האָבן געפילט אויפן שיף, ווי פיין מען האָט דאָרטן אויך ניט פאַרבראַכט די צייט, ווערט עס סוף כל סוף דאָך פריקרע, — אָטדאָס שטענדיקע וואַקלען זיך און הוידיען זיך און דאָס הפקר זיין און ניט נאָר דערפון אַליין ווילט זיך גיכער באַפרייען. ניין. מיר מיינען דאָך, אַז מיר זיינען גאָר דאָס אויבערשטע פון שטויסל, און דאָ, אויפן בוזעם פון ים, זעט מען, אַז עס איז גאָרניט אַזוי אַי=אַי, אַז מיר זיינען מער ניט, ווי אַ שפּילכל, און אַז נאָר אַ דינער אייער=שאָלעכצל (ווייל ניט מער ווי אַן אייער=שאָלעכצל זיינען דאָך די צוועלף=צאָליקע טשוגון=ווענט פון שיף לגבי די כוואַליעדיקע בערג אויפן אָקעאַן) באַשיצט אונז און באַשירעמט אונז, — אַז אָך און וויי! — פון דער צעבושעוועטער אייביקייט. און בעת עס קומט שוין אָן די צייט, ווען מען דערשפּירט, אַז מען הייבט זיך ביסלעכווייז אָן אויסצוטאָן פון דער ווילדער, צעשטורעמטער מאַכט, מען דערפילט, אַז פּאַמעלעך הייבן די פיס שוין אָן זיך צו קלעמען צו פעסטער ערד (דער=

זוויל נאָר אין באַוווּסטזיין, ווייל די שיף וואַקלט זיך נאָך
אַלץ ווי פריער, און נאָכמער), עטעמט מען עפּעס אָפּ
פרייער.

די לעצטע נאַכט אויפן ים האָט די שיף־אַדמיניסטראַ־
ציע געמאַכט פאַר די פּאַסאַזשירן אַ באַנקעט, וועלכער
האָט זיך אָנגעהייבן מיט ווײַן, מיט טאָסטן לכּבוד דעם
קאַפּיטאַן, מיט סורפּריזן פאַר די פּאַסאַזשירן, און האָט זיך
פאַרענדיקט מיט מאַסקעס, טענץ און מוזיק. מען איז גע־
גאַנגען שלאָפן שפּעט, מיט אַ שווערן קאָפּ פון שכּרות
(עס איז געווען די לעצטע נאַסע נאַכט פאַר אַלע פּאַסאַ־
זשירן, ווייל באַגינען ווערן שוין פאַרזיגלט אַלע פעסלעך
און פלעשלעך מיט משקה, און עס הייבט זיך אָן די
אַמעריקאַנער „פּראָהיבישן"). אָבער ניט געקוקט אויף דעם,
זיינען שוין באַגינען אַלע געווען אויף די פיס, אין אַ
יומטובדיקער שטימונג זיך געשטעלט אויפן דעק און בײַ די
איליומינאַטאָרס אויסקוקן דעם אַמעריקאַנער ברעג, אַ קוק
טאָן אויף דער לאַנג־דערוואַרטער און לאַנג־אויסגעחלומטער
פרייהייט־סטאַטוע.

דער פרימאָרגן איז געווען זייער אַ קאַלטער. איבערן
ים האָט געבלאָזן אַ פרישער ברי̇ז; די שיף איז געגאַנגען
אַביסל געבויגן, און אַנטקעגן האָבן זיך געטראָגן מחנות
טשאַיקעס — אַ סימן, אַז ערגעץ און ניט ווייט איז טאַקע
פאַראַן אַ ברעג. עס איז געווען אַזוי פּראָסטיק, אַז אין אַן
אַנדער צייט וואָלט געוויס דער גרעסטער טייל פּאַסאַזשירן
געלעגן אין די קאַיוטעס און געליטן אויף ים־קרענק. אָבער
איצט ניט — אין יעדנס מח האָט זיך געוועבט אַ מין
גינגאָלדענע לעגענדע, אַ קווייטן־געפלעכט פון די ווערטער
„לאַנד", פרעמדקייט", „פרייד", „אומדערוואַרטקייט", און די
ים־קרענק האָט בײַ אַלעמען ווי אָפּגענומען מיט אַ האַנט;
מען האָט געזען אויפן דעק גאָר נייע פּנימער, גאָר נייע

מענטשן, וועלכע זיינען די גאַנצע נסיעה געלעגן אין זייערע בעטן און האָבן זיך געשטיקט אין די אָרעמס פון דער געשפּענסטיקסטער און דערווידעריקסטער פון אַלע קרענק. איצט האָבן זיי צוזאַמענגענומען זייער בינטל אָפּגעשוואַכטע כחות, זיינען אַרויף אויבן, כדי אַליין, מיט אייגענע אויגן צו דערזען די נחמה.

און די זון הייבט זיך אַלץ העכער אין הימל, און עס דאַכט זיך, אַז וואָס העכער זי הייבט זיך, און וואָס מער שטראַלן זי וואַרפט אַראָפּ, אַלץ קעלטער ווערט עס. עס איז פּשוט ניט אויסצוהאַלטן פון קעלט. עמיץ פּרווט זיך וויצלען, אַז ער דערקענט אין דער קעלט אַמעריקע, ווייל דאָרטן איז דאָך אַלץ דאָס גרעסטע, אפילו קעלט איז דאָרטן אויך די גרעסטע. אָבער דער פראָסט פאַרמאַכט אים באַלד די מויל. מיר שטייען אַלע, שווייגן, קוקן מיט אומגעדולד פאַר זיך, און יעדער רייסט זיך מיט אַלע חושים צו יבשה און לעבעט נאָך טריקעניש.

אין אַ ווייל אַרום באַקומען מיר שוין די ערשטע גערוסן פון אַמעריקאַנער ברעג. עס קומען אָן דאַמפּערס אָפּצונעמען די אייראָפּעישע פּאָסט, און זיי ברענגען אונז אויך בריוו פון אַמעריקע און ניו־יאָרקער צייטונגען. די פּאָסט־דאַמפּערס שטעלן זיך אַוועק פון ביידע זייטן שיף. מען הייבט אָן אַראָפּצולאָזן אין זיי די פּעק מיט פּאָסט. די אַרבעט גייט אָן אינמיטן גאַנג פון שיף, און אין משך פון געוויס אַ שעה צייט גייט אונזער שיף מיט צוויי פּאָסט־דאַמפּערס פון ביידע זייטן, און דורך לאַנגע ברעגענטענע שלויכן, ווי דורך אָדערן, ווערט פון איר אַריבערגעצויגן די אייראָפּעישע קאָרעספּאָנדענץ. אַסך פון אונזערע פּאַסאַזשירן האָבן אויך באַקומען בריוו, און איצט טראָגן זיי זיך אַרום דערמיט מיט שטראַלנדיקע פּנימער: דאָס איז דער ערשטער לעבעדי־קער גערוס, וואָס זיי באַקומען פאַר די לעצטע צען טעג.

אַ ווײַלע אַרום ווערט שוין די גאַנצע שיף, אַלע דעקן און קאַיוטעס, אויסגעזײַט מיט די גרויסע אַמעריקאַנער לײַלע־כער־צײַטונגען.

מען זעט שוין ניט איינער דעם אַנדערן, מען אינטע־רעסירט זיך שוין ניט מער איינער מיטן צווייטן. מענטשן, וואָס האָבן זיך צוגעבונדן בעת דער נסיעה, וואָס האָבן זיך געקלעפּט איינער אָן אַנדערן, האָבן שוין איצט ווײַטער זיך אײַנגעוויקלט אין דעם פּעקל אייגענע דאגות און אייגענע פרײדן. מען לייענט בריוו, צײַטונגען, מען שמייכלט, מען איז אומעטיק, מען לאַכט. יעדער איז פאַרטאָן מיט זיך, מיט זײַן אייגן וועלט.

אַט קומט שוין אָן די שיף, וואָס ברענגט אימיגראַ־ציע־אינספּעקטאָרן און דאָקטוירים. די באַאַמטע, אין גראָע, וואָכעדיקע אוניפאָרעמס, מיט וואָכעדיקע פּנימער, קומען אַרויף. עס הייבט זיך אָן די גראָע, וואָכעדיקע אַרבעט. נאָך די קלאַסן נאָך ווערן די פּאַסאַזשירן אויסגעשטעלט און פאַר־גענומען. די ערשטקלאַסיקע ווערן אויסגעהערט נאָר לשם פאָרמאַליטעט, מען שטעלט זיי יעדן נאָר צוויי פראַגן, און מען לייגט אַרויף אויפן פּאַס דעם שטעמפּל. דער צווייטער קלאַס גייט אויך לײַכט דורך... דער עיקר שוועריקייטן האָבן אויסצושטיין די פּאַסאַזשירן פון טוריסטן־קלאַס און די פון דריטן קלאַס. זיי ווערן אויסגעפרעגט, און ווי נאָר עפּעס אַ קלייניקייט קומט דעם באַאַמטן ניט גלאַט פאָר, — נעמט ער אָפּ ביים פּאַסאַזשיר די קאַרטע, אָן וועלכער מען ווערט פון שיף ניט אַראָפּגעלאָזן. דעמאָלט ווערט ער אָפּגעשיקט קיין עליס־אײַלענד.

איך פאַל אויך אַרײַן צווישן די עליס־אײַלענדער. צו־זאַמען מיט נאָך אַ פּאָפּציק פּאַרשוין. מען געפינט עפּעס אַ פּגם אין אונזערע פּעסער, צי אין אונזערע תשובות. דאָס רוב פון די פאַרהאַלטענע זײַנען פאַרצווייפלט, ווײַל זיי האָבן

פּחד, מען וועט זיי קאַריקשיקן. אָבער מיט איין זאַך איז
אונז איצט גוט, בעסער פון אַלע אַנדערע פּאַסאַזשירן: זיי
מוזן זיך פּאַקן, גרייטן צו פאַרלאָזן די שיף. מיר זיינען
אָבער פריי, שטייען אויפן דעק און קוקן, ווי דער דאַמפער
גליטשט זיך צו ניו־יאָרק צו.

איצט אַנטפּלעקט זיך פאַר אונזערע אויגן ניו־יאָרק
אין איר גאַנצער וווּנדערלעכער שיינקייט. אַזוי, ווי אַ לעד־
גענדע, ווי אַ מעשהלע נאָר פון פאַרגאַנגענע. נאָר פון קו־
מענדיקע צייטן, שווימט זי אַרויס פון דעם גאָלדענעם, זון־
פראָסטיקן נעפּל, מיט די הונדערטער פאַנטאַסטישע קעפּ פון
אירע בונטאַרישע וואָלקנקראַצערס. די שלאַנקע שוואַנען־
העלזער פון אירע בנינים רייסן זיך מיט חוצפּה אין דער
בלאָס־בלאָער יריעה פון הימל, און טיטלען אין אַלע זייטן
מיט די ביינערדיקע פינגער. און אונז, די פאַרהאַלטענע
האָט עס מיט אַ משונהדיקן כח געצויגן אַהין, אין אָטדעם
ניו־יאָרקער תּהום, וואָס דער רעש זיינער האָט זיך שוין
דויטלעכער גענומען דערטראָגן צו אונז, און האָט שוין פאַר־
הילכט דעם גערויש פון די כוואַליעס, דעם אייניקן גע־
רויש, וואָס מיר האָבן אין משך פון צען טעג געהערט.
אַזוי ווי פאַרדאָרשטיקטע, האָבן מיר דעם רעש געזופּט אין
זיך, מיט לעכצנדיקע אויגן זיך איינגעגעסן אין דעם גע־
פלעכט פון אייזן, בעטאָן און גאָלד־שטראַלן אויפן ברעג, און
די האַרץ האָט אַזוי וויגעטאָן, עס איז אַלץ אַזוי נאָענט,
אַזוי נאָענט.

אָט קומען מיר שוין אָן. אונזער „דויטשלאַנד” האָט
דעם ערשטן מאָל נאָך צען טעג זיך קרעכצנדיק אָפּגע־
שטעלט ביי אַ ברעג, און מענטשן, האָבן זיך, אַזוי ווי די
מוראַשקעס, אַ שאָט געטאָן אַרויף און אַראָפּ די טרעפּ.
פּונקט אַזוי ווי מיט צען טעג צוריק אין קוקסהאַפען — נאָר
דאָרטן איז געווען דער דייטשער ברעג, און דאָ דער אַמע־

ריקאנער, און צווישן זיי ציט זיך א גאנצע וועלט מיט וואסער אויף א מהלך פון קנאפע פיר טויזנט קילאָמעטער.

אין משך פון צען מינוטן צייט איז די שיף גאָר פוסט געוואָרן—נאָר מיר, א מאן פופצן פון אונזער קלאס זיינען געבליבן נעכטיקן אויפן שיף. אומעטיק און פינסטער. מען האָט געדעקט פאר אונז א טישל אין א ווינקל פון דעם זאל, ווו מיר האָבן די אלע צען טעג פון דער נסיעה אזוי לוסטיק און פיין פארבראכט, ווו עס האָט געשפילט מוזיק בעתן עסן, און ווו יעדן פאסאזשיר האָבן באדינט צוויי משרתים און האָבן ניט געוואוסט, וואָס פריער צו טאָן. נאָכן עסן האָט מען אונז געלאָזן א ביסל זיך אויסגיין אויפן דעק, און פון דאָרטן האָבן מיר געזען א טייל פון ביינאכטיקן ניו־יאָרק. עס איז געווען א מילדער, ווארימער אָוונט, דער ים, וועלכער איז פריער געווען אזוי בייז און שטורמיש, האָט זיך רויק געפליעשטשעט אונטערן שיף, ווי א לעמעלע, און אין א טונקעלן, סאמעטיקן וואסער האָבן זיך געקוקט אָן א צאָל אמעריקאנער (אמתע, ניט פון פלאג) שטערנס, און עס האָבן זיך פארטאָפּלט און פארפילפאכט די טויזנטער עלעקטרישע פייערן פון לאָנג־איילענד און סטעטן־איילענד. און דאָ, אין רעכטן מיטן רעש און קאָך פון דער זונטיקדיקער נאכט אין דער מיליאָניקער שטאָט, האָבן מיר דערפילט דעם אמתן טעם פון שטילער איינזאמקייט און פארלאָזנקייט.

די טרערן־רעפּובליק אויף עליס־אײלענד

אין די אָוונטן זעט מען פֿון די פֿענצטערן פֿון עליס־אײלענד די פֿײַערן פֿון ניו־יאָרק, און נאָר צען מינוטן נסיעה איבערן וואַסער טײלן אָפּ אונזער תּפֿיסה פֿון דער כּישופֿדיקער יריעה, איבער וועלכער עס פֿויזשען אָן אַ צאָל פֿײַערלעך, צינדן זיך און לעשן זיך אָן אויפֿהער. זײער וווּנדערלעכער שפּיצן־געפֿלעכט דערציילט אונז מעשׂהלעך אָן אַ סוף, דערציילט אונז די מעשׂהלע פֿון פֿרײַהײט, וואָס איז אַזוי נאָענט צו אונז און מען קאָן צו איר ניט דערלאַנגען.

פֿיל מענטשן געפֿינען זיך דאָ שטענדיק אויפֿן טרערן־אינזל. בײַם אַראָפּגײן פֿון שיף פֿאַלט מען אַרונטער אונטער אַ שטאַרקן אָפּקלײַב, און יעדער נײַער דאַמפֿער פֿון אײראָפּע ברענגט עטלעכע צענדליק מענטשן, וואָס ווערן פֿאַרהאַלטן אויף עליס־אײלענד, ביז מען באַשליסט: זײ אַראָפּצולאָזן אין לאַנד אָדער צו שיקן קאַריק.

טרויעריק און שווער איז דער לעבן פֿון אָטדי פֿאַרהאַלטענע. די אומבאַשטימטקײט, דאָס ניט וויסן, וואָס עס וועט זײַן, דערדריקט די מענטשן, דערפֿירט זײ ביז פֿאַרצווייפֿלונג, ביז משוגעת.

און אין די אָוונטן, ווען די וואָלקנקראַצערס אַנטקעגן די פֿענצטערן ציען אַרויף אויף זיך דעם פֿײַער־געוועב, דריקן זיך אַסך פֿון די אומגליקלעכע זײערע שטערנס צו די שויבן, און טרינקען מיט דאָרשטיקע פֿיבערדיקע בליקן דעם פּנים פֿון בײַנאַכטיקן ניו־יאָרק.

די טעג אויפֿן טרערן־אינזל זײַנען גראָ און נודנע. אַלע זײַנען צענויפֿגעקליבן אין אײן גרויסן זאַל, וואָס אין זײַן

ברייט שטייען אויסגעשטעלט אַסך הילצערנע בײַנק, און פּאַזשע ווענט שטייען אויסגעשטעלט טישלעך און עס זײַנען אָנגעבראַכט פּאָליצעס, וווּ די פּאַסאַזשירן האַלטן זייערע קופֿערטן און קליידער. אויף די בײַנק און אַרום די טישן זיצן מענטשן, לייענען צײַטונגען, מאַכן האַנט־אַרבעט, שפּילן אין קאָרטן, נודיען זיך און ריידן איינער מיטן אַנדערן צום טויזנטסטן מאָל איין און דיזעלביקע רייד. אָבער דאָס רוב גייט מען אַרום אַהין און צוריק איבער דער גרויסער שטוב, מען שפּרייזט אַזוי ווי חיות אין אַ שטייג, אָן אַן אינטערעס. אין טעמפּן גלייכגילט.

אָבער ניט שטענדיק איז מען גלייכגילטיק אויף עליס־איילענד. דער גלייכגילט קומט שוין אויפֿן דריטן טאָג פֿון זײַן דאָרטן, אָדער נאָך שפּעטער. עס הייננט אָפּ פֿון דעם טעמפּעראַמענט פֿון דעם מענטשן. דעם ערשטן טאָג פֿון קומען אַהין איז מען נאָך האָפֿערדיק בײַ זיך, פֿול מיט פּראָטעסט. מען טומלט און מען רעשט. מען וויל בשום אופֿן נישט נאָכגעבן.

— וואָס הייסט? — שרייט אין דעם ערשטן טאָג אַזאַ פֿאַרהאַלטענער פּאַסאַזשיר, — וואָס פֿאַר אַ רעכט האָט מען מיך דאָ צו פֿאַרהאַלטן? איך וועל דאָס ניט לאָזן אַזוי! איכ'ל ניט שווײַגן! נאָך הײַנט גופֿא וועט מען מיך אַרויסלאָזן!

און ווען עס גייט אַוועק דער ערשטער טאָג, און מען האָט אים נאָך אַלץ ניט אַרויסגעלאָזן, קומט דער־צווייטער פּעריאָד, דער פּעריאָד פֿון האָפֿענונג, וועלכער שטעלט זיך איין אויפֿן אָרט פֿון דעם פּראָטעסט.

— נו, — האָב איך געהערט פֿון פֿאַרהאַלטענע אין אָטדעם פּעריאָד — מער ווי הײַנט וועט מען מיך שוין ניט פֿאַרהאַלטן. אָט וועט איר זען, אַז הײַנט גופֿא

לאָזט מען מיך אַרויס. איך בין דאָ נאָר צוליב אַ פּאָר־מאָליטעט.

די, וואָס הערן דאָס, שמייכלען. זיי ווייסן, אַז יעדער איינער מוז דורכמאַכן אַזאַ פּעריאָד, אַזאַ האָפענונג־טאָג. זיי האָבן דאָס אַוודאי דורכגעמאַכט. זיי ווייסן, אַז די האָפענונג איז אַ פּוסטע. אָבער פאַר די עלטערע תושבים איז דאָס דערוויַיל אַ צעשטרייאונג אין זייער לאַנגווייל, זיי האָבן עפּעס אַן אומבייט אין זייערע לאַנג־דערעסענע שמועסן.

— וואָס זאָגט איר אויף דעם יאָלד — ריידן די תושבים צווישן זיך — ער האָפט נאָך! איכ'ל וועטן, אַז איבערמאָרגן אין דער צייט וועט ער נאָך אויך דאָ זיין.

געוויינטלעך לאָזט זיך אויס, אַז די אַלט־איינגעזעסענע האָבן טאַקע געהאַט רעכט. און דעמאָלט קומט אָן פאַר דעם נייעם דער דריטער טאָג פון טרערן־אינזל. דער טאָג, וועלכער ברייינגט מיט זיך אַ נייעם פּעריאָד, אַ פּעריאָד פון פאַרצווייפלונג און געבראָכנקייט. אָבער ער האַלט אויך אָן ניט לאַנג, איינגאַנצן צוויי טעג — און ווערט נאָכדעם פאַר־וואַנדלט אין טעמפּן גלייכגילט. וואָס בלייבט שוין, מיט אויסברוכן פון פאַרשיידענע גראַדן און וואַריאַציעס, ביז צום סוף פון עליס־איילענד.

פון אַ פערטל זיבן אינדערפרי זיינען שוין אַלע צו־זאַמענגעקליבן אין זאַל, און אַזוי דרייט מען זיך דאָרטן אַרום ביז אַכט אַזייגער אינאָוונט. וואָס רעדט מען איינער מיטן אַנדערן? יעדער איינער דערציילט דעם אַנדערן צום הונדערטסטן מאָל און צום טויזנטסטן מאָל זיין ענין, פאַר־וואָס מען האָט אים פאַרהאַלטן, וואָס פאַר אַ פּאַפּירן ער האָט, וואָס כ'איז פאַרגעקומען אויפן פאַרהער, וואָס מען האָט אים געפרעגט, וואָס ער האָט געענטפערט. עס איז אַ מעשה אָן אַ סוף און קיינער הערט ניט דעם אַנדערן, ווייל יעדער האָט אייגענע צרות, יעדער איז פאַרטאָן מיט זיך.

די נודנעקייט, וואָס ציט זיך, ווי אַ שפּינוועבס צווישן די גראָע ווענט, ווערט פון צייט צו צייט פאַרטריבן דורך אַ נייער פּאַרטיע פּאַטאַזשירן, וואָס מען ברייננגט פון אַן אָקאָרשט־אָנגעקומענער שיף, אָדער דורך דעם טעלעגראַ־פיסט, וואָס קומט אַריין אַ פּאָר מאָל אין טאָג און רופט אוים:

— ווער וויל שיקן אַ טעלעגראַם?

מען לויפט צו צו אים פון אַלע זייטן, מען באַפאַלט אים, ווי בינען האָניק, און מען בעט אים שיקן טעלעגראַ־מעס, צו קרובים, צו גוטע פריינט, צו וועמען עס מאַכט זיך נאָר.

„ראַטעוועט אונז", דאָס איז דער אינהאַלט פון אַלע טעלעגראַמעס, „נעמט אונז אַראָפּ פון עלים־איילענד".

פון צייט צו צייט קומט אין זאַל אַריין אַ באַאַמטער און רופט אוים נעמען. אַלע שטעלן זיך דעמאָלט אַרום אים, און יעדער וואַרט מיט ברענעדיקער אומגעדולד. אַז זיין נאָמען זאָל שוין דערמאָנט ווערן, מען וויים, אַז ניט שטענדיק איז גוט, ווען מען רופט עמיצן אוים, אַנדערש־מאָל רופט מען אים, ער זאָל אונטערשרייבן דעם צעטל מיטן באַשלוס אים קאַריקצושיקן קיין איראָפּע. אָבער עס ווילט זיך עפּעס אַן איבערבייט, עס ווילט זיך איבערהאַקן דעם גראָען פלאָנטער פון די אומבאַשטימטע טעג. ווען די אַרויסגערופענע גייען שוין אַרוים נאָכן באַאַמטן, הייבן אָן די איבערגעבליבענע זיך פאַנאַנדערקלייבן אין דעם, וואָס דאָ ווערט געשען, און צו מאַכן סברות, וואָס מיט יעדן איינעם וועט זיין.

— אָט יענעם בחור מיט דעם בעלעם אויפן אויג וועט מען זיכער קאַריקשיקן. ניט אומזיסט האָט ער באַלד אויפן פאַרהער באַקומען אין לאַץ אַ צעטעלע מיט אַ צלמל.

— און יענע מיידל אין דער געקעסטלטער טוך

וועט מען אויך קאַריקשיקן. זי איז געקומען אַהער צוגאַסט צו אַ מומען. מען לאָזט ניט אַריין אין אַמעריקע קיין מיידלעך, וואָס פאָרן צוגאַסט.

— יענעם אידן וועט מען געוויס אַריינלאָזן, ער פאָרט צו אַ זון, אָבער מען וועט אים דאָ נאָך האַלטן אַ פּאָר וואָכן, ביז זיין ווייב וועט אויסגעהיילט ווערן אין שפּיטאָל.

אָט אַזוי רעדט מען וועגן די אַרויסגעגאַנגענע אַ ווײַלע, און ווען זיי קומען נאָכדעם צוריק אַריין, רינגלט מען זיי אַרום און מען פרעגט מיט זשעדנער נייגעריקייט זיך נאָך, וואָס עס איז געווען. גרויס איז די שמחה פון יענעם, וועמעס סברה עס האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר ריכ־טיק, און אומגליקלעך איז מען דעמאָלט, בעת עמיץ פון די אַרויסגערופענע, וועגן וועמען אַלע האָבן באַשטימט, אַז ער וועט קאַריקגעשיקט ווערן, קומט אַריין מיט אַ שטראַלנ־דיקן פּנים און איז מודיע:

— נו, איך גיי שוין אַרויס. מאָרגן אין דער צייט וועל איך דאָ שוין מער ניט זיין.

מען זוכט אים אָפּצופּאַטשן די פליגלען, מען דער־ציילט אים מעשיות, וואָס זיינען זיך שוין דאָ פאַרלאָפן, ווי בײַ מענטשן, וואָס האָבן שוין געהאַט אפילו אין לאַץ דעם צעטל מיטן „די", דעם בעסטן סימן אויף אַרויסצוגיין, האָט מען אויפן דריטן טאָג צוריק אַראָפּגעריסן דעם „די" און געהייסן ווייטער זיצן און וואַרטן.

און נאָכדעם, ווי מען האָט אים שוין אָנדערציילט אַזעלכע מעשיות אָן אַ סוף, און צעקלאַפּט יעדע האָפענונג (ס'איז כדאי צו זען, ווי אכזריותדיק דער מענטש ווערט צו די אַרומיקע, בעת אים אַליין גייט שלעכט און ער דערפילט. אַז יענעם איז בעסער), כאַפּט מען זיך: „אפשר וועט ער דאָך אַרויסגיין?" און מען קערט איצט איבער דעם פעלץ

אויף דער אנדער זייט און מען נעמט אים שטופן אדרעסן מיט אנזאגעניש:

— ווען איר וועט ארויס פריי, זאלט איר נאר ניט פארגעסן צוצוגיין צו מיין קרוב און אים זאגן דאס און יענס...

אבער די פליגלען פאטשט מען יענעם אפ אין עלים־איילענד נאר דעמאלט, בעת מען שפירט, אז יענער זוכט זיי אויסצוגלייכן. ווען מען זעט אבער, אז יענער האט די זעלביקע צרות (אזוי ווי שטענדיק און אומעטום שוין) איז מען מיט אים די בעסטע פריינט. רירנדע פריינט. בכלל האט קיינער ניט קיין כח, ניט קיין ענערגיע און ניט קיין אימפעט זיך צו קריגן און אנצוהאלטן א שנאה. די גרעסטע באליידיקונגען ווערן פארגעסן און פארגעבן, און מען גייט אליץ פונדאסניי זייט ביי זייט. און מען קוקט זיך אן איי־נער דעם אנדערן, אזוי ווי די קעלבער, אזוי ווי גארנישט געווען. אפילו דער גרעסטער אנטאגאניזם צווישן מענטשן, דער פעלקער־ און ראסן־אנטאגאניזם, ווערט דא אויך פארגעסן. דא איז א קאכקעסל פון פעלקער און ראסן, דא זיינען פאראן איטאליענער, יאפאנער, טשעכן, רומענער, נעגערס, האלענדער, יידן, נארוועגער, רוסן, דייטשן, קרא־אטן, אונגארן, טערקן, גריכן, שפאניער, דרום־אמעריקאנער, און ווער ניט. און איר וואלט זען, וואס פאר א פריינט זיי זיינען איינער מיטן אנדערן. אינאנהייב, באלד ביים אריינ־גיין, רייסן זיי זיך, אבער נאכדעם ווערט אליץ גוט. דאס מאכן אליץ די געמיינזאמע צרות און דער גלייכגילט.

אט שפילט א יאפאנערין אין פילקע מיט א יידישן יינגל פון א פויליש שטעטל. די יאפאנערין גייט אין א זיידענעם קימאנא, אין א פאר הויזן, וואס רופן ארויס בלאסע שמייכעלעך אויף די פנימער ביי אלע עלים־איילענ־דער. זי פארט צוגאסט צו איר מאן אין ניו־יארק, אבער

איז דאָ פאַרהאַלטן געוואָרן, און ווי עס שײַנט וועט מען איר שיקן קאַריק, ווײַל אַמעריקע לאָזט מער ניט אַרײַן קײַן זשיאַטן. און דער פוילישער ייִנגל איז אַן אָרימער יתום, וואָס זיצט דאָ שוין איבער אַ חודש, און זײַן שטיפמאַמע ליגט אין שפּיטאָל. זײ קענען זיך ניט צוזאַמענריידן אײנער מיטן אַנדערן, יעדער פון זײ האָט אַנדערע מחשבות, אַנדערע אינטערעסן, אָבער איצט וואַרפן זײ מיט ברען די פּילקע. איבער דער יאַפּאַנערינס ברייטן, געלן פּנים גיסט זיך פאַנאַנדער אַ ווייסצײַנערדיקער שמייכל. און דער ייִנגל ענטפערט איר, ווישט זיך מיטן אַרבל די נאָז און שרײַט „יאָקומבעמבע״ בײַ יעדן וואָרף.

בײַ אַ טיש זיצט אַ ייִד פון לעטיטשעוו און רעדט זיך אוים די האַרץ מיט אַ פּאָר גיגלניקעס נעגערס פון סענעגאַל. ס'הייסט—אויסריידן קאָנען זײ זיך ניט, זײ פאַרשטייען ניט אײנער דעם אַנדערנס ווערטער. זײ פאַרשטייען אָבער זייער גוט אײנער דעם אַנדערן — דער אומעטיקער, ניט שטאַרק־זויבערער, פאַרוואַקסענער און פאַרשמאָלצענער קוסטאַר פון לעטיטשעוו, וואָס פאָרט צו אַ זון אין ברוקלין, און וואָס מען האָט אים דאָ פאַרהאַלטן, ווײַל מען דאַרף אים אויספּרוּוון, מען איז אים חושד אין אַ קלעפּיקער קרענק, און די צווײ האַלב־ווילדע נעגערס וואָס אַ מענעדזשער האָט געפירט קײַן האָליוווד, אויף צו שפּילן פאַרן פילם. דער ייִד שאָקלט מיט דער באָרד און ווישט זײַנע פאַרטרערטע אויגן, — די נעגערס דרייען מיט גרויסע ווײסע רעדער אויף אָנגעוויקסטע פּנימער און שטשירען מײַלער מיט אַרויסגעקלאַפּטע פאָדערשטע צײַנער, קלאַפּן זיך אין דער ברייטער ברוסט מיט פלאַטשיגע וונדערבאַרע הענט — עס איז אָלרײַט, מען פאַרשטייט זיך אויסגעצייכנט!

און דאָ גייט אַרום אַן איטאַליענישער צירק־אַקטיאָר

אַ היציקער, אַ צעשויבערטער, אַ ברודיקער און רעדט מיט די הענט און מיט אַלע איברים צו אַ געלאַסענעם נאַרוועגער, וואָס פּיפּקעט זיין קורצע ליולקע, און קוקט אָן זיין היציקן בעל־דבר מיט קאַלטע, בלאַ־פּייערדיקע פּי־אָרד־אויגן.

און אין אַ ווינקל פון גרויסן צימער זיצן עטלעכע פרויען און קינדער, וואָס זיינען פאַרמשפּט אויף אַרויסגע־שיקן ווערן קאַריק קיין איראָפּע, און די גאַנצע שטוב ווערט פאַרהילכט פון זייערע יאָמערן. דאָס געזעגענען זיי זיך מיט אַמעריקע, וואָס זיי האָבן גאָרניט דערלעבט צו זען.

דער ווונדער פון טאָגטעגלעכקייט

יעדן טאָג, צווישן פיר און זעקס אַזייגער, זיצט אַ המון מענטשן אויפֿן גרויסן טרעפּ פֿון דער אַסטאָר=ביבליאָטעק, און קוקט אַראָפּ אויף ניו=יאָרק, אויף איינעם פֿון זיינע טומלדיקסטע און רוישיקסטע ווינקלען — דעם ווינקל פֿון דער פֿינפֿטער עוועניו און דער צוויי=און=פֿערציקסטער גאַס. יעדן טאָג, ווען עס קומט אָט די צייט, ציט מיך אַהער אַ מאָדנער כּישוף, איך מוז גיין אַהער, קוקן מיט פֿאַרגאַפֿטע אויגן, ווי עס וויקלט זיך פֿאַנאַנדער דער אומגעהויערסטער, דער פֿאַנטאַסטישסטער, דער און זיין פּראַכט מאָדנעסטער און אין זיין גרויל פּרעכטיקסטער פֿילם פֿון דער ניו=יאָרקער טאָגטעגלעכקייט. יעדן טאָג אין דער צייט טוען זיך אַ שאָט מיליאָנען מענטשן פֿון די אַלע אַרומיקע פֿערציק=און=פֿופֿציק=שטאָקיקע הייזער, און ווי סטענגעס, וואָס ציען זיך פֿון אייביקייט צו אייביקייט, כוואַליען זיי זיך אויף ביידע זייטן גאַס. און ווען עס הייבט זיך אָן טונקלען, און איבער דער פֿיאָלעטער פֿאַרנאַכטיקער לופֿט, וואָס שטראָמט פֿון דעם שמאָלן פּאַס הימל צווישן די וואָלקנקראַצערס, פֿאַרציט זיך אַ בלאָער שלייער, נעמען זיך צינדן די פֿייערן פֿון ניו=יאָרק, נעמען זיי דורכבויערן מיט פֿאַרשיידנפֿאַרביקע משוגענע, שפּיציקע אויגן די יריעה פֿון דער נאַכט. פֿייערן, פֿערן אָן אַן אָנהייב און אָן אַ סוף. איין ים פֿון ליכט, אַזוי עס דאַכט זיך, אַז ניט די נאַכט איז טונקל, און אַז ניט די טונקלקייט ווערט צעטריבן דורך ליכט, נאָר אַז די נאַטור פֿון דער נאַכט איז בלענדנדיק=ליכטיק, און אין דעם דורכווסיקן שילד פֿון ליכט, וואָס ברענט איבער ניו=יאָרק,

טריפן ווי=נים=ווי אריין טראָפּנס בלאָקייט. איבערן ביי=נאַכטיקן ניו=יאָרק גייט מען מיט פאַרבלענדטע אויגן. פון אזוי פיל ליכטיקייט זעט מען שוין גאָרנישט, עס דאַכט זיך, אַז די ליכט דרינגט אַריין אין האַרצן, אין דער נשמה, אין מוח, און מען האָט שוין פון זיך אַליין אויך מער קיין באַהעלטעניש ניט. מען ליגט אינגאַנצן אַנטבלויזט און אויסגעקאַשערט, מען באָדט זיך אין אומרחמנותדיקן ליכט, מען ווערט אָפּן, פלאַך.

אַ וווּנדערלעכע שטאָט ניו=יאָרק. מען מוז איר אָדער ליב האָבן מיטן גאַנצן האַרצן, אָדער פיינט האָבן בתכלית השנאה, קיין מיטלוועג איז נישטאָ. ווייל ווי קען דאָ זיין אַ מיטלוועג — בעת דער היגער לעבן פאַרכאַפּט יעדן איינעם, פאַרדרייט אים אין זיין כּישוף=קרייז, מאַכט אים פאַר אַ שמאַטע, לאָזט אים ניט קיין איין רגע אויף צו באַטראַכטן זיך. און אַ מיטלוועג — איז דאָך אַ פּראָ=דוקט פון באַטראַכטן, פון וועגן און פון מעסטן. ניו=יאָרק מוז מען נעמען אזוי ווי זי איז — מיט איר משוגענער ליכט, מיט אירע אונטערערדישע באַנען, מיט אירע משונהדי=קע בנינים, מיט איר פאַנטאַסטישן פאַרנעם, מיט איר פּרעכטיקער אומגעלומפּערטקייט — מען מוז איר נעמען און ליב באַקומען, ווייל דאָס איז די לופט, אין וועלכער מען לעבט און אין וועלכער מען עטעמט, ווייל יעדער ניו=יאָרקער, יעדער איינער פון די זיבן מיליאָן, מוז איינ=שלינגען יעדן טאָג די געהעריקע פּאָרציע פון ספּעציעלן ניו=יאָרקער ווינעגרעט, וואָס באַשטייט פון געוויש, פון משוגעת, פון שמויב, פון ווילדקייט — אָדער מען מוז דאָס אַלץ מיטמאַכן, מיטלעבן מיט דעם, אָדער אַרומגיין ווי אַ בלייכער שאָטן און זיך אָנטאָן אין אַ דאָן=קיכאָטישן פּאַנצער.

ניו=יאָרק איז די גרעסטע רעטעניש פון אונזער צייט.

יעדן טאָג, יעדע רגע צעשיט זי זיך פאַרן אויג אין מי־ליאָנען קשיות, צעפּיצלט זיך אין אָן א סוף פראַגן, אויף וועלכע מען געפינט קיין ענטפער ניט.

יעדער ניו־יאָרקער לעבט א פיר־פינף שעה אין טאָג אונטער דער ערד, אין דעם געפּאַקטן, דושנעם אונטער־באַן. דאָרטן איז שטענדיק געפּאַקט, אָבער באַזונדערש שטייט מען אויף די קעפּ נאָך די אַרבעט־שעהן. דעמאָלט איז מען צוזאַמענגעקוועטשט ווי הערינג, און הייבט מען אויף א האַנט זיך אָנצוכאַפּן אָן א רימענדל, בלייבט מען שוין אַזוי, מיט א שטייפער האַנט, און מען קאָן איר דעם גאַנצן וועג מער ניט אַראָפּלאָזן. עס קומט אויס, אַז אין ניו־יאָרק איז דעם מענטשנס מעת־לעת קירצער מיט 4—5 שעה, ווי א מעת־לעת דאַרף זיין. נו, איז דען א וווּנדער, אַז אין דער איבעריקער צייט זוכט דער אַמערי־קאַנער צו לעבן אויף 100 פּראָצענט, צו זיין טעטיק מיט אַלע זיינע חושים. די צייט אין מעת־לעת, וואָס מיר, ביי אונז, גיבן אָפּ אויף גריבלען זיך, אויף פּראָבלעמען, אויף גייסטיקן לעבן, פאַרלירט דאָך דער ניו־יאָרקער אוים אונטער דער ערד, אין דעם שטויביקן, טראַסקעדיקן און פאַרשטיקטן אונטערבאַן.

אָן א סוף קנאַקן די קעסטלעך ביים אַריינגיין צום אונטערבאַן. דאָרטן, ווו מען וואַרפט אַריין די מטבעה. ביי יעדער אַריינגעוואָרפענער מטבעה טוט עס א קלונג, מיט א בראַזג עפנט זיך און פאַרהאַקט זיך די טירל, און עס הערט זיך, אַזוי ווי קייטן וואָלטן קלינגען. פיר־און־צוואַנציק שעה אָן אויפהער, אָן אָפּשטעל, פון אַלע זייטן, די איינגאַרטיקע אין גרוילאַמע מוזיק, די מוזיק פון דעם אונ־טערבאַן, די מוזיק פון שקלאַפן־קייטן. ווייל שקלאַפן זיינען דאָ אַלע, וואָס פילן אָן די וואַגאָנעס, אמתע שקלאַפן. און מען דאַרף פאָרן זיבן אינדערפרי אין דעם

אונטערבאַן, אָדער אין די אָוונט-שעהן, כּדי צו זען, ווי אַלע אין וואַגאָן שטייען און זיצן מיט פאַרקלעפּטע אויגן, און בײַ וועמען די אויגן זײַנען אָפן, זײַנען זיי אויך שטיף און טעמפּ פון מאַטקייט, פון האָרעוואַניע, פון ניט-אויס-געשלאָפנקייט. און דעם אײַנדרוק פון אַ שקלאַפערישער סביבה פאַרשאַפן נאָך די סך נעגערס, וואָס פילן אָן די וואַגאָנעס.

די נעגערס ווערן דאָ פאַראַכט און געהאַלטן פאַר אַ נידעריקערער ראַסע. דאָ לעבט נאָך דער גייסט פון שקלאַפן-הענדלערײַ. ווו נאָר אַ שמוציקע אַרבעט, ווערן צו דעם באַנוצט נעגערס. מען באַצאָלט זיי אַפילו, אָבער פונדעסטוועגן לעבן זיי אין גרויס עלנט און אָרעמקייט.

און ניט נאָר נעגערס אַליין לעבן אין חושך און נויט. עס קלעקט אויך די אָרימקייט צווישן ווײַסע. אין דער הינזיכט צייכנט זיך אויס די איסט-סאַיד, די קוואַרטאַלן פון די פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן: פון יידן, כינעזער, איטאַליענער, גריכן. באַזונדערש מערקווירדיק איז די בויערי, — די גאַס פון די טרעמפּס (באָסיאַקעס). אַז מען גייט דורך די גאַס, כאַפּט אָן אַ גרויל ביים צוזע׳ די אַלע טיפּן פון די אַרומטרײַבער, די אַלע אומגליקלעכע, פאַרשיכורטע מענטשן-שאָטנס, וואָס בלאָנקענען זיך אַרום איבער אַ גאַס פון דער רײַכער ניו-יאָרק און וואַרפן אַרויף אַ חושך און שרעק אויף יעדערנס געמיט. ווי עס שײַנט, איז ניו-יאָרק ניט נאָר אַ שטאָט פון מיליאָנערן, אַזוי ווי מען מיינט אין אייראָפּע, דאָ איז אויך פאַראַן אַסך עלנט און נויט, אפשר נאָך אין אַ גרעסערער מאָס, ווי אין אייראָפּע. פונקט ווי דאָ איז אַלץ אין אַ גרעסערן פאַרנעם.

עלנטע ווינקעלעך

די לעגענדע וועגן אַמעריקאַנער רייכקייט און גליקן, די גאָלד=מעשהלע פון דער גאָלד=מדינה האָט פאַרבלענדט אייראָפּע די אויגן. גליט דאָך אין אונזער פאַנטאַזיע ווי אַ לאָדערנדיקער פלאַם די פאָרשטעלונג וועגן אברהם=טאָדרעס פון שניפּישאָק, וואָס האָט אָנגעהייבן אין „נייראָק" מיט טשאָבען תחתונים, און איז איצט געוואָרן אַ מיליאָ־נער. און אונזער געדאַנק קוויקט זיך מיט יאַנקע־משהן פון זשאַגער, וואָס איז דאָרטן פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ מאַגנאַט אויף וואָל=סטריט.

פאַר מיין אָפּפאָר פון דער היים האָט מען מיר מיטגעגעבן אָן אַ צאָל גערוסן צו קרובים אין ניו=יאָרק, און יעדער איינער האָט אריבערגעלויכטן פון יענער זייט ים מיט אַלע זיבן זונען פון שפע, פון מאַכט און פון גרויסקייט. זיי זיינען געווען זיכער אין דעם, אַלע היגע.

אָבער אין ניו=יאָרק האָב איך געזען אסך פון די מיליאָנערן. איך האָב געזען, ווי שווער און ביטער זיי האָרעווען, ווי איינער שטייט אויף אום האַלב פינף באַגינען און טראָגט אַרום אויף זיך דעם גאַנצן טאָג אַ פּאַק ברויט און פּאָסט=פּעקלעך, וואָס איז כמעט גרעסער פון אים אַליין. ער איז אַ ברויט=טרעגער; ווי נאָך איינער האָרע=ועט שווער און ביטער אין שאָפּ ביים פּרעסן הויזן, ווי ער מוז אָפּשטיין 8 און אמאָל 10 שעה אויף די פיס אין דעם דושנעם, הושכדיקן קאַמער און טאָר אפילו א וואָרט ניט אויסריידן, ווייל דער פאָרמאַן שטייט איבער אים, ווי א מלאך הדומה, און יאָגט פון אים אַרויס די

עצמות (אָ, עס זיינען נאָך פאַראַן אַזעלכע שעפער!); אַ דרימער לויפט אַרום אַ גאַנצן טאָג, ווי אַ פערד אין שפאַן, אויסצוטראָגן באַשטעלונגען פון אַ באַקאַליי־קראָם, און אַ פערטער חושבט אָפּ זיינע יאָרן אין די אונטערערדן, קריכט אויס אין אַלע העלן, ווייל ער איז אַ וואַטערליי־טער, און ער אַרבעט אין אַזעלכע באַדינגונגען, וואָס מיר זעען דאָס ניט אַפילו אין אונזערע ערגסטע חלומות.

און דאָס זיינען זיי, די רייכע, מעכטיקע, די צופרידענע.

אמת, זייער פּריוואַטער, שטוביקער לעבן איז געבויט אויף אַ מער קאָמפאָרטאַבעלן, היגיענישן און עסטעטישן אופן, ווי ביי אונז. דער פּשוטסטער אַרבעטער אין אמעריקע לעבט אין אַ שענערער דירה, ווי אונזערער אַ מיטעלער סוחר, — אָבער ווען זעט דער אַמעריקאַנער זיין שטוב, ווען האָט ער דען הנאה פון זיין לעבן? אויף דער אַרבעט גייט ער אַרויס באַגינען, און ניט ער גייט אַרויס, נאָר ער לויפט אין איין אָטעם, העגדום־פּענדום. און אינאָווענט, ווען ער קומט שוין אַהיים, איז ער אַזוי טויט־מיד, אַזוי צעבראָכן, אַזוי פאַר־חלשט, אַז ער געפינט קוים דעם וועג צו זיין בעט. און פאַלט אַוועק, ווי אַ געהרגעטער ביז מאָרגן באַגינען, ווען עס הייבט זיך ווייטער אָן די זעלביקע לידעלע.

איך האָב זיי געזען, די מיליאָנערן, אין די אָוונטיקע אונטערבאַנען, בעת זיי פאָרן פון דער אַרבעט. די עק־ספּרעסן, וואָס פליען אין אַלע ריכטונגען, ווי די רוחות, און וואָס פירן פאַנאַנדער איבער אַלע ניו־יאָרקער פאָרשטעט מיליאָנען פאַרפינסטערטע, פאַרמאַטערטע, אויסגעזויגטע מענטשן, מענטשן, וואָס זיינען פאַרגעלט, פאַרזויערט, צע־שוויצט און צעפּאַרעט, מיט שמוציקע, קלעפּיקע הענט, מיט צעשויבערטע האָר, מיט אויגן, וואָס זיינען פאַרמאַכט די גאַנצע צייט פון דער נסיעה, און וואָס עפענען זיך נאָר

אינסטינקטיוו, בעת מען דערנעענטערט זיך צו דער נויטיקער סטאַנציע.

איך האָב זיי געזען, די מיליאָנערן, אין די פרימאָרגנס, בעת מען פאָרט צו דער אַרבעט, און די לאַנגע שלאַנגען עקספּרעסן פירן פאַנאַנדער דעם לעבעדיקן באַגאַזש איבער דער שטאָט, און אויף יעדער סטאַנציע שפּייען זיי אַרויס קנוילן מענטשן און נעמען אַריין צווישן זייערע זשעדנע ציין נייע קנוילן. איין געדיכטע קאַשע, אַזוי געדיכט, אַז עס קומט פאָר, עס איז איין גרויסע לעבעדיקע באַשעפעניש מיט הונדערטער טויזנטער און מיליאָנען פיס, מיט מיליאָנען אויגן, וואָס זיינען נאָך פאַרקלעפּט פון שלאָף, און וואָס ציען נאָך ווייטער דעם פאָדים פון זייער מיט געוואַלד איבערגעריסענעם אומרויִקן שווערן דרימל.

און נאָך אין אַן אָרט האָב איך זיי געזען, אָטדי מיליאָנערן, אין די אויטאָמאַטן — ווו מען כאַפּט זיך אַריין מיטיקצייט און אינאָוונט, נאָך דער אַרבעט, עפּעס איבערבייסן. קיין באַדינונג איז דאָרטן ניטאָ. מען וואַרפט אַריין אַ מטבע, אָדער עטלעכע מטבעות, אין וואַנט, און מען קריגט, וואָס מען וויל. נאָכדעם שטעלט מען דאָס באַקומענע אויף אַ טאַץ און מען טראָגט אַליין דעם טאַץ אַוועק צו אַ טישל.

איינמאָל בין איך געזעסן אין אַזאַ אויטאָמאַט, ביי אַ טישל, און האָב זיך צוגעקוקט, ווי אַרום מיר זשומעט, ווי אין אַ בינשטאָק. ווי די טויזנטער מענטשן, אַלט און יונג, מאַן און פרוי, אַלע טראָגן זייערע טעצלעך אין די הענט און זוכן צו פאַרכאַפּן אַ פּלאַץ. איך וועל דעם בילד קיינמאָל ניט פאַרגעסן — די ציטערדיקע הענט, די פאַרהונגערטע אויגן, די פאַרחלשטע טריט און פאַרשמאַכטע ליפּן. און אַז מען זעט דאָס, כאַפּט אַרום אַ מאָדנער רחמנות צו אָטדי אַלע מענטשן, אַ ווייטיק נעמט אַרום, אַ פּיינלעכע קשיא נאָגט:

— אַט דאָס איז די קולטור און אירע דערגרייכונגען? אַט דערצו האָט דערפירט די גאַנצע פילפאַ־צווייגטע מאָדערנע אָרדענונג, נאָר דערצו, אַז אַט יענער אויטגעמוטשעטער אַלטיטשקער זאָל ארויסכאַפּן מיט זיינע אָפּגעשוואַכטע הענט פון אויטאָמאַט א שיסעלע געקאָכטע בעבלעך, און זאָל מיט ציטערדיקע ליפּן און מיט פאַרהונגערטע אויגן זיך אַרויפוואַרפן אויף דעם, ווי אַ פאַרחלשטע חיה, דאָס אַריינשלינגען און פאַרקלעפּן דערמיט דעם אַלטן קראַנקען מאָגן, וואָס ווייס שוין ניט פון זיינע יונגע יאָרן אָן, וואָס דאָס הייסט פאַרדייען?

און ביי דעמזעלביקן טישל, ווו איך בין געזעסן, איז געזעסן אַ פּאָרל: בײדע יונג, נאָך געווים ניט קיין פערציק צוזאַמען, אוודאי ערשט חתונה געהאַט. זיי זיינען ביידע אָקאָרשט באַפרייט געוואָרן פון דער אַרבעט, און מאַן און ווייב האָבן זיך דאָ געטראָפן, צום ערשטן מאָל פאַרן גאַנצן טאָג. דאָס הייסט, צום צווייטן מאָל — דאָס ערשטע מאָל איז געווען אינדערפרי, בעת זיי זיינען אַרויס פון דער היים. ביידע האָבן זיי געהאַט געלע פּנימער, ווי פאַרמעסט, פון זיצן גאַנצע טעג אין פאַרשפּאַרטער לופט, פון שעהלאַנגען טעגלעכן ליגן אונטער דער ערד, אין די באַנען. ביידע האָבן זיי אפילו קיין כוח ניט געהאַט צו ריידן; זיי האָבן זיך נאָר איבערגעקוקט מיט פאַרנעפּלטע, גאָרנישט־זאָגנדיקע בליקן פון זייערע מידע אויגן, מיט בליקן, וואָס האָבן געזאָלט אַריבערטראָגן צערטלעכקייט פון איינעם צום אַנדערן, וואָס האָבן אָבער קיין כוח נישט געהאַט אויף דעם, ווייל זייער גאַנצער חיות איז אויסגענאָגט געוואָרן דורך אונמענטשלעכער האָרעוואַניע, דורך ניט דערעסן, דורך ניט דערשלאָפן. און דאָס זיינען דאָך אויך געווען מיליאָנערן?

אָבער אָטדי אַלע מענטשן, אָטדי אַלע שקלאַפן פון דער טאָגטעגלעכקייט זיינען נאָך אויך ניט די לעצטע.

זיי זיינען נאָך די גליקלעכע, ווייל עס זיינען דאָ פיל אומגליקלעכערע פון זיי. זיי האָבן לכל־הפחות וואָס צו טאָן, זיי מאַכן נאָך אַ לעבן. די אומגליקלעכסטע זיינען אָבער די יעניקע, וואָס האָבן קיין אַרבעט ניט. די מיליאָנען אַרבעטלאָזע און היימלאָזע.

מיט זיי, מיט די אומגליקלעכע, איז פול די בּויערי, און אַז מען גייט איינמאָל אַרויף אויף דער גאַס, קאָן מען איר שוין קיינמאָל מער ניט פאַרגעסן. שטענדיק שטייט זי פאַר די אויגן. ווי אַ בּרענעדיקער שטורקאַץ, אַ פלאַקערדיקער וועגווייזער פון מענטשלעכן עלנט, אַ וועגווייזער צום תהום, אין וועלכן מענטשן זינקען כסדר, אָן אויפהער. טאָג און נאַכט בלאָנדזשען דאָרטן אַרום געשפּענסטער, אומגעקומענע מענטשן. און אין די נעכט, בעת די פייערן פון די אַרומיקע גאַסן צינדן זיך אָן — בּויערי אַליין לייכט זיך ניט מיט קיין סך פייערן — און פון איבערן בּריק פון הויכבּאַן, וואָס דרייט זיך איבער דער גאַס, גיסט זיך אַראָפּ אַ געשפּענסטיקער אָפּשיין, מיינט מען, אַז דאָרטן בלאָנקען זיך אַרום געשטאַלטן פון עולם התוהו. די גאַנצע גאַס איז פול מיט איבערנעכטיק־הייזער פאַר די טרעמפּס. אָבער דאָרטן איבערנעכטיקן קאָסט אויך עפּעס, און נישט שטענדיק איז פאַראַן בּיים טרעמפּ די עטלעכע סענט, און זיי בלאָנדזשען אַרום די גאַנצע נאַכט איבער דער לאַנגער, האַלב־פינסטערער גאַס. פּאָליציי דרייט זיך דאָרטן אַרום אין אַ גרויסער צאָל, פּאָליציי און דעטעקטיוון, כדי צו בּאַשיצן די פאַרבּייגייער און די געשעפטן. אָבער עס איז איבעריק: די געשטאַלטן פון דער בּויערי זיינען אַזוי דערשלאָגן, אַזוי אַפּאַטיש, זיי האָבן פאַרלאָרן יעדן מענטשלעכן פאַרלאַנג און יעטווידן טעמפּעראַמענט, אַז, ווי מיר שיינט, הייבּט זיי זיך גאָרניט די האַנט אויף קיין פאַרבּרעכן. זיי זיינען שוין אויסגענאָגטע, אָפּגעלעבּטע געשטאַלטן. דער

איינציקער מאָמענט, ווען עס כאַפּט זיך אין זיי אויף דער מענטשלעכער געפיל איז, בעת אַ פאַרבייגייער וואַרפט אַוועק אַ נאָך־נישט־דערוויכערטע סיגאַר אָדער אַ פּאַפּיראָס, אָדער ווען זייער שאַרפע אויג דערזעט ערגעץ ליגנדיק אַ שטיקל עפּל, אָדער ברויט, — דעמאָלט ציען זיך די הונדערטער הענט נאָך דעם, אויגן צינדן זיך אָן מיט אַ פאַרחלשטן הונגעריקן פייער, און געשפּענסטיקע געשטאַלטן קנוילן זיך אין שטומען געפּעכט, אין געפּעכט פון פאַר־הונגערטע בעלי־חיים אויף צו דערהאַלטן דאָס שטיקעלע אומגליקלעך לעבן.

פינפטע עוועניו

אין ערשטע פרילינג=טעג באַקומט ניו־יאָרק אַ מאָדנעם, אויסטערלישן פּנים: די ווײַטקייטן פון די גראָדע, שנירלדיקע עוועניוס פאַרשווינדן אין אַ גאָלדענעם נעפּל, די שפּיצן פון די וואָלקנקראַצערס שטעכן שוין אויך ניט דעם מילדן הימל מיט אַזעלכע אכזריותדיקע, ביינערדיקע פינגער; די מענטשן האַווען אַרום, ווי שטענדיק, אָבער זייערע פּנימער זײַנען ניט אַזוי פאַרביסן, אַזוי פאַרהאָרעוועט, און עס שלײַכט זיך איבער זיי מיט פאַרשעמטע טריטעלעך אַ לײַטזעליקער שמייכעלע. אַפילו די אויטאָ=מאָטאָרן, דאַכט זיך, שיפּען שוין אויך ניט מיט אַזאַ צאָרן, מיט אַזאַ אָנצוהערעניש, מיט אַזאַ מעמענטאָ מאָרי צום וועוריקדיקן מענטשל.

אין אַזאַ טאָג ווילט זיך ניט שפּאַרן אין דעם חושכדיקן, אָנלופּטיקן אונטערבאַן, זיך דאָרטן שטופּן און לייענען אָן אַ סוף כּודעות אויף די ווענט און אויף דער סטעליע. און איך גיי צו דעם וואַשינגטאָן=סקווער, כאַפּ זיך דאָרטן אַרויף אויפן דאַך פון אַ גרינעם אויטאָבוס, און מיר מאַכן צוזאַמען אַ שפּאַציר איבער דער גאַנצער לייַנג פון דער פינפטער עוועניו.

די פינפטע עוועניו, די וועלט=באַרימטע מיליאָנערן־גאַס, הייבט זיך אָן פון דעם וואַשינגטאָן=סקווער, דעם אָרט פון תורה און חכמה. עס איז אַ גרויסער פּלאַץ מיט אַ פּאַרק אינמיטן, און אַרום דעם סקווער געפינען זיך די געביידעס פון אַ פּאָר ניו=יאָרקער אוניווערסיטעטן. דער

פלאַץ שווינבלט מיט לערנענדיקע יוגנט, ער ווערט פאַר־הילכט פון פרייליכע לעבנסלוסטיקע קולות.

אין פאַרבייפאָרן, גליטש איך זיך האַרט פאַרביי דער סטאַטוע פון גאַריבאַלדי, וואָס שטייט אויף איינער פון די אַלייען. איך טו צו אים אַ שמייכל, און מיר דאַכט זיך, אַז אויפן שטיינערנעם פנים טוט זיך אויך אַ גליטש אַ שמייכל. דאָסזעלביקע איז אויך מיטן שטיינערנעם וואַשינגטאָן, בעת איך פאָר דורך די וואַשינגטאָן־טריומף־אַרקע. אין אַן אַנדער טאָג זעט מען אפילו אויף די פנימער פון די לעבעדיקע ניו־יאָרקער זעלטן אַ שמייכל,— דער היינטיקער טאָג אָבער קוועטשט אפילו אַרויס אַ שמייכל אויף די פנימער פון שטיינערנע ניו־יאָרקער.

די ערשטע עטלעכע גאַסן, וואָס שניידן דורך פאַרקווער דעם אָנהייב פון דער עוועניו, זיינען באַוווּנט דורך דער ניו־יאָרקער באָהעמע, דורך דער אַרטיסטישער און וויסנשאַפטלעכער וועלט. דער געגנט הייסט „גריניטש ווילעדזש". דאָרטן זיינען קאָנצענטרירט אַלע הייזער, ווו קינסטלער און שרייבער (געוויינטלעך, ניט רייכע) וווינען. דאָרטן געפינען זיך אויך אַ סך אַרטיסטישע שיינקלעך, ווו דער בורזשואַזער עולם, וואָס האָט ליב זיך אָנצושמעקן מיט אַרטיסטישער לופט, קומט אין די אָוונטן און אין די נעכט פאַרברענגען. דאָ געפינען זיך אויך פאַרשיידענע קונסט־ און אַנטיקוואַר־קראָמען. אין „גריניטש ווילעדזש" שמעקט אַביסל מיט אייראָפּע. דאָ געפינט מען זיך אין אַטמאָספער פון קונסט, דער עולם איז נאָך ניט פאַרצויגן געוואָרן מיט דער קאָרע פון פּראַקטישקייט און גשמיות.

דאָס זעט מען אַלץ, ווען מען קוקט פאַרבייפאָרנדיק אַריין אין די קווער־געסלעך. די עוועניו גופא איז אין דעם ראַיאָן פאַרבויט מיט גרויסאַרטיקע האָטעלן, ווו נאָר די מיל־

יאָנערן קאָנען זיך פאַרגינען צו וווינען, און אויך מיט מע־רערע מיליאָנערשע וווינהייזער, וווּ דירה־געלט קאָסט די טויזנטער דאָלאַרס אַ יאָר. אין דעם גאַנצן געגנט איז אויף דער עוועניו נאָך בערך שטיל. איבער די טראָטואַרן קאָן מען זיך באַקוועמער באַוועגן. אָבער פון דער צענ־טער גאַס הייבט זיך אָן דער געשעפט־ראַיאָן. דאָרטן ווערט שוין רווישיק. אויף די גאַסן גיסן זיך שוין אָן אויפ־הער שטראָמען מענטשן, אויטאָמאָבילן הייבן אָן פאַרפלייצן דעם וועג.

ווען מען פאָרט ווייטער און מען קוקט אַריין אין די גאַסן, וואָס שניידן פאַרקווער דורך די עוועניו, זעט מען אינטערעסאַנטע זאַכן, זעט מען אַ שטיק פאַרגאַנגענע און איצטיקע געשיכטע פון ניו־יאָרק. פון דער פערצנטער גאַס קאָן מען זען דעם יוניאָן־סקווער, די קאָמוניסטישע מלוכה אין ניו־יאָרק, די ניו־יאָרקער מאָסקווע. דאָ זיינען קאָנצענטרירט אַלע קאָמוניסטישע אונטערנעמונגען, אַלע קאָמוניסטישע צייטונגען, און דער פלאַץ איז בסדר, טאָג און נאַכט, פול מיט קאָמוניסטן, וועלכע האַלטן אָפּ זייערע פאַרזאַמלונגען אונטערן פרייען הימל, און אין דער באַרים־טער קאָמוניסטן־קאַפעטעריאַ, וואָס געפינט זיך דאָ דערביי, אַנטקעגן דעם דיינקמאָל פאַר לינקאָלן.

דערווייל קאַטשעט זיך דער אויטאָבוס ווייטער טריט ביי טריט. און איך זיץ אויף זיין דאַך און קוק אַראָפּ אויף די פילצאָליקע פאַרשיידענע דיינקמאָלן פון אַלע זייטן, וואָס אי־לוסטרירן אַ שטיק אַמעריקאַנער געשיכטע, און אויף די געביידעס, וואָס זיינען אַ שטיק געשיכטע פון ניו־יאָרק. אָט קומען מיר צו צום מעדיסאָן־סקווער, ווו עס שטייט די שפּיציקע, שמאָלע, 20־שטאָקיקע „פלעט־אייזן־הויז״, און צעשניידט דריי גאַסן: די פינפטע עוועניו, בראָדוויי און די מעדיסאָן־עוועניו. דער בנין זעט טאַקע אויס, ווי אַ פלעט־

איזן, און אין אייראָפּע קאָן מען אים זייער גוט: מ׳זעט כּמעט ניט קיין איין בּילד פֿון ניו-יאָרק, וווּ אָטדער פּלעט-איזן זאָל ניט אַריינשטעקן זיין לאַנגע חוצפּדיקע נאָז.

אַטראַ, אויפֿן מעדיסאָן-סקוועיר, הייבּט זיך אָן דער אמתער בּבל, דער אמתער קאָך פֿון דעם מאָדערנעם ניו-יאָרק. בּיז איצט האָבּן זיך אויך געקייקלט אויטאָמאָבּילן איבּערן אַספֿאַלט. אָבּער דאָ קייקלען זיי זיך פּשוט אין איין קאַשע, און אַז מען זיצט אויבּן, זעט מען נאָר איין גרויסע, געדיכטע, בּאַוועגלעכע מאַסע. ווען דער פּאָליציסט, וואָס שטייט אויף יעדן ווינקל, טוט אַ פֿייף — שטעלן זיי זיך אָפּ, און דעמאָלט שטייען זיי און שיפּען אַזוי ווי ווילדע חיות, וואָס מען האָט בּיי זיי אָפּגענומען דעם כּח צו שעדיקן, און די פֿאַרבּייגייער פֿילן דאָס טאַקע און זיינען זיך נוקם: זיי טוען זיך אַ לאָז האַרט פֿאַר די נעז פֿון די אויטאָס, און יענע שיפּן נאָר אין מאַכטלאָזן צאָרן. אָבּער דערפֿאַר, ווען דער פּאָליציסט טוט ווייטער אַ פֿייף, טוען זיך ווידער די אויטאָס אַ לאָז, אַזוי ווי אַ מחנה מוראשקעס, וואָס מען רוכערט אויס. און עס ווערט אַזאַ געמיש, מיט אַזאַ פּלאָנטער פֿון אויטאָס, אַז דער אויבּערשטער זאָל זיך מרחם זיין!

אַרום און אַרום פּויזשען נאָך אַ סך גרינע צווייַשטאָקיקע אויטאָבּוסן, און אַלע זיינען געפּאַקט מיט מענטשן, וועלכע ווילן איינזאַפּן אַבּיסל פֿרישע לופֿט, וואָס מען קאָן דאָס אַזוי זעלטן טאָן אין ניו-יאָרק, און אַלע קוקן אַראָפּ אויף דעם שווינדלדיקן לעבּן, וואָס שפּילט זיך אָפּ אויף בּיידע זייטן גאַס. אויף די שוואַרצע געדיכטע סטענגעס מענטשן, וואָס ציִען זיך אָן אויפֿהער און וואָס שטופּן זיך קוים דורך זייער וועג, אויף די מענטשן, וואָס שטראָמען אַזוי פֿיל, אַז עס שווינדלט שוין ממש פֿאַר די אויגן.

מיר פאָרן פאַרביי די גרויסע שפּער, די קליידער־פאַבריקן, וווּ עס אַרבעטן די צענדליקער טויזנטער יידן מיט בערד און פּאות, יידן, וואָס האָבן אַוועקגעלייגט זייער גאַנצן געזונט און לעבן אויף צו באַרייכערן די באַלעבאַטים. מיידלעך, אויסגעמוטשעטע, אויסגעבלייכטע, הויט און ביינער, וואָס האָבן אַוועקגעגעבן אַלע זייערע יאָרן, זייערע פאַרזעסן געוואָרן, אַרויסגעשלעפּט דעם קלײַ פון זייערע ביינער, כדי צו שיקן אין דער אַלטער היים זייערע אַזוי ביטער און בלוטיק פאַרהאָרעוועטע גראָשנס. און פאַר די אַריינגיינג אין די שפּער זעט מען אַזוי אָפט, ווי עס שטייט אַ מאַן, אָפּגעריסן, פאַרחושכט, מיטן שטעמפּל פון הונגער אויפן פּנים, און האַלט אין זיינע אויסגעדאַרטע הענט אַ גרויסן פּלאַקאַט: „ביי דעם און דעם אין שאַפּ איז אַ סטרייק”. דאָס איז אַ פּיקעט פון סטרייקער. און האַרט ביי אָטדי אומגליקלעכע מענטשן גייען זאַטע, צופרידענע און שיינע מענער און פרויען, וואָס די פּרייזן פון די פּעלצן, וועלכע זיי טראָגן, שטייגן אפשר אַריבער דעם בודזשעט פון אַ גאַנצער מלוכהלע, און עס דאַכט זיך, אַז די לופט פון דער גאַס גופא שמעקט מיט די טייערסטע פּאַרפיומען.

ביז דער זעכציקסטער גאַס צו ציען זיך רייכע געשעפטן. אָבער אין פריערדיקע יאָרן האָט די פינפטע עוועניו אין דעם ראַיאָן געהאַט גאָר אַן אַנדער אויסזען. דאָ איז ניט געווען קיין זכר פון געשעפטן, דאָ האָבן זיך נאָר געפונען לוקסוס־הייזער פון די מיליאָנערן. אָבער אַ פּוילישער ייד, אַ הענדלער מיט גרונטשטיק, האָט איינגעזען, אַז דאָס איז גאָר ניט קיין שלעכטער אָרט פאַר געשעפטן. ער האָט אָפּגעקויפט אַ ניט־באַבויטן פּלאַץ, האָט דאָרטן אויסגעבויט אַ געשעפט־הויז. און די מיליאָנערן האָבן זיך דערשראָקן פאַר דער דעמאָקראַטישער שכנות, האָבן אָנגעהייבן לויפן פון דאָרטן אין פּאַנישן שרעק. זיי האָבן

אָנגעהייבן פּאַרקויפן זייערע הייזער אומזיסט, מענטשן זיינען גליקלעך געוואָרן, און זיי האָבן זיך אַלע אַריבערגעטראָגן ווייטער, איבער דער זעכציקסטער גאַס. דאָ האָבן זיי געפונען זייער מקום־מנוחה, ווייל די פּאָליציי האָט זיך דערבאַרעמט אויף זיי — אַ צער־בעלי־חיים — און אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז פון דער זעכציקסטער ביז דער הונדערט־צענטער גאַס טאָר מען קיין געשעפטן ניט עפּנען, און מען זאָל דאָרטן לאָזן די מיליאָנערן רויק אויסלעבן זייערע יאָרן.

און איצט זיצן זיי זיך דאָרטן, רויק, שטיל. דאָרטן האָבן זיי זיך זייערע רייכע פּאַלאַצן, די יידן האָבן זיך דאָרטן זייער אַכט־מיליאָן־דאָלאַרדיקן טעמפּל „עמאַנועל”, די גוים האָבן דאָרטן זייערע אַזוי־פיל־און־אַזוי־פיל מיליאָניקע קירכן, עס איז אַ לעבן, ווי אַ לעקעך. דער פּרעכטיקער סענטראַל־פּאַרק ציט זיך אין יענעם געגנט, און איז מיט זיין קלאָרער לופט מהנה די מיליאָנערן, וועלכע פילן זיך איצט ניט אַזוי פויגלדיק אין דעם פּאַרדעמאָקראַטישטן ניו־יאָרק.

אָבער פון דער הונדערט־צענטער גאַס ביז צום סוף פון דער עוועניו הערשט שוין אַזאַ אָרימקייט און אַזאַ דלות, — אַ שרעק. דאָרטן איז איינער פון די אָרימסטע קוואַרטאַלן פון ניו־יאָרק. אין איין קאַשע זיינען דאָ צענויפגעשפּאַרט יידן, נעגערס, מעקסיקאַנער, פּאָליאַקן, אַראַבער, און וועד ניט? און אַלע באַגלייך גייען זיי אויס פון הונגער און פון נויט — דאָ, אין דער מיליאָנערישער פינפמער עוועניו פון דער מיליאָנערישער שטאָט ניו־יאָרק, פון דער אומגעהויער־רייכער מדינה אַמעריקע.

צוריקוועג מיט דעם זעלבן אויטאָבוס האָט זיך דער אויבזען פון דער גאַס אַביסל געביטן. עס איז בומיק־צייט, און די אַלע רעסטאָראַנען, וואָס ציען זיך לייגנוים דער

גאַס, זיינען געפּאַקט מיט מענטשן. די גאַס האָט זיך אַריינגעקערט אַהער, אין די פּרעסאַרניעס, און דורך די שפּיגלפענסטערן פון די אַלע „טשאַילדס"־רעסטאָראַנען, פון די אויטאָמאַטן, פון די קאַפעטעריעס זעט מען, ווי אינעווייניק זיצן און שטייען מחנות מענטשן, באַלאַגערן די טישן און בופעטן, שלינגען אַריין זייער מאָלצייט, ווייל עס איז קיין צייט ניטאָ, ווייל די שטאָט טרייבט און העצט.

און איך זיץ אויפן אויבן פון דעם אויטאָבוס, וואָס קאַטשעט זיך איבערן אַספאַלטענעם ברוק צווישן צענדליקער טויזנטער אַנדערע אויטאָס, לאָז זיך צערטלען פון דעם לינדן מחיהדיקן ווינטעלע, וואָס איז גלייך פאַר אַלעמען: פאַר מיליאָנערן, פאַר אָרימעלייט, פאַר סטרייקער, פאַר אַמעריקאַנער בירגער, פאַר אויסלענדער. און איך קוק זיך צו, ווי די פינפטע עוועניו פּראַוועט מיט זשעדנעם גלאַנץ אין די אויגן איר בחפזונדיקן מאָלצייט.

אין קנויל פון יידישע גאסן

עס ברויזט און קאָכט די איסט=סײַד, דער לעבעדיקער פּולס פון דער יידישער ניו=יאָרק. די טויערן פון אַמעריקע זיינען פאַרשלאָסן, נייע גרינע קומען צו אין אַ זייער קליינער צאָל, פרישע בלוט קומט צו אַהין ניט אין דער נויטיקער מאָס. אָבער פונדעסטוועגן קאָן מען ניט ריידן וועגן בלוטאָרעמקייט פון דער יידישער ניו=יאָרק. אין משך פון די פופציק יאָר, וואָס יידן האָבן געוואָגלט קיין אַמעריקע, האָט זיך די איסט=סײַד אַזוי פיל אָנגעטרונקען מיט זאַפט און מיט לעבן, און פרישע רויטע (אין דעם פאַל גרינע) בלוט האָט זיך אין אַזאַ שפע צעשטראָמט איבער אַלע אירע אַרטעריעס און אָדערלעך, אַז עס קלעקט נאָך אַפילו פאַר דער איצטיקער טריקעניש=צייט. דער לעבן אויף דער איסט=סײַד שוימט און בלעזלט זיך, דאָ האָט זיך פאַנאַנדערגעלייגט ווילנע, וואָס איז הונדערטער מאָל גרעסער פון ווילנע, און דווינסק, וואָס איז טויזנט מאָל גרעסער פון דווינסק, און מאָהילעוו, און אָדעס, און קאָוונע און קראָקע און נאָך צענדליקער און הונדערטער יידישע געטאָס פון רוסלאַנד, פון ליטע, פוילן און גאַליציען. און יעדע קאָפּיע איז אָן אַן ערך גרעסער און לעבעדיקער און פילפאַרביקער, ווי דער אָריגינאַל אַליין איז. אויף דער איסט=סײַד איז דער אמתער קיבוץ=גליות, דאָ איז דער שמעלץ=טאָפּ פון דער גאָרער וועלט.

אדרבא, מאַכט אַ שפּאַציר איבער דער לודלאָו=סטריט, אָדער איבער דער באַרימטער העסטער=סטריט, אָדער דורך דער נאָך מער באַרימטער עסעקס=סטריט, אָדער דורך דער

דעלענסי-סטריט און דורך אַ גרויסער צאָל אַנדערע סטריטן. זיי זיינען אַלע באַרימט, יעדע אין איר אַרט, אויף איר אופן. ווער פון אונז האָט שוין פון קינדוויז אָן ניט געווּסט אָטדי אַלע נעמען? מיר האָבן געלייענט וועגן זיי, מיר האָבן געהערט מעשׂות וועגן זיי, מיר האָבן געהערט זייערע נעמען אין די אַמעריקאַנער טעאַטער-שטיק, אָבער קיין ריכטיקע פאָרשטעלונג וועגן זיי האָבן מיר דאָך ניט. און מיר קאָנען ניט האָבן, ווייל דאָ זיינען פאַרייניקט אין די משונהדיקסטע, אויסטערלישסטע קאָמבינאַציעס דער אַמאָליקער יידישער תּחום, מיט זיין גאַנצער אָרימקייט, ברודנעקייט, פלינקייט, מיטן מאָדערנעם גרויסשטאָטישן פאַרנעם. דאָ קאָנט איר זען אַ סופר סת״ם, וואָס זיצט, אויפן אַמעריקאַנער שטייגער, ביים פענסטער, און טוט זיין אַרבעט, און אַרום פענסטער, אין דרויסן, קלייבט זיך אַ געזעמל. דאָס איז אַמעריקאַנער „פובליסטי“, רעקלאַמע, ווייל אין אַמעריקע איז אַפילו אַ היימישער סופר אויך דערגאַנגען צו דעם באַוואוסטזיין, אַז פובליסיטי איז נויטיק צו יעדער ביזנעס.

טאָמער האָט איר אין די היימישע געטאָס שוין אַ צייט ניט געזען קיין פייערטאָפּ, טאָ זייט מוחל און כאַפּט זיך אַריבער אין דער ניו-יאָרקער איסט-סאַיד. דאָ וועט איר זען דעם פייערטאָפּ ניט אין אַ מוזעאום ערגעץ, נאָר דווקא אויף די טראָטואַרן, צופוסנס פון די צען- און פופצען-שטאָקיקע געביידעס. כמעט ביי יעדן ווינקל קאָנט איר זען, ווי איבערן פייערטאָפּ זיצט אַ יידענע, פאַרוויקלט אין פיל מער שמאַטיקערע שמאַטעס, ווי אין דער קלענסטער אָרימער שטעטל אין אייראָפּע, און מיט אַ מענה-לשון, וואָס ווילנע וואָלט זיך קענן דעם געמעגט פילן, ווי אַ ניי-געבאָרענער, אומשולדיקער עופהלע, פאַרקויפט זי הייסע באָב, אָדער סוויט-פּאָטייטעס, וואָס דאָס מיינט געבראָטענע זיסע בולבעס.

און די געסלעך זײַנען שמאָל, קלײן און פֿינסטער. מען זעט דאָרטן כּמעט קײן הימל ניט. איבער די הויכע הײַזער, און איבער נאָך אַ סיבּה: איבערן רויך. אַמעריקאַנער יונגאַטשעס האָבן אַ באַזונדערן פֿאַרגעניגן צוזאַמענצושלעפּן קאַסטנס און פּאַפּירן פֿון אַלע עקן שטאָט, און צו פֿאַרבּרענען דווקא אויף די יידישע שמאָלע געסלעך. מען קאָן זײ אַפֿילו ניט פֿאַרדיינקען, די קינדער. פֿאַר זײ איז דאָך דאָס אַ נײַס. ווען און ווו וואָלטן זײ דען זען נאַטירלעכן פֿײַער? אָבער צוליב דעם שטײט דאָרטן אַ שמילצער און אַ רויך בּיזן הימל. — אין אַמעריקע הײסט בּיזן הימל: בּיזן בּוידעם פֿון אַ פֿילשטאָקיר געבּײַדע, ווײל וואָס עס טוט זיך העכער, האָט נאָך קײן ילוד־אישה ניט געזען.

אַ גרויסע גערעטעניש איז אין די יידישע גאַסן אויף בּלערלײַ קראָמען. זײ ליגן ממש אײנער אויפֿן אַנדערן— די גראָסעריס, די דעירים, די קענדי־סטאָרקעס, די אַפּטײקן, ווו מען פֿאַרקויפֿט אַלץ אין דער וועלט, ווי אײַזקרעם, פּוטערבּרויטן, סאָדעוואַסער, און אַפֿילו בּראַנפֿן אויך, די ספרים־קלײטן.

אין פֿרײערדיקע צײטן איז דער יידישער קוואַרטאַל בּאַרימט געוועזן מיט זײַן שמוץ. איצט איז ער נאָך אויך ניט שטאַרק זויבּער, און בּײַם דורכשפּרײַזן די גאַסן שמעקט מען זיך אָן געגנוג טײערע ריחות,—פֿון יענע ריחות, צוליב וועלכע מען טאָר אָפּטמאָל ניט עפֿענען קײן פֿענסטער, כּדי ניט איבּערצופֿירן די לופֿט אין גאַס,—אָבער איצט וואַרטן שוין דורכגײער ניט אַזעלכע סורפּריזן, ווי די אײַנגעווײטן פֿון אַ הערינג, וואָס פֿלעגן אין אַמאָליקע צײטן אָפֿט אַרויספֿליען פֿון אַ פֿענסטער און זיך אויסזוכן אַ מקום מנוחה גראַד אויף אַ פּלײצע, אָדער אויף אַ ראַנד הוט פֿונם פֿאַרבּײַגײער.

אַז מען גײט איבער דער איסט־סאַיד, ווילט זיך

עפּעס גאָרניט גלויבן אין די שוואַרצע נביאות פון מערערע אַמעריקאַנער בנוגע דער יידישער שפּראַך. דאָ הערט מען נאָר יידיש, און מען זעט נאָר יידיש. אָט איז, למשל, אַ גרויסע יידישע רעקלאַמע — אַ גאַנצער וואַנט איז באַשריבן מיט די מעלות פון אַ געוויסן סאָרט ברוכבענדער, פון אַ צווייטער וואַנט שרייט אַראָפּ אין קידוש־לבנה=אותיות די באַשרייבונג פון די דערגרייכונגען פון עפּעס אַן אַפּפיר=מיטל. און עס גלויבט זיך עפּעס ניט, אַז אַ שפּראַך, אויף וועלכער מען רעדט וועגן אָפּפיר=מיטלען, וועגן ברוכבענדער און לייבגאַרטלען, זאָל קיין צוקונפט ניט האָבן. דאָס איז דאָך דער לעבן אַליין — און דער לעבן איז שטאַרקער פון אַלע טעאָריעס.

אויף יעדן קוואַרטאַל געפינען זיך עטלעכע מנינים פון די „אנשי". דאָ איז אַ שול פון די „אנשי נאָוואָקאָנסטאַנטינאָוו", דאָרטן איז אַ שול פון „אנשי יערמאָליניעץ", ווייטער איז אַ שול פון „אנשי שפּאַגאַטאָווקע". און דאָס זיינען ניט נאָר שולן אַליין — דאָס זיינען ערטער, וווּ לאַנדסלייט פון דער אָדער יענער שטעטל פירן דורך אַלע זייערע רעליגיעזע באַדערפעניש, פון וויגעלע ביזן קבר. דאָ געפינט מען דעם מוהל, דאָ קנעלט דער מלמד, דאָ שטעלט מען חופות, און דאָ באַשטעלט מען לוויות. דאָס זיינען די אַלגעמיינע באַדערפעניש, אַחוץ ספּעציעלע, וואָס ווערן דאָ אויך אויפן בעסטן אופן דערפילט. למשל, ווען אַ גוי פאַרוועלט זיך מיטאַמאָל מגייר זיין. וועגן אָטדי אַלע ענינים ווערט אויספירלעך באַקאַנטגעמאַכט דורך אַסך שילדן און צעטלען, וואָס הייגען אויפן פראָנט פון דער שול. דאָ הייגט אַ שילד, ווי דער באַרימטער פּעדאַגאָג ר' פלוני אלמוני זינגט זיך אַליין שבחים, אַז אַ קאָזאַק וואָלט רויט ווערן, און דערציילט וועגן זיינע גרויסע פּעדאַגאָגישע דערפאָלגן. דערביי הייגט אַ שילד, אויף וועלכן

דערזעלביקער פּעדאַגאָג ווײַזט אַרויס זײַנע פֿילזײַטיקע פֿײַקייטן, און דערציילט, אַז ער איז דער בעסטער מוהל אין ניו־יאָרק, און אַז אַלע זײַנען מיט אים צופֿרידן. אויף אַ דריטן שילד רעקאָמענדירט ער זיך אַלס אַן אויסגעצייכנטער מסדר־קדושין. און ער לאַדט אײַן אַלע יונגע פּאָרלעך, וועמען עס וויל נאָר באַהאַלטן אַ גוטן אָנדענק וועגן דעם גליקלעכן טאָג פֿון דער חופּה און האָבן אַ פֿרײלעכע גליקלעכע מערכה, — צו שטעלן בײַ אים אַ חופּה, און זיך פֿאַרשרײַבן בײַ אים מיט אַ צײַט פֿריער, ווײַל גאַנץ ניו־יאָרק שטייט בײַ אים אין דער צייל, און אַלע גאַרן, אַז נאָר ער, ר׳ פּלוני אַלמוני, זאָל זיי חתונה מאַכן. און אויף אַ פֿערטן שילד שטייט געשריבן, אַז אָטדער זעלביקער פֿילזײַטיקער מענטש איז אויך אַ גרויסער חזן, גאָר אַן אויסטערלישע צאַצקע, אַ נעים זמירות ישראל, און מען קאָן אים הערן יעדן פֿרײַטיק און שבת, און דערמיט זיך אײַנקויפֿן מיט איין קלאַפּ עולם הבא און עולם הזה.

די איסט־סײַד, אַזוי ווי גאַנץ ניו־יאָרק, בויט זיך אויף רעקלאַמע. אַלץ רעקלאַמירט זיך, אַלץ לויבט זיך אויף אַ קנאַקעדיקן אופֿן. מוכר־ספֿרימניקעס האַלטן אַרויסגעשטעלט גרויסע פּלאַקאַטן, אַז די ספֿרים, וואָס מען קויפֿט בײַ זיי, זײַנען די טײַערסטע אין דער וועלט, די וועלטלעכע ביכער זײַנען די אינטערעסאַנטסטע אין דער וועלט. די הויזירער אויף דער באַרימטער אָרטשאַרד־סטריט, וואָס פֿאַרקויפֿן באַלערליי סחורות, שרײַען, אַז זייערע שפּאָנקעס און זאָקנבענדלעך זײַנען די בעסטע אין דער וועלט, אַז זייערע משוועקעס און קאָלאָשן זײַנען די טײַערסטע אין דער וועלט. אַפֿילו די פֿאַרקויפֿער פֿון אַלטע פֿידלען אָן סטרונעס און פֿון אָפּגענוצטע, הייזעריקע סאַקסאָפֿאָנען שרײַען, אַז זייערע אינסטרומענטן זײַנען די בעסטע, וואָס עס גיט נאָר, און אַז אירווינג בערלין אַליין האָט זײַנע

לידער פאַרפאַסט אויף זייערע אינסטרומענטן, און די הענד־לער מיט באָב און אַרבעס און מיט געבראָטענע קאַשטאַ־נעס טענהן, אַז זייערע סחורות זיינען די געשמאַקסטע, אַ כּפּרה מאַרציפּאַנעס און אַנאַנאַסן. מען האָט מיר אפילו אָנגעוויזן אויף אַ מענטשן, וואָס ליגט אין אַ קאַלטן שמו־ציקן און פינסטערן קרעמל אין אַ פאַרוואָרפענער געסל און פאַרקויפט פאַר גראָשנס שטיקלעך וווּרשט די אָרימע ווייבער. אַליין איז ער אַ באַבערדטל, פאַרשמאָלצענער ייִדל, אָבער מען האָט מיר דערציילט, אַז ער האָט אַרום צוואַנציק עלעגאַנטע געשעפטן אין ניו־יאָרק, אַז ער שפּייזט גאַנץ ניו־יאָרק מיט כּשרע וווּרשט, אַז אויטאָמאָבילן מיט זיין פירמע פליען אַרום איבער גאַנץ שטאָט. און דאָס, וואָס ער זיצט אין אַלטן קרעמל, זיין ערשטן קראָם, וווּ ער האָט אָנגעהייבן אַרבעטן, איז אויך נאָר לשם־רעקלאַמע, מען זאָל זיך מער פאַרינטערעסירן מיט אים.

אַ באַזונדערן אָרט אין דעם ייִדישן קוואַרטאַל פאַרנעמט די עלען־סטריט, די גאַס פון די מזרח־ייִדן. שוין די אויסערלעכקייט פון דער גאַס מאַכט אַן אויסטערלישן, מיסטישן רושם. איבער דער גאַנצער לייַנג פון דער סטריט ציט זיך אַ בריק, איבער וועלכן עס פליען ווי רוחות, אַהין און צוריק, די צוגן פון דער על, דער הויכבאַן. ער פאַרשטעלט פון דער סטריט די ליכטיקע שיין. און דער על פילט איר אָן מיט אַ משונהדיקן, גהינומשן טומל, און אין דערדאָזיקער האַלב־פינסטערניש און שטענדיקן גערויש, אונטערן בריק, דרייען זיך אַרום שוואַרצע, באַוואַקסענע ייִדן פון פערסיען, פון קאַווקאַז, פון מצרים, פון סיריען, פון הימן, און זייערע טונקעלע פּנימער ווערן נאָך סודותדיקער אין דער האַלב־פינסטערניש פון דער גאַס, און זייערע טומלדיקע באַוועגונגען און כאָרכל־דיקע קולות ווערן פאַרהילכט און צעשפּרייט דורך דעם

אייביקן טומל פון דער על איבער דער גאַס. דאָרטן איז אויך פול מיט בלערליי קרעמלעך, מיט וואַרשטאַטן, מיט שפּייז־קלייטלעך, און אַלע טראָגן זיי אויף זיך נעמען, וואָס יעדער פון זיי איז אַ שטיק היסטאָריע. אָט איז אַ שו־סטער־וואַרשטאַטל מיט אַ שילד „אַלראָי״, אָט איז אַ שפּייז־קרעמל, וואָס באַלאַנגט צו „צרפתי״. יענער קופּער־שמיד־וואַרשטאַט האָט זיך אויסגעקליבן אַ באַלעבאָס מיטן נאָמען „אדרת״. און אַ קאָסטיום איז מיר אויסגעקומען לאָזן פּרעסן ביי אַ שניידער, וואָס הייסט „גבירול״.

דער פרייז פון אַ גאָט

מערערע מאָל איז מיר אויסגעקומען פאַרבייצוגיין אַ תּלמוד־תּורה אויף ריווינגטאָן־סטריט, אין דער איסט־סאַיד. און יעדן מאָל האָט זיך מיר געדאַכט, אַז איך האָב זיך אַריבערגעטראָגן אין אַ קליינער, פאַרצייטיקער ליטווישער שטעטעלע. דער בנין איז געווען אַ פינסטערער, אַ האַלב־חרובער, דאָס רוב פענסטערן פאַרקלעפּט מיט פּאַפּיר און פאַרשטאָפּט מיט שמאַטעס, און אין די הפסקות זיינען אַרומגעלאָפן איבערן שמוציקן טראָטואַר פאַר דער הויז יינגלעך פאַרבראָזשעטע, פאַרדריפּעטע, מיט טריפנדיקע נעזלעך, פון זייערע הייזלעך האָבן אָפּטמאָל אַרויסגעקוקט ווייסע עקן, און אויף די קעפּלעך — פאַרפּעכטע יאַרמאָלקעס, וואָס זייערע זיידעס האָבן נאָך געטראָגן. דער פּלאַץ, איבער וועלכן די קינדער זיינען אַרומגעלאָפן, איז פאַרוואָרפן געווען מיט בערג בלאָטע, אַלטע פּאַפּירן און אַלטע קאַסטנס, און צווישן די אַלע אַנטיקלעך איז זיך געזעסן אַ יידענע מיטן שטעמפּל פון גאַנצן גלות און חושך פון יידישער אָרימקייט, פאַרוויקלט אין אָן אַ צאָל שמאַטעס און פּאַטשיילעס. זי איז געזעסן אויף אַ פּייערטאָפּ, און פאַר איר איז געשטאַנען אַ קעסעלע מיט געקאָכטע אַרבעס, נאָך אַ קעסעלע מיט באָב, אַ טעפּעלע מיט געבראָטענע קאַשטאַנעס און נאָך אַזעלכע צפּיחיתלעך. די פאַרשמאָדערטע קינדערלעך האָבן זיך געקליבן אַרום דער יידענע און געזשומעט, זיך איינגעקויפט ביי איר דעליקאַטעסן. זי האָט זיך געריעט מיט איר פּראָסטביליקער ניט גאָר ציכטיקער האַנט אין די טעפּלעך מיט סחורה, און געטיילט יעדן אַ הויפן,

תיכף נים געצאָלט קיינער איר האָט דערבײַ צי צוויי. אויפן אָרט, יעדער איינער האָט בײַ דער יידענע געהאַט אַ קאָנטע, זי געדיינקט פּונקט יעדנס חשבון, און ווען עס קומט דער פּריַיטיק, ווערן די קעשענעס פון דער יידענעס בוינעס געפּאַקט מיט די פּעניס, ניקעלס און דאַימען פון דער קליינער חברה.

אַלצדינג איז פּונקט ווי אין זאַמעט מיט צענדליקער יאָרן צוריק. דער איינציקער חילוק איז נאָר געווען, וואָס די ווייסע חברה אויף ריווינגטאָן־סטריט האָט בעתן שטיפן און הוליען גערעדט ענגליש, און אפילו דער פּאַרפּעכטער, פּאַרוועלעטער מלמד, בעתן אַרויסקומען צוזאַמענצורופן די תּלמידים, האָט אויסגערופן נים דעם סקאַרבאָוון „אין חדר אַרײַן״, נאָר: „קאָם אָן, קאָם אָן!״

אָט אַזוי זעט אויס די יידישקייט אין אַמעריקע. עס איז בערך דאָסזעלביקע, וואָס אין דער אַלטער היים, אָבער עס האָט צוגעקומען אַ ספּעציפישן אַמעריקאַנער כאַראַקטער, עס האָט זיך אַביסל אַנדערש פאַרשלייערט. יידישקייט אויף יידיש אָנערקענט מען נים. דער עולם ברעכט די ציין צו ריידן ענגליש. מסתּמא רעכנט מען, אַז דער אויבערשטער פאַרשטייט בעסער די ענגלישע שפּראַך. און עס קומט עפּעס משונהדיק אויס, בעת מען הערט, ווי דער גבאי טיילט עליות און רופט אויף צו דער תּורה אויף ענגליש, אָדער, ווי דער שמש זאָגט אויף ענג־ליש אָן זמן שחרית.

אין ניו־יאָרק איז יידישקייט שטאַרק פאַרשפּרייט, און עס איז פאַלש די מיינונג, וואָס מען האָט אין אייראָפּע וועגן דעם. שולן און תּלמוד־תּורות און ישיבות זיינען פאַראַן אויף יעדן טריט. און נים פּשוטע שולן און ישיבות, נאָר אונטער קליינגעווידיקע פירמעס. שולן און ישיבות „מחזיקי הדת״, און „עמוד ישראל״ און „עדת ישורון״ און

„בית=אל" און נאָך און נאָך. אין יעדער פֿון די שולן דאַוונט אַ באַרימטער חזן, איינער פֿון די חזנים „דאָלאַר=שלינגערס", וואָס אין אייראָפּע דערציילט מען זיך לעגענדעס וועגן זייער עושר און כּבֿוד. עס דרשנט אַ באַרימטער מטיף, עס לייענט אַ באַרימטער בעל=קורא. אין יעדער ישיבֿה לערנען די גרעסטע גאונים.

אָבער קודם=כּל איז פֿרומקייט אַן ענין פֿון פּרנסה, און מען קוקט אויף דעם, ווי אויף ריינע ביזנעס. יעדע שול דערציילט אין גרויסע און זייער געשעפֿטמעסיק צענויפֿגעשטעלטע מודעות וועגן אירע מעלות, וועגן איר כּשרות, וועגן די באַרימטע מענטשן, וואָס טרעטן דאָרטן אַרויס. יעדער כּלי=קודש אַדווערטייזט זיך, דאָס הייסט רעקלאַמירט זיך, באַזונדער. עס איז כּדאַי אַ קוק צו טאָן די צײַטונגס=מודעות, דער עיקר פֿאַר אַ יום=טובֿ, כּדי צו זען, וואָס פֿאַר אַ פּנים פֿרומקייט האָט אין אַמעריקע. אָבער נאָך בעסער איבערצייגט מען זיך אין דעם, בעת מען באַקוקט דאָ די שולן, בעת מען באַקענט זיך נעענטער מיטן רעליגיעזן לעבן און בעת מען זעט די גרויסע פּלאַקאַטן, וואָס כּמעט יעדע שול שטעלט אַרויס פֿאַר איר טיר מיט וואָכן פֿאַר דעם, איידער בײַ איר וועט אויפֿטרעטן עפּעס אַ באַרימטהייט.

— דאָ, בײַ אונז אין שול, וועט דעם שבת דאַוונען דער גרויסער, וועלט=באַרימטער, באַליבטער, באַשריבענער, לאַנג=דערוואַרטער חזן דער און דער, וואָס האָט פֿאַרן ימים=נוראימדיקן דאַוונען אָפּגענומען אַזוי פֿיל און אַזוי פֿיל טויזנטער!

און דאָס איז דער עיקר. וואָס מער טויזנטער דער חזן האָט אָפּגענומען, אַלץ מער ציט ער דעם עולם. ווײַל ווער, אײַגנטלעך, דאַרף זײַן חזנות? מען וויל זען דעם מענטשן, וואָס איז אַזוי „גוד=אַפּ" און וואָס נעמט אַזוי פֿיל

טויזנטער, און מען וויל קאָנען דערציילן, אַז מען האָט אים געזען און געהערט.

אַז מען זעט אָמדי אַלע מודעות פון דעם כאַראַקטער, דערפילט מען טאַקע דעם אמתן טעם פון דער אַמעריקאַנער פרומקייט. אמת, זי איז פאַראַן, אָבער זי איז אַזוי „געבוממט”, אַזוי „אַדווערטייזט”, אַז זי איז געוואָרן אַ גאָר גוטער געשעפט. פונקט אַזוי — און אפשר נאָך בעסער — ווי האַנדלען מיט הייזער, אָדער פאַרזיכערן. די אַמעריקאַנער מאַסע, וואָס האָט בכלל אַ טבע צו פאָלגן די באַפעלן פון דער גרויסער רעקלאַמע, האָט עס אין דעם פאַל אויך געטאָן. מען האָט געמאַכט אַ גוט געשעפט מיט גאָט — און דאָס איז אַלץ, ווי מען זאָגט דאָ. און אָפטמאָל — אַ זינדיקער מענטש! — וואַרט איך טאַקע, אַז אין סאָבוויי זאָל זיך צווישן די אַלע רעקלאַמעס וועגן שפינאַט, שיך, ביסקוויט און זייף, אויך באַווייזן אַ פלאַקאַט מיט אַ קינסטלערישער צייכענונג און מיט אַן אויפשריפט אין סטיל פון אַלע היגע פלאַקאַטן: „טו אַזוי, ווי עס טוען די מיליאָנען יידן, לייג תפילין — דאָס וועט הייבן דיינע פרנסה־מעגלעכקייטן אויף 50 פראָצענט”, אָדער: „טו אָן אַ יאַרמאָלקע — דאָס וועט דיר פאַרהיטן פון באַקומען אַ פליך”. דערווייל איז דאָס נאָך ניטאָ, אָבער אַזאַ מין פלאַקאַט, אָדער עפּעס ענלעכעס, קאָן זיך יעדן טאָג באַווייזן. דער באָדן איז שוין רייף פאַר דעם.

אָט אַזוי אומגעפער זעט אויס די יידישקייט פון די איינגעוואַנדערטע. בײַ די אמתע אַמעריקאַנער יידן, בײַם צווייטן אָדער בײַם דריטן דור, זעט דאָס שוין אויס אַנדערש. בײַ זיי, ד. ה. בײַ די פרומע צווישן זיי, האָט עס אײַגנטלעך אויך דעם זעלבן טעם, אָבער די פאָרם איז אַן אַנדערע. עס גייט צו שטילער, מען אַדווערטייזט ניט בקולי־קולות, מען מאָנט בײַ קיינעם ניט. אין תוך איז אָבער בײַ

זיי אויך דאָס אייגענע, עס איז אויך נאָר אַ האַנדל, אָבער עס איז ווי יענע אַלטע מעשה מיטן דייטשן יידן, בעת ער האָט געהערט, ווי אַן אָרימער רוסישער ייד שטייט אין שול און בעט דעם אויבערשטן, ער זאָל אים צושיקן אַ 25-ער אויף חתונה צו מאַכן זיין מיידל. דער דייטש איז געוואָרן מלא חמה און געזאָגט צום אָרימאַן:

— דו, קבצן איינער, וואָס פּירסטו מיר איבער דעם פּלאַץ מיט דיין לומפּיקן 25-ער? נאַ דיר דעם 25-ער און טראָג זיך גיכער אָפּ פונדאַנען!

דער וויץ איז פאַרווירקלעכט געוואָרן אין דעם יידישן רעליגיעזן לעבן אין ניו-יאָרק, אָבער נאָר אין זיין ערשטער העלפט. די איינגעוואַנדערטע יידן מאַכן אין זייער פרומקייט געוואַלדעס אויף אַ 25-ער, אָבער דער געבאָרענער אַמעריקאַנער ייד האָט שוין גרעסערע אַפּעטיטן. ער מאַכט מיט גאָט אַ גרויסן געשעפט, גאָר אַ גרויסן, און עס איז כדאי צו זען די קאָלאָסאַלע טעמפּלען פון די אַמעריקאַנער יידן, זייער רייכקייט און גלאַנץ, קעגן וועלכע די שולן פון די איינגעוואַנדערטע זיינען מיט זייער גאַנצן פּוץ ניט מער, ווי נעבעכדיקע הייזקעס; עס איז כדאי צו הערן אַ דרשה — (אין ענגלישע, פאַרשטייט זיך) — פון זייערן אַ ראַבאַי, קעגן וועלכע דאָס רוב רבנים פון די יידישלעכע שולן זיינען ניט מער, ווי שמאַמלערס. ס'איז כדאי בייצוזיין זייערן אַ גאָטעסדינסט, צוהערן די גלענצנדע חזנים, די פּרעכטיקע כאָרן, דעם מאַיעסטעטישן שפּיל פון אָרגל און, דער עיקר, זיך צו דערוויסן וועגן די קאָלאָסאַלע שכירותן, וואָס זייערע רבנים און חזנים באַקומען (די שכירות פון די איינגעוואַנדערטע כלי-קודש זיינען, ניט געקוקט אויפן גאַנצן טומל, וואָס מען מאַכט אַרום זיי, לגבי דעם נאָר גראָשנס), — עס איז כדאי דאָס אַלץ צו זען, צו הערן און צו וויסן, כדי זיך צו איבערצייגן, אַז דעם אמתן געשעפט מיט גאָט

מאַכן מאַקע יענע. זיי גיבן אויך אסך, אָבער דאָס לוינט זיך. דערפאַר האָבן זיי אַן אייגענעם גאָט, און ווער עס האָט געזען די שטראַלנדיקע, גליקלעכע פּנימער נאָך אַ גאָטעסדינסט אין אַ טעמפּל, דעריעניקער פאַרשטייט, אַז די צופרידנקייט, וואָס אַ גאָט ברייננגט, איז אָפּטמאָל ווערט די גרויסע געלטער, וואָס מען גיט אויס אויף אים.

פון ביידע זייטן וויליאַמסבורגער בריק

איבערן איסט־ריווער, דעם וואַסער, וואָס טיילט אָפּ דעם ברויזנדיקן מאַנהעטן פון דעם געלאַסענעם, פאַרשלאָפענעם ברוקלין, ציען זיך אָן א צאָל בריקן. ניט בריקן — שפּיצן=געפלעכטן פון שטאָל, בעטאָן, פעלז, געבויטע אין שטאָק=ווערק, מיט הויכע טורעמס, וואָס הייבן גאוהדיק זייערע מעכטיקע פּלייצעס צו די הימלען און שפּרייטן נעצן פון אייזערנע דראָטן איבערן וואַסער. דריי פון די בריקן זיינען באַזונדערש באַוווּסט — מאַנהעטן=ברידזש, ברוקלין־ברידזש, וויליאַמסבורג=ברידזש.

מיר איז באַזונדערש נאָענט דער לעצטער. ער איז, אַזוי צו זאָגן, מיינער א לאַנדסמאַן. אים האָט געבויט דער אינזשענער מאָיסעיעוו, א ריגער. דעריבער גיי איך אָפט איבער דעם בריק און איך פיל זיך אויף אים אַביסל, ווי אין דער היים. און איך פּליים זיך אויסצוגעפינען אין די פערמעס, אין דעם אייזערנעם געפלעכט עפּעס, וואָס זאָל מיר דערמאָנען מיין היים. אָט צו אַזעלכע משוגענע געדאַנקען און פאָרשטעלונגען קומט מען אין דער פרעמד, אין דער ניו=יאָרקער איינזאַמקייט צווישן מיליאָנען. דאָ ווערט עס פּשוט א מאַניע, אָטדאָס זוכן היימישע קלאַנגען.

דער בריק הייבט זיך שוין אָן א שטיק פאַרן וואַסער. ער ציט זיך א גרויסן מהלך איבער דער יבשה, איבער דער יידישער דעלענסי=סטריט. צוויי שיינע, ברייטע טרעפּן פירן אַרויף פון גאַס אויף א לאַנגן, ציכטיקן וועג, וואָס איז פון ביידע זייטן אויסגעשטעלט מיט בייַנק. און

נאָכדעם, ווי מען גייט אַ היפּשע ווײַלע אָפּ אויף דער פּלאַטפאָרמע, אונטער וועלכער עס טומלט די יידישע דעלענסי־סטריט מיט אירע באָב־יידענעס, מיט אירע בייגל־יידן, מיט אירע באַשייטלטע נדבה־בעטלערקעס און מיט אירע ראַדיאָס, וואָס כאָרכלען אויף יעדן ווינקל חזנישע שטיקלעך, הייבט מען זיך אַרויף אויף נאָך אַ טרעפּ, נאָכדעם לאָזט מען זיך ווײַטער אַראָפּ, און דעמאָלט ווערט מען אַרומגערינגלט מיט אײַזערנע שטאַנגען און דראָטענע קאַנאַטן. מען געפינט זיך אויפן אייגנטלעכן בריק.

דער בריק איז איינגעטיילט אין עטלעכע שטאָק — איין שטאָק פאַר פוסגייער, נאָך אַ שטאָק פאַר אויטאָמאָבילן, נאָך איינער פאַר אײַזנבאַן און טראַמוואַי, און אונטער דעם קייקלט דער איסט־ריווער זײַנע ברודיקע כוואַליעס, רויכערט פון די טויזנטער שיפן און שיפלעך, וואָס פליען אַהין און צוריק, און פײַפן און טרובען אָן אויפהער.

וואָס ווײַטער מען גייט איבערן בריק, וואָס מער מען דערווײַטערט זיך פונם ברעג פון מאַנהעטן, אַלץ מערקווירדיקער ווערט די פּאַנאָראַמע. ווען מען קוקט זיך אום, זעט מען דעם גאַנצן ביזנעסדיקן, וואָלקנקראַצנדיקן און ווירבלדיקן טייל פון ניו־יאָרק, אַזוי ווי אויסגעלייגט אויף אַן אָפענער האַנט, מען זעט די וואָלקנקראַצערס מיט זייערע ברייטע פּלייצעס, חוצפּהדיקע שטערנס און פּילצאָליקע אויגן — מען זעט זיי, ווי זיי האָבן זיך אַלע אויסגעשפּרייט, אַזוי ווי טרעפּ, איינער העכער פון אַנדערן, איינער נידעריקער פון אַנדערן. אין דעם בילד, וואָס מען האָט פאַר זיך, איז ניטאָ קיין גלײַכמעסיקייט, קיין שנירלדיקייט. אָבער דווקא דאָס איז שיין, עס איז ממש פאַנטאַסטיש, ווײַל עס איז אַזוי פאַרשיידנאַרטיק. די ליניע, וואָס גרעניצט אָפּ פון אויבן אָט די גאַנצע פּאַנאָראַמע, איז מאָדנע כוואַליעדיק און צעקרימט — אָט הייבט זי זיך אַרויף מיט

גרויס בונט קעגן נאַט און קעגן זײַנע מלאָכים, און אַט לאָזט זי זיך אַראָפּ און וואַלגערט זיך אין שטויב. און ווען מען קוועטשט אַביסל צו די אויגן, און מען קוקט דורך אַ שמאָלן שפּעלטעלע פון צווישן די ברעמען, דאַכט זיך אויס, אַז אַן אומגעהויערער, פאַנטאַסטישער לויתן האָט זיך אויסגעלייגט, האָט זיך צעצווײַגעדרייט איבער ניו-יאָרק, און ער טיילט דאָס אָפּ ניו-יאָרק פון הימל.

ווען מען דערנענטערט זיך צום אַנדער ברעג, צו דעם ברעג פון וויליאַמסבורג, אַ טייל פון ברוקלין, קומט שוין פאַר די אויגן גאָר אַן אַנדער בילד. קיין וואָלקנקראַצערס זײַנען דאָ ניטאָ, אָבער מען זעט דאָרטן אויך הויכע הײַזער און באַזונדערש פיל פאַבריקן, וואָס שטייען אויפן ברעג פון איסט-ריווער און זיי לאָדן זייערע סחורות אין שיפן. דאָס אָנלאָדן פון די שיפן קומט פאָר אויף אַן אינטערעסאַנטן אופן: פון פענסטערן ציען זיך אויף דראָטענע קאַנאַטן אָן אויפהער קאַסטנס און זעק, און לאָזן זיך אַראָפּ גראָד אין די טרוימען פון די שיפן. און ווען מען קוקט אויף דעם פון אויבן, שטייענדיק אויפן וויליאַמסבורגער בריק, דאַכט זיך אויס, אַז ענדלאָזע שנירלעך פערל ציען זיך אין דער לופטן, אַזוי ווי די שפּינוועבס-שנירלעך, וואָס פליען אַרום אין דער האַרבסטיקער לופט, ווי באָבע-יאַכנע-שנירלעך. און דער אײַנדרוק, אַז דאָס זײַנען האַרבסט-פעדים, ווערט נאָך שטאַרקער דעמאָלט, ווען דער טאָג איז אַ זוניקער, ווען אַלע בנינים אַרום, אַלע שיפן אויפן טײַך און אויך די אייזערנע פערמעס פונעם בריק זײַנען אָנגעטאָן אין אַ מלבוש פון צעשמאָלצענעם גאָלד. דעמאָלט בלישטשען אויף פון צײַט צו צײַט אין זון די דראָטן, וואָס ציען אַראָפּ די זעק, און די זעק שײַנען אויף אין די שטראַלן, אַזוי ווי פאַנטאַסטישע פערל.

און אַז מען לאָזט זיך אַראָפּ פון דעם בריק, און

מען קומט אַריין אין וויליאַמסבורג, טונקט מען זיך אָפּ גאָר אין אַן אַנדער וועלט. דאָרטן איז אויך טומלדיק און רוישיק, עס זיינען פאַראַן אַ סך געשעפטן, קינעמאַ־טאָגראַפן, איבער די גאַסן פליען הויכבאַנען, אויטאָמאָבילן הודזשען, פּאָליסלייט שטייען און קאָמאַנדאַווען, רויטע און גרינע פייערן רעגולירן דעם פאַרקער, פוסגייער ווי זאַמד און ערד צעקריכן זיך איבער די גאַסן און פלעצער. אָבער אַלץ איז שמוציקער און אָפּגעלאָזענער, ווי אויף יענער זייט בריק. וויליאַמסבורג איז אַן אָרימער קוואַרטאַל. דאָ איז אַלץ עפּעס הושכדיקער, פאַרויכערטער, אומצופרידע־נער, און די מענטשן זיינען זוויערער.

עס לעבן דאָ כלערליי פעלקער און אַלע האַבן זיך, אַזוי ווי אומעטום אין ניו־יאָרק, זייערע קוואַרטאַלן, ווו זיי מישן זיך מיט קיין אַנדערן ניט אויס. דאָ האָט איר אַן אי־טאַליענישן קוואַרטאַל, ווו עס וווינען נאָר איטאַליענער, ווו עס איז געפּאַקט מיט איטאַליענישע גאָרקיכער, ווו דער ריח פון ספּאַגעטי טראָגט זיך אַרום אין דער לופטן. און דאָ האָט איר אַ גריכישן קוואַרטאַל, ווו אויף יעדן טריט זיינען פאַראַן קאַפעס, מען זיצט און מען פּיפּקעט מיט אַן אָלימ־פּישער ברייטקייט און געלאַסנקייט, און פרי־פאַרעלטערטע, ברודיקע יפי־פיות פירן זיך אַרום מיט פולקעס שמוציקע, אָבער לוסטיקע קינדערלעך. דאָ האָט איר אויך אַ קוואַר־טאַל פון פּאָרטוגעזן, אַ קוואַרטאַל, וואָס ווערט ממש פאַר־טרונקען אין שמוץ און אין אָרימקייט, ווו מענטשן וווינען פּשוט אין שטאַלן.

אָבער מער פון אַלץ איז וויליאַמסבורג יידיש. די שילדן זיינען ענגליש און יידיש. די רעקלאַמע פון די קינאָס איז אין יידיש. פּאָליציסטן זיינען דאָרטן יידישע, און שולן און בתי־מדרשים זיינען דאָרטן פאַראַן אויף יעדן טריט. כמעט אויף יעדער דריטער הויז זעט מען קידוש־לבנה־פּלאַקאַטן:

„בּרידער=ייִדן, קומט היינט צום סיום=התורה!" „גיט אייערע קינדער אַ ייִדישע דערציִונג און פֿאַרשרייבּט זיי אין אונזער תּלמוד=תּורה!" „דעם שבּת דאַוונט אין אונזער מנין די באַ=רימטע חזנטע פֿון וואַרשע", און אויף איין בּית=מדרש=טירל האָבּ איך געזען אַזאַ אויפֿשריפֿט:

„נאָך גרויס האָרעוואַניע און קאָסטן האָט זיך אונז איינגעגעבּן איינצולאַדן צו אונז דעם גרויסן פּ י ל י ז אָ ף (דער און דער), וועלכער וועט דאַוונען פֿאַרן עמוד היינטיקן שבּת!"

דער כּישוף פון בּראָדוויי

אין די לערנבּיכער פון געאָגראַפיע וואָלט נויטיק גע־וועז צו מאַכן אַ שטיקל רעפאָרמע: צו די פינף וועלט־חלקים, וועגן וועלכע עס ווערט דאָרטן גערעדט, דאַרף מען נאָך צולייגן אַ זעקסטן — ניו־יאָרק. און די הויפּט־מלוכה פון אָט דעם זעקסטן וועלט־חלק, אָדער — שוין אפשר גאָר אַ באַזונדערע וועלט אין דעם נייעם וועלט־טייל — איז בּראָדוויי.

בּראָדוויי שניידט דורך אין דער לייג דעם גאַנצן אינזל מאַנהעטן, אויף וועלכן עס געפינט זיך די ניו־יאָרק פון געשעפט און פון פאַרווײלונג. זי ציט זיך אויף אַ מהלך פון צענדליקער ווייאָרסטן, און אויף אירע בּרוקן און אין אירע הייזער שפּילט זיך אָפּ דער גאַנצער פילפאַרבּיקער, מאָזאַיִק־פאַרצווייגטער, אויסטערלישער לעבּן פון דער לע־גענדאַרישער שטאָט.

אויף דעם דרומדיקן בּרעג פון מאַנהעטן, דאָרטן, וווּ דער האָדסאָן שלאָגט זיינע כוואַליעס אָן דעם הילצערנעם באָלווערק פון בּעטערי־פּלאַץ, הייבּט די בּראָדוויי אָן איר זיגרייכן גאַנג דורך דער שטאָט. פון ים קוקט אויף איר מיט פאַרליבּטע אויגן די פרייהייט־סטאַטוע און בּאַגלייט אירע ערשטע טריט. אירע קנעכלעך זיינען נאָך געפּענטעט דורך די קייטן פון דעם הויכבּאַן, אָבּער בּאַלד גייט דער בּאַן אַוועק אין אַן אַנדער זייט, און ער בּאַפרייט איר פאַר אַלע נסים און גבורות, וואָס שטייען איר פאָר אויף איר לאַנגן וועג.

די הייזער אין אָנהייבּ בּראָדוויי זיינען בּאַזעצט דורך די מאַגנאַטן פון דער קאָמערציעלער און פינאַנסיעלער וועלט. די הייזער זיינען אַלע פינסטערע, הויכע. אין אָנהייבּ בּראָד־

ווײַ, אויף אַ מהלך פֿון עטלעכע קוואַרטאַלן, זעט מען גאָר קיין הימל ניט, די גאַס איז, ווי אַ שמאָלער, פֿינסטערער טאָל, צווישן די וואָלקנקראַצערס. און עס הייסט טאַקע אַזוי: „דער טאָל פֿון בראָדוויי".

אַז מען קערט זיך אָפּ רעכטס פֿון בראָדוויי, גייט מען אַרײַן אין דער באַרימטער וואָל־סטריט. דער גאַס, וואָס הערשט איבער דער וועלט. דאָס איז ניט קיין לאַנגע און זייער אַ שמאָלע, אַלטפֿרענקישע געסל. פֿון ביידע זײַטן הייבן זיך מאָנומענטאַל־הויכע און אַלטע בנינים, די „קאַטעדראַלעס פֿון קאַפּיטאַליזם", און עפּעס אַ מיסטישער שרעק כאַפּט אַרום, בעת מען גייט אַהין אַרײַן: מען געפֿינט זיך אין אַ לעבעדיקן קבר. אין דער גאַס ווערן טאַקע געגראָבן קברים פֿאַר אויסזיכטן און אַמביציעס, און אויך פֿאַר לעבנס פֿון אַסך צענדליקער טויזנטער מענטשן. אויף דער געסל, צווישן די פֿאַרשיידענע פּריוואַטע בענק, וואָס קאָמאַנדעווען מיט דער וועלט, געפֿינט זיך די מלוכה־קאַסע פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן, די ניו־יאָרקער בערזע, און נאָך אַזעלכע הײַזער, וואָס פֿאַרשפּרייטן דורך די ראַדיאָ־דראָטן אויף זייערע דער־בער איבער דער וועלט די בשורה פֿון לעבן און טויט, פֿון פֿאַנטאַסטישער רײַכקייט און פֿון אומגעהויערן עלנט און אָרימקייט.

אַז מען גייט אַרויס פֿון אַמדער סודותדיקער לאַ־באָראַטאָריע און מען קומט ווייטער אַרויס אויף בראָדוויי, טונקט מען זיך ווידער אָפּ אינעם געווירבל פֿון די סך אָפּיס־הײַזער, וואָס זײַנען איינע העכער פֿון דער אַנדערער, און וואָס ציען זייערע בעטאָנערדיקע, געשפּענסטיקע טורעמס צום הימל מיט מרידה, ווי וועלנדיק באַווײַזן, אַז די מענטשלעכע מוראַשקעס, וואָס קריכן דאָ אַרום, קאָנען אַלץ דערגרייכן מיט דער מאַכט פֿון די מיליאָנען, וואָס זײַנען אײַנגעשלאָסן בײַ זיי אין די סייפֿס.

זייער וווּנדערלעך און אויסטערליש איז דער בילד, וואָס מען זעט אין אָנהייב בראָדוויי, פּונקט אַנטקעגן דער וואָל־סטריט. דאָ שטייט די אַלטע טריניטי=קירך, און ביי איר, צופוסנס פון די וואָלנקקראַצערס, געפינט זיך אַן אַלטער בית־עולם. אינמיטן דעם געשעפטלעכן גערויש צעשפּילט זיך יעדן טאָג דער זייגער אויפן טורעם פון דער קירך, און אַן אַלטפרייִנקישע גלאָקנגע און זיסע מעלאָדיע טראָגט זיך פאַנאַנדער איבער דער פאַרהאַרטעוועטער ביזנעס־ממשלה, און מישט זיך אויס מיטן קלאַנג פון גאָלד און מיטן שאָרך פון פּאַפּיר.

און אויפן בית=עולם, וואָס פאַרנעמט אַ היפּשן פּלאַץ, שטייען אַלטע מצבות, שוין האַלב פאַרזונקענע אין דער ערד. און די אויפשריפטן אויף זיי דערציילן, אַז דאָ ליגט עמיץ, וואָס איז געשטאָרבן מיט 200 יאָר צוריק, און דער אָדער די איז געשטאָרבן מיט איבער 200 יאָר צוריקר עס איז זייער מעגלעך, אַז די אור=אייניקלעך און אור־אור=אייניקלעך פון אַטדי מתים האָבן דאָ דערביי אויפן גאַס, קערן איבער אַ וועלט אין די קאָנטאָרן, און זיי באַדויערן, וואָס אַזאַ גרויסער שטח אין אַזאַ טייערן געגנט מוז שטיין ליידיק און מען טאָר דאָ ניט בויען.

ווען מען גייט פאַרביי דעם ערשטן צענדליק ק׳אַרטאַלן פון בראָדוויי, הייבט זיך אָן דער האַנדל־טייל. דאָ זעט מען עלעגאַנטע געשעפטן, הויפּטזעכלעך געשעפטן פון וועש און פון קליידער. די גאַס ווערט דאָ שוין ברייטער און ליכטיקער, און זי וואַרפט ניט אַרויף אַזאַ מרה=שחורה, ווי אין איר אָנהייב.

אַביסל ווייטער הייבט זיך שטאַלץ אַרויף צו די הימלען דער וועלטבאַרימטער וואָלוואָרט=בילדינג. פריער איז דער בנין מיט זיינע זעכציק שטאָק געווען דער העכסטער אין ניו־יאָרק, איצט אָבער האָבן אים שוין נייע בנינים

אַריבערגעיאָגט. דער וואָלוואָרט־בילדינג ווערט פאַרעכנט פאַרן שענסטן וואָלקנקראַצער. און ער איז טאַקע אויסער־געוויינטלעך שיין אויף זיין אופן—באַזונדערש זיין טורעם, וועלכער איז לופטיק, דורכזיכטיק, ווי געפלאָכטן פון שפּיצן. און ביינאַכט, ווען ער איז בלענדנדיק באַלויכטן, דאַכט זיך, אַז מען האָט אַרויסגעשאָסן צום הימל צו אַ פאַנטאַסטישן פייערווערק.

ס'איז דאָ וואָס צו זען, בעת מען פאָרט אַרויף אויפן שפּיץ פון דעם וואָלקנקראַצער. ערשטנס, דאָס אַרויפהייבן זיך אַליין. מען פליט אַרויף בנשימה אחת אין אַ ליפט־עקספּרעס ביזן 54־טן שטאָק, און וואָס וויטער מען הייבט זיך, אַלץ מער רוישט עס אין די אויערן און עס טומלט אין קאָפּ פון דער צוזאַמענגעדריקטער לופט. אויפן 54־טן שטאָק זעצט מען זיך אַריבער אין אַ קלענערן ליפט, וואָס הייבט אַרויף דעם באַזוכער ביז אויבן, ביז דער גאַלערייע פון טורם. ניט אַלע גייען אַרויס אויף דער גאַלערייע, ווייל דאָ איז פּשוט אומגעלעך איינצושטיין פון דעם שטור־רעם־ווינט, וואָס בושעוועט אין די הויכן. ווען מען גייט צו צו דער פּאַרענטש און מען קוקט אַראָפּ אונטן, דער־פילט מען טאַקע, אַז מען איז נאָענט צו גאָט, ווייל אונ־טער זיך זעט מען שוין בכלל קיין מענטשן ניט. פון די אויטאָמאָבילן, די טראַמוויען און אפילו פון די גרויסע אָקעאַן־שיפן, וואָס מען זעט פונוויטן אין ים — נעמט ממש אָן אַ געלעכטער. און די גאַנצע פּאַנאָראַמע, וואָס מען זעט פון אויבן, מיט די וואָלקנקראַצערס, מיט די נאָענטע און ווייטע טייכן און בריקן, מיט די שיפן, מיט די וואָלקנס, איז אַזוי הערלעך, אַזוי אומגעווייינטלעך, אַז מען ווערט אינ־גאַנצן פאַרוואַנדלט אין אויגן און מען פאַרגעסט אָן אַלע איבעריקע חושים.

ווען מען לאָזט זיך אַראָפּ פון וואָלוואָרט־בילדינג און

מען גייט ווייטער איבער בראָדוויי, הייבט זיך אָן דער אַזוי־גערופענער „שאַפּינג״־געגנט, דער אָרט פון די גרויסע קויפהייזער. וואָנעמייקער, מייסי, ניקערבאָקער, גימבעלס און אַנדערע, יעדער געשעפט — דאָס איז אַ וואָלקנקראַצער, און אין יעדן שטאָק איז אַן אָפּטיילונג פון כּל־טוב. פון איין שטאָק אין דעם אַנדערן פירן די עסקאַלאַטאָרס, די באַוועגלעכע טרעפּן, אומגעהויערע מחנות מענטשן, פאַרשטייט זיך, ס׳רוב פרויען, וועלכע פאַלן אַרויף, ווי בינען אויף האָניק, אויף די בערג סחורות, און מען ריעט זיך אין דעם אַף גאַנצע טעג. די גרויסע קויפהייזער אויף בראָדוויי זיינען טוילמאָלס קברים פון לעבנס, אַ פרוי, וואָס קאָן זיך ניט דערלויבן צו קויפן אָטדי שפע, וואָס זי זעט דאָ, ווערט אַ גנבטע, אָדער זי פאַרוואַנדלט איר פאַמיליען־לעבן אין אַ טראַגעדיע, דער מאַן ווערט צוליב איר אַ גנב און פאַרשווענדער, און פאַרענדיקט זיינע טעג אין טורמע. אָבער ווען מען זעט די אומגעהויערע רייכקייט פון אָטדי געשעפטן, מוזן זיך די אויגן פאַנאַנדערלויפן, און עס איז קיין וווּנדער ניט, וואָס אַ פרוי מיט אַ שוואַכערן כאַראַקטער ווערט דערביי געשטרויכלט אויף וועלכן ניט איז אופן.

נאָכדעם, ווי עס פאַרענדיקט זיך דער אייגנטלעכער שאַפּינג־דיסטריקט, הייבט זיך אָן דער טאַימס־סקווער, דער קרייצפּונקט פון אַסך גאַסן. דאָ זיינען פאַראַן אָן אַ צאָל קינעמאַטאָגראַפן און אַסך עלעגאַנטע און גרויסע געשעפטן. אונטער דער ערד ווידער איז פאַראַן נאָך אַ טאַימס־סקווער, ווו עטלעכע שטאָק איינער איבערן אַנדערן לויפן די אונטערערדישע צוגן אין אַלע זייטן. דעם טאַימס־סקווער מוז מען זען בײַנאַכט — דעמאָלט קאָן מען ערשט האָבן אַ פאָרשטעלונג וועגן אים. דער גאַנצער גרויסער פּלאַץ איז אַ געדיכטער צענויפגעמיש פון אויטאָמאָבילן און מענטשן,

אויף יעדן ווינקל=גאַס שטייען עטלעכע פּאָליציסטן און האָרעווען איבער די כּחות אויף צו רעגולירן דעם כוואַליעדיקן שטראָם מענטשן און אויטאָמאָבּילן, פון אַלע הייזער שעמעדירן אַראָפּ גאַנצע ימים ליכט און פייער, אויף אַלע ווינקלען שטייען ראַדיאָס און זיי ווערן פאַרהילכט דורכן שאָרך פון די הונדערטער טויזנטער פיס. דאָס איז נאָך אָבּער ווייניק — קומען יעדע פּאָר מינוטן אַרויס פון די אינגעווייטן פון דער ערד נייע צענדליקער טויזנטער מענטשן, וואָס ציען זיך אַהער פון אַלע עקן ניו=יאָרק. און כּדי אַריבּערצוגיין די גאַס, מוז מען שטיין און וואַרטן זייער לאַנג. דער שטויבּ, וואָס דער המון הייבּט אויף מיט די פיס איז אַזוי געדיכט, אַז אין די אָוונט=שעהן איז דער גאַנצער טאַימס=סקווער, און אַלץ, וואָס דאָ געפינט זיך, ווי פאַרהילט אין אַ ווייבּרירנדיקן שלייער. און ווען מען קומט אַהיים און מען וואַשט זיך אָפּ דעם פּנים און די הענט, איז דער וואַסער אין שיסל שוואַרץ.

אַ צוואַנציק קוואַרטאַלן בּראָדוויי בּיז צו דער 60=טער סטריט, איז דער טעאַטער=געגנט. דאָ, אויף די סטריטן, האָבּן זיך איינפלאַצירט דער גרעסטער טייל טעאַטערס און בעסערע קינעמאַטאָגראַפן פון ניו=יאָרק. אין די טעג איז דאָס אַ געשעפט־געגנט, אָבּער מען דאַרף דעם געגנט זען אין די אָוונטן, בּעת עס צינדן זיך אָן די מיליאָנען פאַרגעניגן=פייערן, און עלעגאַנטע לימוזינס פאָרן צו די טעאַטערס אָן אויפהער, און פון זיי גייען אַרויס מענער און פרויען אין לעגענדאַריש=פּרעכטיקע גאַרדעראָבּן! דעמאָלט ווייס מען ערשט, וואָס בּראָדוויי בּאַטייט, און אין וואָס עס בּאַשטייט דער כּישוף פון אָט דער גאַס.

נאָכן טעאַטער=ראַיאָן קומט אַ רעזידענץ=געגנט, אַ בּאַווינטער געגנט. דאָס איז דער אַזוי=גערופענער „געגנט פון די זיידענע זאָקן”. דאָרטן וווינען די אויבּערשטע פון

שטויסל, די וואָס גייען אין זיידנס. אין דעם ראַיאָן געפינען זיך אויך די גרויסע האָטעלן, צווישן זיי אויך דער טרויעריק־באַרימטער „בעל־קלער־האָטעל", פון וועלכן מען האָט מיט יאָרן צוריק אַרויסגעטריבן גאָרקין, ווייל ער האָט דאָ געוווינט מיט פרוי אַנדרייעוו אָן חופה וקידושין. דער דאָזיקער האָטעל האָט דאָס געטאָן צוליב צבועקישער רעקלאַמע, און ער האָט זיך טאַקע ניט אָפּגענאַרט: „בעל־קלער" ווערט נאָך אַלץ פאַררעכנט פאַר אַ כשרן, הייליקן אָרט, און די צבועקישע יענקים פון דער פּראָווינץ, בעת זיי קומען אין דעם „זינדיקן בבל", שטעלן זיי זיך אָפּ נאָר אין דעם האָטעל, ווייל זיי זיינען זיכער, אַז דאָ זיינען זיי ווייט פון די נסיונות פון דער וועלט.

אָבער דוקא דאָ, ביי דעם הייליקן האָטעל, ווי אויך בכלל אין דעם גאַנצן געגנט פון בראָדוויי ביזן סוף פון דעם „זיידן־זאָקן ראַיאָן", האָבן זיך איינגעפּלאַצירט די נסיונות פון דעם מאָדערנעם בבל. דאָ איז דער ראַיאָן פון דער פּראָסטיטוציע, און אין די אָזנטן פאָרן די גאַסן־פרויען אַרום אין אויטאָמאָבילן אונטער די פייערן פון בראָדוויי. ניט ווייניק מענער און פרויען פון דער מיליאָנערסקער גאָלדענער יוגנט הוליען און שיכורן ווילד און תאוהדיק אין די אומצייליקע קאַבאַרעס פון בראָדוויי, און נאָכדעם פאָרן זיי אַרום שיכורערהייט צווישן די מחנות מענטשן און זינדיקן אין די אויטאָמאָבילן פאַר די פאַרבייגייער אין די אויגן. דאָ, אויף בראָדוויי, איז אַפילו געשאַפן געוואָרן אַ ספּעציעלער נאָמען פאַר אַזעלכע סאָרט פאָרערס — „איינהאַנט־פאָרער", — ווייל מיט דער אַנדער האַנט צערטלט ער זיין דאַמע.

דאָ האָט זיך אַלץ איינגעבירגערט, אין דעם וווּנדערלעכן בראָדוויי פון דער וווּנדערלעכער וועלט ניו־יאָרק.

ברויזנדיקער איכפעט און אויסגעלאַסענע פרייד, ווילדע שיכּרות און איידעלע באַגייסטערונג — אַלץ שפּילט זיך אָפּ יעדע נאַכט אונטער די בּישופדיקע פייערן פון בּראָדוויי.

אַרחמנות אויף די מיליאָנערן

אַז מען גייט איבער די געגנטן, ווו עס וווינען די מיליאָנערן, ווערט מען ממש פאַרחידושט, וויפיל הייזער עס שטייען פאַרקלאַפּט און פאַרשלאָגן, אָן אַ באַלעבאָס. דאָס זיינען וווּנדערבאַרע הייזער, שלעסער פון 2—3 שטאָק יעדערער, אַנדערע פון זיי זיינען מירמלשטיינערנע, און אין פראָנט פון יעדערן געפינט זיך אַ פּרעכטיקער גאָרטן, מיט אויסטערלישע פאָנטאַנען און גרויסאַרטיקע סטאַטועס. די הויכע פענסטערן פון אָטדי פּאַלאַצן זיינען געדיכט פאַר־האַנגען מיט שטאָרעס, און ווען מען פרעגט זיך נאָך, וואָס דאָס באַמייט, באַקומט מען אַן ענטפער:

— דער באַלעבאָס וווינט אין פלאָרידע, און ער קומט אַהער נאָר אויף צוויי וואָכן אין יאָר.

אָדער:

— דער אייגנטימער פון דעם פּאַלאַץ פאָרט מיט זיין פאַמיליע אַרום איבער דער וועלט, און אַהער קומען זיי איינמאָל אין פינף יאָר.

אָדער גאָר:

— די הויז שטייט שוין ליידיק יאָרנלאַנג, און מען ווייס ניט, ווו דער באַלעבאָס איז אַהינגעקומען.

און אַזוי שטייען זיי, אָטדי פּרעכטיקע פּאַלאַצן, אַנטקעגן דעם וווּנדערבאַרן סענטראַל־פּאַרק, אָדער אין אַנ־דערע פּישופדיקע געגנטן פון ניו־יאָרק, אָפּגעזויגלט און פאַרחתמעט, און חלומען זייער חלום פון איינזאַמקייט און פאַרלאָזנקייט. אין אָטדי הייזער איז צונויפגעקליבן טייַ־ערע מעבל, די קונסטווערק, וואָס זיינען דאָ צוזאַמענגע־

שלעפּט פון דער גאַנצער וועלט, קאָן מען גאָר ניט אָפּ־שאַצן; אָבער עס איז אָפּגעשלאָסן פון דער וועלט, קיינער זעט דאָס ניט און הערט דאָס ניט. אפילו די באַלעבאַטים אַליין זעען דאָס אויך כמעט קיינמאָל ניט.

פאַרוואָס, אייגנטלעך, פאָרן זיי אַרום, אָטדי מיליאָ־נערן? פאַרוואָס זיצן זיי נישט איין אויף אָן אָרט, פאַרוואָס האַלטן זיי זייערע פּרעכטיקע פּאַלאַצן־מוזעאומס אָפּגעשלאָסן יאָרנלאַנג?

פאַרשטייט זיך, געלט. זיי האָבן אַזוי פיל געלט, אַז זיי ווייסן ניט וואָס צו טאָן דערמיט. זיי מוזן זוכן ערטער ווו צו פאַרשווענדן ריזיקע פאַרמעגנס, כדי אַביסל פּטור צו ווערן פון דער אומגעהויערער גאָלדענער משא, וואָס קוועטשט אויף זייערע פּלייצעס.

אָבער ניט געלט אַליין איז די סיבה דערפון.

זיי, די מיליאָנערן, איז איבערדריסיק דער לעבן. זיי ווייסן ניט, ווו זיך אַהינצוטאָן. פאַר זיי זיינען ניט נאָר איינג די ניו־יאָרקער פּאַלאַצן זייערע. נאָר עס איז זיי איינג די וועלט, דער געפיל ווערט פּשוט פאַרוואַנדלט אין אַ פּיזישן ווייטיק — עס איז נישטאָ, ווו אויסצוציען די פיס, ווו אויסצושטרעקן די הענט. און דעריבער ציטערן זיי מער פון אַלץ, אימת־מות, פאָרן וווינען אין ניו־יאָרק, אין זייערע פּאַלאַצן.

און עס איז פאַראַן נאָך אַ סיבה, וואָס זיי פאָרן אַרום, און דאָס איז די פאַרשפּרייטסטע סיבה.

זיי זיינען אַלע קראַנק, די מיליאָנערן. פאַרשטייט זיך, דער עלטערער דור, די וואָס זיינען ניט געבאָרן קיין מי־ליאָנערן, און האָבן אַליין געהאָרעוועט אויף אָנצולעבן פאַר־מעגנס. אין דער ווילדער העציאַגד האָבן זיי אָנגעוואָרן זייערע מאָגנס, זייערע הערצער, האָבן אָנגעלעבט כּלערליי מחלות און שלעק. און איצט לויפן זיי אַרום איבער דער

וועלט זיך זוכן געזונט, מען צאָלט אָפּ קורחס אוצרות די אייראָפּעיִשע פּראָפֿעסאָרן, און מען קומט אַהיים מיט אַ גאָלדענעם מאָגן, צי מיט אַ זילבערנעם גאָרגל, צי מיט אַנדערע איבֿרים פֿון מעטאַלן און פֿון מינעראַלן. דאָ זיצט מען אַ פּאָר וואָכן, אַ חודש, מען רוט זיך אויס נאָך דער שווערער אָפּעראַציע, און מען פֿליט ווײַטער אַוועק.

אַנדערע מיליאָנערן קומען בכלל קיינמאָל ניט קאַריק אַהיים — זיי עסט אויף דער ספּלין, די נודנעקייט, וואָס קומט פֿון איבערזעטיקונג. זיי בלאָנדזשען אַרום איבער דער וועלט. זיי קריכן אויס אין אַלע געפֿערלעכע ערטער, און אָפֿטמאָל קומט דאָרטן זייער סוף אָדער דורך ווילדע מענטשן, אָדער דורך ווילדע חיות. אַנדערע ווידער שווימען אַוועק אויף יאַכטעס אין ווײַטע פֿרעמדע ימים און פֿאַרשווינדן פֿון האָריזאָנט — און די פּאַלאַצן זייערע אויף דער פֿינפֿטער עוועניו און אויף פּאַרק־עוועניו בלײַבן שטיין אָפּגעלאָזן, אָפּגעשלאָסן, אין האַלבן שאָטן פֿאַרוויקלט, און די משרתים, וואָס זייער עובֿדא איז אויפֿצופּאַסן אויף די פּאַלאַצן, לעבן זיך אָפּ זייער גאַנצן לעבן אָן באַלעבאַטים, און זײַנען געטרײַ זייער אָנדענק, אַזוי ווי געטרײַע כּלבֿים.

אַ ביטערער רחמנות נעבעך אויף די מיליאָנערן: זיי ווייסן דען אויך פֿון אַ לעבן? כ׳לעבן, אין ניו־יאָרק ווייס מען גאָרניט, אויף וועמען פֿריער רחמנות צו האָבן: צי אָט אויף די פֿאַרשווינען, וואָס פֿרעגלען זיך אין אַלע ווילטיקן פֿון דער וועלט, וואָס ווערן משוגע פֿון צופֿיל גוטס, צי אויף די אַרבעטלאָזע, היימלאָזע און ברויטלאָזע מחנות, וואָס גייען אויך פֿון זינען אַראָפּ פֿון הונגער און דחקות וואָס קלײַבן אין די מיסטהויפֿנס אויף שטיקלעך פֿאַרוועלגערטע סקאָרינקעס, אָדער באַנאַנען־שאָלעכץ, כּדי דורכצוקומען דערמיט גאַנצענע טעג?

ניט אַלע מיליאָנערן, פֿאַרשטייט זיך, פֿאָרן אָבער

אַרום. אַ סך בלייבן אויך אין ניו־יאָרק, און מען קאָן ניט זאָגן, אַז זיי זאָל זיך באַזונדערש שלעכט לעבן. זיי לעבן, נאַטירלעך, ניט אַזוי, ווי די דורכשניטלעכע מאַסע לעבט — אַלץ פון איין שניט, אַלץ לויט איין מאָס. זיי — די אַזוי־גערופענע „פירהונדערט" — קאָנען זיך דערלויבן צו לעבן אַנדערש, און זיי פירן טאַקע גאָר אַן אַנדער מין לעבן. זיי לעבן אין אומגעהויערן לוקסוס און אויסטערלישער אויס־געלאַסנקייט. קיין פראָהיבישן אָנערקענען זיי ניט, קיין אַנ־דערע געזעצן אָנערקענען זיי אויך ניט. אַז מען האָט געלט, דאַרף מען קיין זאַך ניט אָנערקענען.

די אַכטונג צום דאָלאַר איז, פאַרשטייט זיך, געוואַל־טיק גרויס. למשל, ווען אַ פּאָליסמען שטעלט אָפּ די באַ־וועגונג פון אויטאָמאָבילן אין איין ריכטונג, און צווישן די סך אַנדערע קבצנישע מאַשינעס באַמערקט ער אַ לוקסוריו־עזן אויטאָמאָביל פון אַ מיליאָנער, גיט ער אים אַ צייכן, אַז ער זאָל דורכפאָרן. ווי קאָן מען עס לאָזן אַ מיליאָנער וואַרטן?

און בעת מען רעדט שוין וועגן אויטאָמאָבילן: אין די מיליאָנערסקע געגנטי זעט מען אַזעלכע אויטאָמאָבילן, אַז די אויגן לויפן זיך פשוט פאַנאַנדער. גראַנדיאָזע, פּרעכ־טיקע, בליציקע, מיט נאָך בליציקערע נעגערס ביים שטייער. און בעת זיי גליטשן זיך אין אומופהערלעכן שטראָם אי־בער די אַספאַלטענע גאַסן, און אינעווייניק זעט מען עלע־גאַנטע מענער און אויסגעפוצטע, אויסגעפּאַשעטע, ראַסיקע פרויען, נעמט ניט ווילנדיק דורך אַ רעספּעקט צום כח פון דאָלאַר. אָבער אָפּטמאָל, ווען מען זעט, ווי פון אַ מילי־אָנערסקן פּאַלאַץ גייט אַרויס אַ דאַמע, אַנגעטאָן אין זילבערנע שיכעלעך און אין טייערע, אָבער זייער געשמאַקלאָזע קליי־דער — מ׳זעט, למשל, זייער אָפט מיליאָנערטעס. וואָס

פאַרגינען זיך צו טראָגן טייערע רויטע פאָן־קליידער, וואָס זיינען אויסגענייט מיט גרויסע, געלע זיידענע בלומען, אָדער זיידענע קליידער מיט קרוינען פון אמתן גאָלד אויפן ברוסט — כאַפּט אָן אַ שרעק, און מען טראַכט זיך דעמאָלט:

— אַ רחמנות, נעבעך, אויף די מיליאָנערן...

זיין מאַיעסטעט, דער המון

פון אַלע ווענט אין די אונטערבאַנען, אין די הויכ־באַנען, אין די טראַמוואַיען, אויף די דאַמפּערס אין די קראָמען און קאַפעס, אומעטום, וווּ עס איז נאָר בכלל פאַ־ראַן אַ וואַנט, — שרייען אַראָפּ פּילפּאַרביקע פּלאַקאַטן, באַצאַצקעט מיט כל־ערליי געשטאַלטן און דריידלעך, באַ־שריבן מיט פאַרשיידענע טעקסטן, און אַלע פאַרענדיקן זיך מיטן גלייכן פּסוק:

— צען מיליאָן מענטשן געפּרוּווט אונזער מיטל, טו נאָך זייער ביישפּיל און זיי דער צען־מיליאָן און ערשטער!

אָדער:

— פאַרוואָס זאָלסטו זיך אָפּזונדערן פון די אַלע מיליאָנען, וואָס נוצן דעם מיטל?

אָדער:

— מיליאָנען מענטשן האָבן זיך שוין איבערצייגט אין דער צוועקמעסיקייט פון דעם און דעם, איבערצייג זיך אויך!

און אַזוי ווייטער, און אַזוי ווייטער, אָן אַ סוף.

מען ווענדט זיך נאָר צו מיליאָנען, מען רעדט נאָר צו מיליאָנען, אַלץ, וואָס ווערט פּראָדוצירט, ווערט געמאַכט פאַר מיליאָנען, פאַר גרויסע, אומגעהויערע מאַסן. פאַר זיין מאַיעסטעט, דעם המון.

אָבער בעת מען זעט אָט די „מיליאָניקע" פּלאַקאַטן און אויפרופן, דאַרף מען ניט מיינען, אַז דאָס האָבן זיי גע־שאַפן די מאַסן, אַז זיי ווענדן זיך צו עפּעס אַן אַבסטראַקטן

באַגריף, וואָס זיי האָבן אַ נאָמען געגעבן „מאַסע“, אַז די מאַסע עקסיסטירט נאָר אין זייערע, זייך נאָך ביזנעס־יאָגנ־דיקע פאַנטאַזיעס.

ניין, אין קיין אָרט אין דער וועלט, דאַכט זיך, איז ניט אַזוי פאַרווירקלעכט געוואָרן דער באַגריף „מאַסע“, איז ניט אַזוי אַנטוויקלט דער מאַסן־לעבן, ווי אין אַמעריקע.

בעת מען וואַנדערט זיך אין ניו־יאָרק צו דער מאַסע, צו די סך מיליאָנען, מיינט מען דערמיט יעדן איינעם, און ווען מען רעדט צו איינעם, זעט מען פאַר זיך דעם גאַנצן גרויסן המון.

קיין פּערזאָן עקסיסטירט ניט, דער יחיד איז נאָר אַ שרויפעלע, און אַ קליינינקע, ניט־טיקע שרויפעלע, אין דער אומגעהויערער מאַשין פונם כלל.

ס'איז פאַראַן אַן אַמעריקאַניש־ווערטל: „טו דו לאַיק דזשאָונס“, ד. ה. „טאָן אַזוי ווי דזשאָונס טוען“ (דזשאָונס — איינע פון די פאַרשפּרייטסטע פאַמיליעס אין אַמעריקע. דער זאַמלנאָמען פונם דורכשניטלעכן אַמעריקאַנער). און די אַלע סך מיליאָנען אַמעריקאַנער דזשאָונס טוען טאַקע איינער אַזוי ווי דער אַנדערער, מען גייט גלייך אָנגעטאָן, מען עסט פונקט דיזעלביקע קאָנסערווירטע שפּייז, בעת מען הוסט, נעמט מען אַלע דעמזעלביקן פּאַטענטירטן מיטל, אַלע רייכערן דעמזעלביקן סיגאַר, אַלע עסן די גלייכע אייז־קרעם און מען טרינקט די גלייכע סאָדע־וואַסער פון דער זעלביקער פירמע אין די סך טויזנטער אַפּטייקן, וואָס זענען אַלע אויס, פונקט ווי איין מאַמע וואָלט זיי געהאַט. מען גייט אין דיזעלביקע קינאָס, און מען זעט דיזעלביקע בילדער, אַלע שלאָפן אין די גלייכע בעטן, און אַזוי אַלץ.

ניטאָ קיין אינדיווידועלע נאַטורע, ניט אין געשעפט, ניט אין קונסט, ניט אין רעליגיע, ניט אין פאַרוויילונגען.

ניו־יאָרק איז דער אָרט, וווּ עס איז אויף אַן אידע־

אַלן אופן דורכגעפירט געוואָרן די קאָלעקטיוויזירונג פון דער געזעלשאַפט. קאָלעקטיוויזירונג, אויסגלייך, מעכאַניזאַציע. אַלע זיינען ניוועלירט געוואָרן, דערפירט געוואָרן ביז צו איין מדרגה, קיין איינער פון די סך מיליאָנען טיילט זיך ניט אויס אַפילו אויף אַ פערטל צאָל פון די איבעריקע. אַלע זיינען איין הויך, איין ברייט, אַלע האָבן איין קאָפּ, אַלע טראָגן איין היטל, ס'איז ניטאָ דער דראַנג זיך אויסצוטיילן. ווייל, וואָס וועט זיין ווען מען וועט זיך שוין אויסטיילן? מען וועט אַלץ עסן די אייגענע קאָנסערווען, מען וועט אַלץ פאָרן אין אונטערבאַן און דרעמלען שטייענדיק. מען וועט אַלץ גיין אין „פערעמאָונט"-טעאַטער זען קלאַנג-פילמען מיט די בלאָנדע מאַרציפּאַניקע יפי-פיות און הערן, ווי דער אָרגל שפּילט דאָרטן מיט צען טויזנט פערדן-קראַפט אינטימע ליבע-לידלעך.

אין איין הינזיכט האָט דער דורכשניט-אַמעריקאַנער אַפילו יאָ אַ גרויסן דראַנג זיך אויסצוטיילן פון די אַנדערע: אין הינזיכט געלט. יעדער איינער וויל האָבן מער געלט, ווי דער אַנדערער, און זייער אָפט דערגרייכט מען דאָס טאַקע. אָבער קיין אינדיווידועלן, פּערזענלעכן טעם גיט דאָס נאָך אַלץ ניט צו דעם לעבן. ווייל כדי אַריינצוטראָגן אַ פּערזענלעכע נאָטקע אינם לעבן, מוז מען אין אַמעריקע זיין אַ מיליאָנער. אַ מיליאָנער קאָן זיך שוין בויען אַ הויז, וואָס איז אַביסל אַנדערש, ווי די אַנדערע הייזער, ער קאָן זיך אויסמעבלירן זיין שטוב אַנדערש, ער קאָן זיך קויפן אַן אויטאָמאָביל, וואָס זאָל אַנדערש זיין, ווי די הונדערטער טויזנטער אויטאָמאָבילן, וואָס קאַטשען זיך טאָג און נאַכט איבער די גאַסן, און וואָס זעען אויס אַלע גלייך, אַזוי ווי טראָפּנס וואַסער. אָבער ניט אַלע קאָנען דאָך זיין מיליאָנערן, און די יעניקע, וואָס האָבן אַפילו מער געלט, ווי דער דורכשניט האָט דאָס, לעבן אויך פּונקט אַזוי ווי דער דורכשניט.

און דעם מאַשינאָוון פּנים, דעם מאַסן־פּנים, האָט דער לעבן אין ניו־יאָרק ניט נאָר אויפֿן געביט פֿון האַנדל, פֿון אַרבעט, פֿון קויפֿן און פֿאַרקויפֿן. אויך דער פּריוואַטער, דער שטוביקער לעבן פֿונם ניו־יאָרקער איז אַזאַ הורטאָוונער, אַזאַ גראָער מאַסאָיוער. מען לעבט איינער אַזוי ווי דער אַנדערער, קיינער טראָגט ניט אַריין אין זיין לעבן קיין פּערזענלעכן שטריך, וואָס זאָל אים אויסטיילן פֿון די אַנדערע, וואָס זאָל אים אויף אַ ווײַלע, לכל־הפּחות, לאָזן אַראָפּוואַרפֿן פֿון זיך דעם גרויסן, אַלץ פֿאַרהילגדיקן מלבוש.

עס איז כּדאַי זיך דורכצושפּאַצירן בּרוקלין, דודאָזיקע „בעט פֿון ניו־יאָרק” (די ניו־יאָרקער בּיזנעסלײַט האָבן דאָ צום גרעסטן טייל זייערע וווינהייזער. אַ גאַנצן טאָג זיינען זיי אין זייערע געשעפֿטן, אין מאַנהעטן, און אינאָוונט קומען זיי אַראָפּ אַהיים). בּרוקלין איז אַ ריזיק־גרויסע שטאָט, און יעדע איינע פֿון אירע אָפּטיילונגען, ווי בּאָראָ־פּאַרק, פֿלעטבּוש, וויליאַמסבּורג, בּראָנזוויל, האָבן צו 100—150 טויזנט איינוווינער, און די אַלע הייזער, וואָס ציען זיך אויפֿן גאַנצן אומגעהויערן שטח פֿון בּרוקלין, זיינען פּונקט ווי איין מאַמע וואָלט זיי געהאַט. אַלע זיינען זיי דיזעלבּיקע גרויס, אַלע זיינען גלייך אויסגעפֿאַרבּט מיטן זעלבּיקן קאָליר, אַלע האָבּ דעם גאַניק אויפֿן זעלבּיקן אָרט, יעדע הייזל האָט זיך אין פֿראָנט דיזעלבּיקע עטלעכע בּוימעלעך, און יעדע האָט זיך אויפֿן הינטערהויפּל דעם גלייכן גערטעלע. אַזוי, אַז בּעת מען גערדיינקט ניט גענוי דעם נומער פֿון דער הויז, וווּ מען וווינט, קאָן מען זיך שעהנלאַנג אַרומדרייען אויף דער אייגענער גאַס, און די הונדערטער גלייכע הייזער שפּרינגען אין די אויגן, און מען קאָן בּשום אופֿן נישט דערקענען, וווּ מען וווינט.

אינעווייניק זיינען ווידער דיזאָזיקע הייזלעך איינמעבּלירט אויך לויט איין שניט. פּונקט דיזעלבּיקע בּעטן

שטייען אין די שלאָפצימערן, אין דעם עסצימער שטייען דיזעלביקע בופעטן און טישן. אין די זאַלן שטייען די זעלביקע דיוואַנען, און אַלץ איז פונקט דאָסזעלביקע, ווי אין איין אָרט, אַזוי אין אַנדערן. אפילו די קינדער שפּילן זיך אַלע מיט גלייכע צאַצקעס: מיידלעך מיט ליאַלקעס פון דערזעלביקער פאַבריק, און יינגלעך — מיט קליינע אויטאָמאָבילן פון איין־און־דערזעלביקער מאַרקע.

אויף יעדן ווינקל גאַס שטייט ווידער אַן אַפּאַרטאַמענט־הויז — דאָס איז אַ גרויסע הויז, וווּ עס וווינען שכנים. זיי זיינען אַלע פון דרויסן פונקט אויף אַ האָר אויסגעלייגט מיט רויטע ציגל, אַלע האָבן זיי צו זיבן שטאָק, און יעדער איינער זיינען פאַראַן אַרום 70 דירות, צו צען אין יעדן שטאָק. דער אַריינגאַנג אין יעדער פון אָט די הייזער איז פונקט דערזעלביקער, אומעטום שטייט ביים טיר דיזעלביקע טאַנגאַליע, און איין־און־דערזעלביקער ליפטבאָי (אַ נעגער) הייבט אייך אַרויף, דאַכט זיך, אפילו אומעטום אין דעמזעלביקן ליפט.

און די מענטשן זיינען אין די אַלע הייזער דיזעלביקע. די מענער אַרבעטן אַלע אין ביזנעס און זיינען ברידער פון דער מאַסאָנען־לאָזשע, די פרויען זיינען אַלע שלאַנק, גייען פונקט מיט דיזעלביקע בובי־קעפּ, מיט די זעלביקע זיידענע קליידער מיט אַראָפּהייענגעדיקע שפּיצן און מיט דיזעלביקע רינגען אויף די פינגערן. זייערע ניט צו־שיינע און ניט־צו־מיאוסע פנימער זיינען שטאַרק באַפאַרבט און באַפּודערט מיט דערזעלביקער קאָסמעטיק, און יעדע האָט ביי זיך אין שטוב אַ נעגערין פון וועסט־אינדיען, אָדער ווי מען רופט זיי דאָ, אַ „חושך", וואָס זעען דאַכט זיך אויס אַלע גלייך, און וואָס פּאַסן אויף די באַיעס, וואָס האָבן אויך אַלע איין פּנים.

צווישנאַל אין וואָך קומען זיך אַלע פרויען צוזאַמען

און מען שפּילט אין בּרידזש. דערבּיי הערט מען אין ראַדיאָ די בּאַליבּטע דזשעז־לידער און מען זינגט זיי מיט. גאַנץ ניו־יאָרק זינגט דיזעלבּיקע לידער. איינמאָל אַ וואָך גייט מען מיטן מאַן אויס אין מוווי, און צוריק פאָרט מען מידע, אויסגעשעפּטע אין סאָבּוויי, צוזאַמענגעדריקט און צוזאַמענגעקוועטשט צווישן נאָך אַזעלכע טויזנטער פּאָר־לעך, וואָס זיינען אויך אויסגעגאַנגען צו האָבּן אַ „גודטאַים“ (פאַרווײַלונג), און מען כאַפּט אַ דרימל שטייענדיק.

ווען מיר איז אויסגעקומען צו שטיין אין צייל אָפּצופּוצן מיינע שיך, האָבּ איך זיך צוגעקוקט, ווי דער שיכפּוצער אַרבּעט. ער הייבּט ניט אויף זיינע אויגן אויפן קונד, ניט בּעת דער אַרבּעט, ניט פאַרדעם, ניט נאָכדעם. ער איז אַליין אַ מאַשין, און ער האָט פאַר זיך אויך אַ שרייפּעלע פון דער מיליאָניקער מאַשין. קיין מענטשן זעט ער גאָר ניט פאַר זיך, זעט נאָר שיך, וואָס ער דאַרף פּוצן. אַ גאַנצן טאָג נאָר שיך און שיך: איין פּאָר אַראָפּ פון בּיינקל, איין פּאָר אַרויף. און אַזוי אָן אַ סוף, אַ גאַנצן טאָג, זיין גאַנצן לעבּן.

ווען דער אַרבּעטער, אָדער דער אָנגעשטעלטער קומט שוין אין דירעקטער פאַרבּינדונג מיטן קויפער, איז ער אויך אַ מאַשין. עס איז ניטאָ קיין פּערזענלעכע פאַרבּינדונג, עס איז פאַרלאָרן געגאַנגען יעדע מענטשלעכער בּאַציונג צווישן פאַרבּרויכער און פּראָדוצירער.

עס איז כּדאַי צוצוקוקן זיך צו אַ פאַרקויפערין אין אַ ניו־יאָרקער געשעפט, אָדער אַ קאַסירער אין אויטאָמאַט, אָדער די אַנדערע פּראָפעסיעס פון דעם מין. זיי זיינען אַלע מאַשינעס, זיינען זייער פריינטלעך און ליבּ, שמייכלען אין דעם געהעריקן מאָמענט, אָבּער זייער פריינטלעכקייט און זייער שמייכל זיינען קאַלטע, מאַשינאָווע, איינגעשטעלט

פאַר מיליאָנען. דער איינצעלנער עקסיסטירט גאָר פאַר זיי לחלוטין ניט, הינטער זיין רוקן זעען זיי שטענדיק מיליאָ־נען. און וואָס פאַר אַ ווערדע האָט אַ קליינער שמייכעלע, וואָס מוז צוטיילט ווערן צווישן א סך מיליאָנען מענטשן? אויף יעדערנס חלק פאַלט אוים געלעכטער און פרייד די גרוים ווי אַ קערנדל פון אַ זעמדעלע, און אפשר נאָך ווי־ניקער...

יאָ, ניו־יאָרק איז איין מענטש אין מיליאָנען עקזעמפּ־ליאַרן. די אַלע מיליאָנען זיינען גלייך אין זייערע ביזנעס, אין זייערע פאַרוויילונגען, אין זייער עסן, אין זייער אָנטאָן. אַלע מיליאָנען זינגען אַפילו דעמזעלביקן פּאָפּולערן לידל, וואָס בייט זיך רעגלמעסיק יעדע עטלעכע מאָנאַטן, אַלע גע־ברויכן דעמזעלביקן פּאָפּולערן ווערטל, אָדער דיזעלביקע פּאָפּולערע פראַזע. ווייל צו וואָס דאַרף מען אַרויסווייזן איי־גענעם גייסט און זיך אויסטיילן, אַז מען קאָן גאַנץ פיין לעבן אויפן חשבון פון כלל, און זיין פונקט אַזוי ווי אַלע?

שוואַרץ=ווײַס

אין ניו=יאָרק זיינען פאַראַן פאַרשיידענע געגנטן, באַוווינט דורך נעגערס. אָבער דער גרעסטער און באַקאַנטסטער צווישן זיי איז — האַרלעם, דער „שוואַרצער גאַרטל פון ניו=יאָרק". דאָס איז א פאָרשטאָט, וואָס שפּרייט זיך אוים אויף אַ גרויסן מהלך אויף צפון=זייט פון דעם אינזל מאַנהעטן און צו דרום צו פון דער יידישער מלוכה, בראָנקס. האַרלעם איז דער איינציקער פון די נעגערישע געגנטן אין ניו=יאָרק, וועלכער איז פון אָנהייב אָן געווען באַזעצט דורך נעגערס — אין די אנדערע געגנטן, וו זיי וווינען איצט, האָבן פריער געוווינט ווייסע, וועלכע זיינען זיך צעלאָפן פאַר די אָנקומענדיקע נעגערס און האָבן אָפּגערוימט די גאַס, אָדער דעם גאַנצן קוואַרטאַל, פאַר די שוואַרצע. ווייל אַזוי פירט זיך אין ניו=יאָרק: קיין ווייסע וווינען ניט מיט קיין שוואַרצע, ניט נאָר אין איין הויז, נאָר אפילו ניט אין איין גאַס. און עס דאַרף נאָר אַריינציען אַ נעגער אין עפּעס אַ הויז—דעמאָלט צעלויפן זיך שוין אַלע ווייסע פון דער גאַנצער גאַס אין משך פון דריי טעג. איצט איז שוין דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז די הויז=אייגנטימער, וועלכע וואָלטן פאַר געלט טאָן אַליץ אין דער וועלט, פאַרדינגען מער בשום אופן נישט קיין נעגערס קיין דירה, און די נעגערס זיינען אָנגעוויזן נאָר אויף זייערע קוואַרטאַלן. זיי קאָנען זיך מער ניט באַזעצן אין נייע קוואַרטאַלן, ווי דאָס איז געווען אין די פריערדיקע יאָרן, און זייערע געגנטן ווערט אַליץ איינגער און שמוציקער. מיט איין וואָרט — אין דער ציווילִיזירטער, היפּערמאָדערנער אַמעריקע פון 20=טן יאָרהונ=

דערט עקסיסטירט פאַקטיש אַ געטאָ פאַר נעגערס, פונקט אזוי ווי די מיטלעלטערלעכע יידישע געטאָס.

אָבער נאָך מערער, ווי אין אַ מאַטעריעלער געטאָ, לעבט דער נעגער אין אַ גייסטיקער געטאָ. די באַציונג צום שוואַרצן מצד דער ווייסער געזעלשאַפט איז אַ שענדלעכע. מען לאָזט דעם נעגער אויף יעדן טריט פילן, אַז ער איז ניט דאָס, וואָס די ווייסע זיינען, אַז ער איז ניט באַשאַפן געוואָרן בצלם אלקים. און ניט נאָר דעם ריינעם נעגער, נאָר אַפילו די געמישטע, די קינדער און אויך אייניקלעך פון נעגערס און ווייסע, שטויסט מען אויך אַרויס פון דער געזעלשאַפט. גרויסע גייסטיקע יסורים ליידט דערפון דער שוואַרצער, און אין אַסך ביכער פון מחברים-נעגערס זיינען אָטדי ליידן בולט געשילדערט. דער ווייסער קאָן בשום אופן ניט מוחל זיין דעמדאָזיקן „שוואַרצן פלעק", און עס איז זייער פאַרשפּרייט די מיינונג, אַז אויך דעם נעגערס גייסט איז פונקט אַזוי שוואַרץ און אומלויטער, ווי זיין הויט.

צו שטאַרק איז דאָ נאָך די השפעה פון דער ניט-לאַנג-פאַרגאַנגענער שקלאַפן-עפּאָכע, און מען זעט נאָך אַלץ אין דעם נעגער דעם עבד-כנעני, די באַשעפעניש פון נידעריקערן מין.

זייער פאַרשפּרייט איז נאָך אַטדער קוק אויפן נעגער ביי דעם המון, ביי דעם מיטלשטאַנד. און וואָס עס איז באַזונדערש צו באַוואונדערן און צו באַדויערן — ביי דעם יידישן מיטעלן קלאַס. עס איז נשתומם צו ווערן, מיט וואָס פאַר אַ טאָן עס ווערט געזאָגט „חושך" אָדער „שוואַרציאַר" — די נעמען, מיט וועלכע מען האָט געקרוינט די נעגערס אין יידישע קרייזן. דערביי וואָלט זיך גאָרניט גלויבן, אַז די יידן, וואָס ליידן אַזוי, האָבן דאָך צום גרעסטן טייל אויף זייערע אייגענע פּלייצעס אויסגעטראָגן די נגישות פון דעם רוסישן צאַריזם און זייער אָפט האָבן זיי אויך געפילט דעם

טעם פון פּאָגראָמען. עס איז די פּסיכאָלאָגיע פון דעם גראָבן יונג, וואָס בעת ער פילט איבער זיך אַ שטאַרקערן קו־לאַק, צאַפּלט ער זיך אין שטויב, אָבער דערפאַר איז ער זיך נוקם, בעת ער כאַפּט אומיצן, וואָס שטייט נידעריקער פון אים.

— עס איז אַ נס — איז מיר אויסגעקומען צו הערן פון ייִדן — וואָס דאָ זיינען פאַראַן נעגערס, און וואָס עס איז פאַראַן אַ נעגער־פּראָבלעם. גיסט אויף זיי אויס דער פאָלק דעם כעס, וואָס אין אַן אַנדער צייט וואָלט ער דאָס אויסגעגאָסן אויף אונז.

שוין איינמאָל אַ טרייסט.

מיט אַ סאַדיסטישער הנאה רופן ייִדן אָן האַרלעם מיטן נאָמען „נעגערישער תחום־המושב“, און איך האָב גע־טראָפן אַ ייִדן, אַ הויז־איינגנטימער, וואָס האָט מיט אַ באַ־זונדערער גאווה דערציילט, ווי ער איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט מיט אַ יאָר צען צוריק אָפּגעראַטעוועט זיין קוואַר־טאַל פון אַ „שוואַרצער פאַרפלייצונג“. ווי צו אים איז גע־קומען אַ נעגער און געוואָלט דינגען אַ דירה, וואָס איז חדשים־לאַנג געשטאַנען ליידיק, ער איז אָבער געגאַנגען אויף קדוש־השם, זיך אָפּגעזאָגט פון דער מעגלעכקייט צו פאַר־דינען מער, ווי ער וואָלט פאַרדינט פון אַ ייִדישן אָרימאַן, אָבער ער האָט געראַטעוועט די וועלט.

אין דער „סאַוט“, אין די דרומדיקע שטאַטן, איז נאָך ערגער. דאָרטן ווערן נעגערס פאַרפאָלגט אויף טריט און שריט. נישט נאָר גייסטיקע דערנידעריקונגען האָבן זיי אויס־צושטיין, נאָר אויך רדיפות און באַגרענעצונגען פשוטו כמשמעו. אין די באַנען זיינען פאַראַן באַזונדערע וואַגאָנעס פאַר ווייסע און שוואַרצע, אין טראַמוואַי אָדער אין וועלכן ניט איז אַנדערן עפנטלעכן אָרט וועט אַ ווייסער זיך קיינמאָל ניט זעצן אין שכנות פון אַ שוואַרצן. נעגערס ווערן אויך

אָפּטמאָל צעריסן און פאַרברענט דורכן המון פאַר פאַר־ברעכנס, וואָס ווייסע ווערן דערפאַר געריכטלעך באַשטראָפט, און נאָך עפטער — פאַר שקר־בלבולים. און באַזונדערש שענדלעך איז די סצענע, בעת דער אייזנבאַן פאָרט אַריבער דעם גרע־ניץ פון צפון קיין דרום, און דער קאָנדוקטאָר גייט איבער אַלע וואַגאָנעס און רופט אויס:

— נעגערס, גייט אין אייער וואַגאָן!

און די נעגערס, וועלכע זיינען פריער געזעסן צוזא־מען מיט די ווייסע, לויפן איצט אַוועק אין דעם ספּעציעלן וואַגאָן, וואָס ווערט באַלד ביים גרעניץ צוגעטשעפּעט פאַר זיי. ווען עמיץ זאָל דאָס ניט טאָן, איז ער ניט זיכער מיטן לעבן.

אַ טרויעריקן איינדרוק מאַכט דער נעגערישער קוואַר־טאַל אין ניו־יאָרק. מען קאָן דאָרטן קיין ווייסן אין די אויגן ניט זען. אַלץ טונקעלע געשטאַלטן, דערשלאָגענע מענטשן. אַלץ איז דאָרטן שוואַרץ: אַפילו די פּאָליציסטן זיינען דאָרטן נעגערס, אָבער נאָר דאָרטן. ווייל ווער יועט זיך דרייסטן אַוועקצושטעלן אַ נעגערישן פּאָליציסט אויף צו קאָמאַנדע־ווען מיט ווייסע? אַלע געשעפטן זיינען נעגערשע, און אַפילו די מאַנעקענס אין די פענסטערן און די פּנימער, וואָס זיינען אויסגעמאָלן אויף די טירן פון די פאַבריקמאַכער־קראָמען, זיי־נען אויך שוואַרצע.

מען זאָגט, אַז אין די אָוונטן איז דאָרטן פאַר אַ ווייסן געפערלעך צו גיין, ווייל יעדן ווייסן, וואָס קומט דאָרטן אין אַ שפּעטער שעה, זיינען די נעגערס חושד, אַז ער זוכט די נעגער־מיידלעך, וועלכע האָבן דוקא דערפאָלג ביי די ווייסע. אָבער ניט געקוקט אויף דעם, איז די פּראָסטיטוציע דאָרטן שטאַרק אַנטוויקלט, און די הויפּט־קונדן זיינען טאַקע די ווייסע. און דעריבער עקסיסטירן אין דעם קוואַר־טאַל זייער פיל נאַכט־קלובן, נעסטן פון אויסגעלאַסנקייט, וווּ

די מיליאָנערסקע זינדלעך (די קלובן זיינען זייער טייערע, און קיין פשוטער מענטש קאָן זיך ניט דערלויבן גיין אהין) לאָזן זיך וואַלגערן, און עס איז אַ שנײַדיקער דיסאָנאַנס, בעת מען זעט, ווי צווישן דער פינסטערקייט און דעם עלנט פון האַרלעם שטייען די גאַנצע נאַכט פאַר די אַרײַנפאָרן אין די לוקסוריעזע קלובן אויטאָס מיט אָפּגעקאָרמעטע שאָפערן ביים שטייער.

אָבער ניט געקוקט אויף דעם און אויף זייער גרויסער אָרימקייט, זיינען די נעגערס צום גרעסטן טייל לוסטיק, זאָרגלאָז, שטאַרק מוזיקאַליש, און צווישן זיי זיינען פאַראַן אַסך פייַקע מענטשן אויף פאַרשיידענע געביטן. עס איז אַ פאַרגעניגן צו הערן און צו זען די הויכע נעגערס, וואָס זיינען שלאַנק, אַזוי ווי טאָפּאָלן, שפּילנדיק און טאַנצנדיק, און ניט איינמאָל איז מיר אויסגעקומען צו זען נעגערשע מיידלעך, אינטערעסאַנטע, שיינע מיט אַ באַזונדערער שאַרפער און רייצנדיקער ווילדער שיינקייט, זיצנדיק אין דער שטאָט-ביבליאָטעק, זיך ריַענדיק אין בערג ביכער. דערביי זיינען זיי נאַיוו, ווי גרויסע קינדער, און פרימיטיוו ווי די חיות פון אורוואַלד. אין אַמעריקע שאַצט מען ניט אָפּ זייער גרויסן אור-כח. דער אַמעריקאַנער האָט נאָך ניט פאַרגעסן דעם נעגערס שקלאַפן-צייט. אייראָפּע איז שוין אויף דעם וועג דעם נעגער בעסער צו פאַרשטיין און אים אָפּצושאַצן.

אַן אָוונט בײַ די „הײליקע שפּרינגער“

ניט ווײַט פֿון מײַן קוואַרטיר איז געווען אַ קרעמל פֿון אַ שנײַדער. דער באַלעבאָס איז אַ ייִד, אָבער די צוויי אַרבעטער זײַנען נעגערס. און יעדן מאָל, ווען איך בין פֿאַרבײַגעגאַנגען די שנײַדערײַ און אַ קוק געטאָן אין פֿענסטער, האָב איך געזען, ווי דער גרויסער שוואַרצער נעגער שטייט בײַ דער פּרעסמאַשין, שטשירעט פֿרײַנטלעך בלענדיק=ווײַסע ציין, שמייכלט זיך ברייט צו זײַנע אייגענע געדאַנקען, פֿירט אָן מיט איין האַנט די באַוועגונג פֿון דער פּרעס־מאַשין, און אין דער אַנדערער האַלט ער עפּעס אַ ביכל און כאַפּט אַ קוק אויף די שורות און אַ קוק אויף דער מאַשין. און מיטיקצײַט האָב איך שטענדיק געזען, ווי דער נעגער זיצט בײַם גרויסן שנײַדערטיש פֿאַרן פֿענסטער, עסט זײַן פּוטערברויט, זופּט צו זײַן קאַווע, און נעמט אַלץ ניט אַוועק די אויגן פֿון דעם ביכל, וועלכן ער האַלט די גאַנצע צײַט פֿון עסן פֿאַר זיך.

איינמאָל בין איך אַרײַן אין דעם קרעמל, געגעבן אַרבעט, זיך באַקענט מיטן נעגער און זיך דערוווּסט, אַז דער ביכל, וואָס ער האַלט כּסדר פֿאַר די אויגן, איז אַ ביבל.

— ס'איז גאָרניט אויסצוהאַלטן פֿון אים — האָט זיך געקלאָגט דער ייִדישער באַלעבאָס, — כּסדר ער לייענט זײַן טריף=פּסול, פּרעסט החתונים און חורט זיך פּסוקים פֿון זײַן שוואַרצן ת״נך, להבדיל. איך וואָלט שוין לאַנג געשלאָגן מיט אים כּפּרות, אַרבעט ער אָבער זייער בילִיק, און אחוץ דעם איז ער טאַקע אַ גוטער אַרבעטער אויך.

אין משך פֿון עטלעכע טעג זײַנען מיר מיטן נעגער

געוואָרן גרויסע פריינט. איך פלעג אויסמאַרקירן, אַז ווען ער גייט פון דער אַרבעט, זאָלן מיר פאָרן צוזאַמען אין סאָבוויי, און אין אונזערע שמועסן האָט ער זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ באמת־גלויביקן. און איינמאָל האָט ער מיר געזאָגט:

— מיסטער, איך וויל דיר עפּעס ווייזן. איך פיל, אַז דו וועסט ניט אָפּלאַכן דערפון. איך געהער צו די „האָולי דזשאַמפּערס" — הייליקע שפּרינגער, און איך וויל דיך מיטנעמען צו אונזערן אַ גאָטעסדינסט. דאָרטן וועסטו זען, ווי ליידנדיקע מענטשן ריידן צו גאָט און דינען אים.

איך האָב מיט גרויס נייגעריקייט צוגעשטימט, און אין איינעם אַ קאַלטן, ליכטיק־אויסגעשטערנטן אָוונט, זיינען מיר אַוועק אַהין.

דער צוזאַמענקונפט־אָרט פון דער סעקטע געפינט זיך אין רעכטן האַרצן פון האַרלעם. פון דער הויפּטגאַס, דער ברייטער, העל־באַלויכטענער און אויסגעלאַסן־שווימיקער לענאָקס־עוועניו, האָבן מיר זיך אָפּגעקערט אין אַ שמאָלינקער, חושכדיקער, שלעכט־ריחדיקער געסעלע. די פינסטערקייט איז דאָרטן נאָך בולטער און שטאַרקער אויסגעטיילט געוואָרן דורך די שוואַרצע פנימער פון די דורכגייער, וועלכע זיינען אַרויסגעשווומען אין ליכט פון די פאַרייניצלטע גאַסן־לאַמטערנעס, גלאַנציק, אַזוי ווי פושקעלעך פרישן שוכוואַקס.

גייענדיק אַ היפּשע ווײַלע דורך אָטדער געסעלע, האָט מיין באַגלייטער מיך צוגעפירט צו אַ חושכדיקער, קליינינקער, האַלב־חרובער הייזעלע, וואָס איז געשטאַנען צוזאַמענגעקוועטשט צווישן צוויי גרויסע אַלטע מויערן. ער איז אַראָפּ אַ פּאָר שטופּעלעך פון גאַס, האָט געעפנט די נידעריקע טירל, און איז אַריין אינעווייניק. איך — נאָך אים.

מיר זיינען אַריין אין אַ לאַנגען, שמאָלן צימער מיט אַ נידעריקער סטעליע און מיט קרומע ווענט. עס האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז די ווענט פאַלן איין, און אויך ד סטעליע, וועלכע איז געווען באַזונדערש צעהויקערט און אויסגעבויגן, לאָזט זיך אַראָפּ און באַגראָבט אונטער זיך די עטלעכע צענדליק מענטשן, וואָס זיינען דאָ געזעסן אויף סקריפּעדיקע שטולן. די גראָגעטינקטע, ברודיקע ווענט, פון וועלכע עס זיינען אָפּגעשפּרונגען שטיקער קאַלך, און וואָס האָבן אויסגעזען ווי קרעציק, זיינען באַהאַנגען געווען מיט הייליקע בילדער, מיט דער מאַמען מאַריאַ, מיטן קינד יעזוס. אָבער מערקווירדיק, — די אַלע געטער און אַפּאָסטאָלן, וואָס מיר זיינען פון אייביק אָן איינגעוווינט צו זען ווייס און שטראַלנדיק, זיינען דאָ אויף די בילדער געווען שוואַרץ. זיי זיינען געווען פאָרגעשטעלט ווי נעגערס און נעגערטעס, און זייערע פּנימער און לייבער האָבן געגלאַנצט פון שוואַרצקייט.

מיר האָבן זיך צוגעזעצט. און איך האָב זיך אָנגעהייבן צוקוקן צום אַרומיקן עולם. דאָ זיינען געווען מענער, פרויען און קינדער, אַלע נעגערס. אַלע זיינען געגאַנגען אָנגעטאָן אייראָפּעיש, אָבער מיט אַ ספּעציפישן שטריך, וואָס גיט צו יעדן נעגער אַ באַזונדערקייט, און וואָס וואָלט אים אויסגעטיילט פון די ווייסע, אַפילו ווען ער וואָלט ניט געהאַט זיין שוואַרצן פּנים. די פרויען, צום גרעסטן טייל, זיינען געגאַנגען אָנגעטאָן אין טייערע פעלצן, אין זיידענע זאָקן און זיידענע קליידער, אָבער די פאַרבן און די פאַסאָנען זיינען געווען זייער געשמאַקלאָז, און פון די אַלע פאַטשערקעס, וועלכע זיי האָבן געטראָגן — פון די צירונג מיט די פאַלשע בריליאַנטן, פון די שטאָפענע בלומען, פון די אויסגענייטע בראָקאַטענע שיכלעך — האָט ממש געגרוילט. אויך די מענער האָבן געטראָגן

אויף זיך פאַרשיידענע צאַצקעס — קראַוואַטן־שפּילקעלעך, זשעטאָנען, גלאַנציקע קנעפּלעך, קוויטן אין די לאַצן. מיין באַגלייטער האָט מיר אָנגעוויזן אויף פאַרשיידענע מענטשן און געזאָגט, אַז דער איז אַ באַקאַנטער אַדוואָקאַט, יענער— אַ באַליבטער דאָקטאָר, די פרוי — אַ זשורנאַליסטקע.

— אָבער אַלץ צווישן די אייגענע, צווישן די פאַרביקע — האָט ער צוגעגעבן מיט אַ ביטערן שמייכל,— די ווייסע לאָזן זיי ניט צו אַרבעטן ביי זיך.

די טיר האָט זיך כסדר געעפנט, עס זיינען אַלץ אָנגעקומען נייע, צווישן די אָנגעקומענע — טיילווייז רייכע און עלעגאַנט־געקליידעטע — זיינען אויך געווען טרעמפּס, אַרומטרייבער, אָפּגעלאָזענע, פאַרהונגערטע און אָפּגעריסענע מענטשן. אויך מערערע גאַסן־פרויען פון די אַרומיקע געסלעך, וואָס האָבן אָקאָרשט פאַרענדיקט זייער אַרבעט און אַריינגעקומען זיך אויסטענהן מיט גאָט.

ערגעץ אין אַ ווינקעל האָט אַ נעגערטע אָנגעהויבן זינגען אַ תּפילה. און אין אַ רגע אַרום זיינען שוין אַלע צוגעשטאַנען צו איר און עס האָט זיך אָנגעהויבן גיסן אַ מערקווירדיקער, אייגנטימלעכער, פרעמדער און פרעכטיקער געזאַנג. די מתפּללים זיינען אַלץ מער אַריין אין היץ, האָבן אָנגעהויבן פּליעשקען מיט די הענט, ברומען, זיך הייבן אויף די ערטער, באַוועגן צום טאַקט מיט די פּלייצעס און מיטן גאַנצן גוף. ס'האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז דער גאַנצער קליינער צימערל הוידיעט זיך אויף כוואַליעס פון געזאַנג און עקסטאַז.

איין תּפילה איז געקומען נאָך דער אַנדערער, איין געזאַנג נאָכן אַנדערן. די ניגונים זיינען געוואָרן אַלץ פרעכטיקער, די התלהבות — אַלץ ווילדער און ברענעדיקער. דער גאַנצער חלל איז אויסגעפילט געוואָרן מיט אַ ריטמישער פּליעשקעריי און טופּען מיט די פיס, און

איין פרוי, מיט אַ ווילדן, גיפטיק־שיינעם פּנים, האָט זיך אַ הייב געטאָן, זיך אַוועקגעשטעלט אין דורכגאַנג צווישן די שטולן, אָנגעהייבן זיך שאָקלען מיט איר הויכן, שלאַנקן לייב, אַזוי ווי אַ זאַנג, אַזוי ווי אַ שלאַנג. נאָך איר זיינען אויפגעשטאַנען אַנדערע, און אַלע האָבן גענומען שפּרינגען אויף די ערטער. דער געזאַנג האָט זיך אַריבערגעגאָסן אין אַ געיאָמער, פון געיאָמער איז ער אַריבער צו וואַקכאַנאַלישער פרייד. נאָכדעם האָבן אַלע אָנגעהויבן אין טאַקט און רייטם צו קרעכצן, פון אַלע ווינקעלעך האָבן זיך דערטראָגן הילכיקע קוויטשעס און היסטערישע, אָבער צוגלייך מעלאָדישע געשרייען. דאָס אַלץ צוזאַמען האָט געשאַפן אַ ווונדערלעכע, אומפאַרגעסלעכע סימפאָניע פון באַגייסטערונג, פון פּרימיטיווער איפּריכטיקייט, פון עלעמענטאַרן כח, און ווען איך האָב אַ ווײַלע צוגעמאַכט די אויגן, האָט זיך מיר אויסגעדאַכט, אַז זיי זיינען מער ניטאָ, די ווענט פון דעם איינגען צימערל, אַז זיי האָבן זיך פאַנאַנדערגערוקט, און אַז איך געפין זיך אין אַ בראשיתדיקן, ווילד־פאַרפּלאָנטענעם וואַלד, אין וועלכן עס טראָגן זיך אור־קולות פון פּרימיטיוון מענטש און חיה, פון דעם זיגער און פון דעם קרבן — און אויף דעם אַלעמען קוקט אַראָפּ אַ גרויסע, פרעמדע לבנה, און וואַרפט אַ כישוף־ליכט, און משונהדיק קומען אויס די אַלע שלאַנגישע לייבער פון די התלהבותדיק־טאַנצנדיקע און זינגענדיקע מענטשן אין איר שיין, שווידערלעך און הערלעך. און ערשט דעמאָלט קאָן מען פאַרשטיין דעם סוד פון דער פּרימיטיווער נעגערישער קונסט, וואָס האָט אַזוי באַצווונגען די וועלט, דעם סוד פון די נעגערישע „ספּיריטועלס", די גייסטיקע לידער, וואָס די ציוויליזירטע מענטשהייט פאַלט פאַר דעם בורעים. ווייל ווו קומען מיר, מענטשן מיט וואַסערדיקע בלוטן און וועקסענע לייבער, צו אַטרער

מאווטדיקער, אומפֿאַרשטענדלעכער, בראשיתדיקער קראַפֿט און שלאַנגישער גראַציע, וואָס עטעמט פֿון אָטדי לידער אַרויס?

און אין די הפסקות צווישן איין ליד און דעם אַנדערן, האָבן מענער און פֿרויען געהאַלטן דרשות. די סעקטע האָט ניט קיין געשוואָרענע כּלי־קודש, — יעדער איינער פֿון די ברידער און שוועסטערן, ווען עס פֿאַלט עפּעס איין, זאָגט דאָס באַלד אַרויס. יעדער איינער זאָגט עפּעס וועגן דער גרויסקייט פֿון גאָט, וועגן זיין באַרימהאַרציקייט, וועגן דעם, ווי גוט מען דאַרף זיין איינער צום אַנדערן; מענטשן זיינען זיך מודה אין זייערע זינד. די צעבושעוועטע פֿאַנטאַזיע פֿון שוואַרצן מענטשן אַרבעט, און וואָס פֿאַר אַ ווילדע התלהבותדיקע רייד עס קומט אויס זיך אָנצוהערן בעת אַ גאָטעסדינסט!

באַזונדערש מערקווירדיק איז דער ווידוי. דער מענטש פֿאַלט אויף דער ערד, באַגיסט זיך מיט טרערן, דערציילט וועגן זיינע זינד. אין דעם אָוונט, ווען איך בין דאָרטן געווען, האָט זיך מודה געווען אין אירע זינד אַ גאַסן־פֿרוי, און אַלע האָבן געיאָמערט אויפֿן קול, בעת זי האָט געבעטן גאָט, ער זאָל איר ראַטעווען פֿון דעם זומפּ, אין וועלכן זי איז אַריינגעפֿאַלן. אַלע האָבן איר מיטגעפֿילט איר האַרצרייסנדיקן יאָמער, ווייל צום גרעסטן טייל זיינען אַלע איבעריקע שוועסטערן אויך פֿון דעם סאָרט. און נאָך איר ווידוי האָט מען ווייטער געזונגען אַ האַרצרייסנדיקן ניגון, און נאָכדעם אַ טרייסטפֿולן ניגון „ווי גוט עס וועט אונדז זיין, ווען מיר וועלן זיין אין גן־עדן, דאָרטן וועט ניט זיין קיין חילוק צווישן שוואַרץ און ווייס, צווישן זינדיק און ניט זינדיק״, און עס האָבן זיך ווייטער אָפּגעשפּילט די סצענעס אין ווילדן אַפֿריקאַנישן אורוואַלד, די

באַרווישנדיקע און גיפטיקע סצענעס פון התלהבות, פון ווייטיק, פון טאַנץ. און אַזוי די גאַנצע צייט.

ערשט אום איינס אַזייגער ביינאַכט האָבן די מתפללים, אינגאַנצן אויסגעווייקטע און אויסגעמאַטערטע, זיך אָנגעהייבן פאַנאַנדערגיין. זיי האָבן זיך אַרויסגעריסן פון די פאַרכישופטע דזשונגליעס פון אַפריקע, האָבן זיך צוריק אַריבערגעטראָגן אין דעם ניכטערן, רוישיקן און טרוקן=אויסגעלאַסענעם ניו=יאָרק.

אויפן וועג אַהיים, איבער דער לענאָקס=עוועניו, האָבן מיר געזען אָן אַ צאָל נעגערינס גאַסן־פרויען, וועלכע האָבן פאַרשייט געפינטלט צו די פאַרבייגייער און זיי גערופן צו זיך, אין די שמוציקע, פאַרברעכערישע ווינקעלעך פון דעם „שוואַרצן גאַרטל”.

די גאַס פון בײנקעניש

װער עס איז געװען אויף דער סעקאָנד־עװעניו, דעם „פּערל פון ניו־יאָרקער איסט־סאַיד”, און האָט אָנגעזעטיקט זײַן אויג מיט אַלע פאַרבן און זײַנע אויערן מיט אַלע קלאַנגען פון אָטער פילגעשטאַלטיקער, פילהילכיקער און פילשטימיקער, װײַט־ניט־צניעותדיקער, שפּעט־בײנאַכטיקער גאַס — דער קאָן איר שױן גאָר מער ניט פאַרגעסן. די סעקאָנד־עװעניו — אויף ײדיש: צװײטע עװעניו — איז כּולל אין זיך דעם גאַנצן אויפברױזנדיקן, פײערװערקישן, מנחם־מענדעלישן, פּאַפּיר־שװערדיקן און בוטאַפּאָריש־פאַרביקן אימפּעט און לעבעדיקײט פון דער ניו־יאָרקער איסט־סאַיד, פון דעם אַלטן ײדישן קװאַרטאַל. אָבער אָנגעטאָן אין אַ מאָדערנעם צילינדער, װאָס שײַנט אין די נעכט אַראָפּ פון איר צעפּלױגענעם, צעהוליעטן און אַביסל פאַרדרײטן מח מיט אָן אַ צאָל עלעקטרישע לעמפּעלעך פון רעקלאַמע איבער די אַרײַנגאַנגען אין די פילצאָליקע קינאָס, קאַפעס, רעסטאָראַנען און „טעמפּלען פון ײדישער קונסט”.

אויף סעקאָנד־עװעניו איז אַלץ ײדיש. אָבער מיט אַ באַזונדערער אינטערנאַציאָנאַלער ײדישקײט, מיט אַ ײדישקײט, װאָס איז צוזאַמענגעשלעפּט פון אַלע עקן װעלט, און װאָס גיסט אויף איר אַרויף דעם שמן־זית פון בײנקעניש נאָך דער אַלטער היים, נאָך די צענדליקער אַלטע היימען, װו די ניו־יאָרקער ײדן האָבן זיך אויסגעהאָדעװעט, — בײנקעניש נאָך די פריצישע גערטנער, װו זײ האָבן געגנבעט עפּל, נאָך די טײַכלעך, װו זײ האָבן זיך געבאָדן אין ד... נײַן טעג, נאָך די שקאָצים און די הינט, מיט װעלכע זײ

האָבן געהאַלטן מלחמות. נאָך די קליאַטשעס, וואָס זיי האָבן פון זייערע ווידלען געצופּט האָר אויף סטרונעס.

די אַלע מוזיק־קראָמען, ביכער־קראָמען, פּרעסאַרניעס, טעאַטערס, שפּייז־קלייטן — אַלע באָדן זיי זיך אין אַטדער צעשמאָלצענער בּיינקעניש. די בּיינקעניש—איז דער טרייב־כּח פון לעבן, פון ליבן, פון פרייען זיך און פון ביזנעס אויף דער סעקאָנד עוועניו. יעדער איינער זוכט צו שלאָגן זיין קאָנקורענט מיט שטאַרקער אויפרייצן די בּיינקעניש, מיט וויטיקדיקער שמייסן די זכרונות, מיטן אַרויסרופן אַלץ בּולטערע און שאַרפערע בילדער פון דער אַלטער היים.

קומט איין מוזיק־קראָם (מוזיק־קראָמען זיינען אויף סעקאָנד־עוועניו פאַראַן כּמעט אין יעדער הויז), און איז מודיע מיט קדוש־לבנה־אותיות, אַז ער האָט אָקאָרשט באַקומען נייע גראַמאָפאָן־פּלאַטן פון די „אמתדיקע 100־פּראָצענטיקע, האַרצרייסנדיקע יידישע פאָלקס־ניגונים, וואָס די מאַמע האָט אין דער אַלטער היים געזונגען בּיי אייער וויגעלע" — באַזינט זיך אַ צווייטע קראָם און זאָגט אָן, אַז זי האָט פּלאַטן פון די לידער, מיט וועלכע „דער בּדחן האָט באַזעצט אייער באָבען", קומט אַ דריטע און איז ווידער מודיע, אַז זי האָט די פּלאַטן מיט די ניגונים, וואָס „אייער זיידע האָט געזונגען בּיים גמרא לערנען", און די פערטע רעכנט ווידער אויס, אַז אויפן ניו־יאָרקער יידן דאַרף אַ שטאַרקערן רושם מאַכן אַ רוסיש רעוואָלוציאָנער ליד פון 1905, נאָך שטאַרקער פון דער מאַמעס וויגליד, פון דער באָבעס באַזעצעניש און פון דעם זיידעס גמרא־ניגון. און די אַלע קרעמערס באַגנוגענען זיך נישט דערמיט אַליין, וואָס זיי זאָגן צו גליקן, נאָר זיי באַווייזן טאַקע באַשיימפּערלעך זייער כּהורה — און פון אַלע ווינקלען גאַס הילכן „טליתים־לעך" און „באַזעצענישן" און „בּריוועלעך צו דער מאַמען" און „געזעגענע ימים" אויף יידיש און אויף רוסיש, לויפן

אין געיעג מיט די אַנדערע גערווישן פון דער אייביק=קאָבי־קער עוועניו, און פאַרוויקלען די גאַס אין אַ שלייער פון כאָרכלדיקער, זיך פרעגלענדיקער און האָצעקלאָציקער גראַמאָ=פאָן=מוזיק:

פון איינעם אַזאַ קראָם, וואָס פאַרזאָרגט כלל=ישראל מיט פורן מוזיק, האָב איך אין איינעם אַ ווינטערדיקן פאַר=נאַכט געהערט אַרויספאָנפּענענדיק „בובליטשקי", דער הפקר=דיקער, אויף אַלץ פייפנדיקער און פאַנאַנדערגעגאַרטלטער ניגון האָט זיך מיט שקאָציִשקייט געשפּרייט איבער דער גאַנצער ברייט פון גאַס, און אַרום דעם קראָם האָבן זיך געקליבן ייִדן, נעגערס, איטאַליענער, אַירישע, זיינען געשפּרונגען פון איין פוס אויף דער אַנדערער — פון קעלט, צי פונם צעוונגענעם פינטעלע אין זיך — און עס האָט זיך אויס=געדאַכט, אַז זייערע אויפגעשפּיצטע אויערן פינטלען פון חידוש און פון אויפגעוועקטער צעהוליעטקייט.

און ביי די ייִדן, וואָס זיינען געשטאַנען אַרום, האָט דער ניגון געוועקט בייִנקעניש נאָך צעשפּרייטע אוקראַינישע סטעפּעס, נאָך ימים זאַנגען, וואָס ווירבלען זיך אין ווינט, נאָך צעשויבערטע כוואַליעס אויפן דניעפּר און אויף דער דווינע, נאָך קרוויזיקע בעריאָזע=וועלדעלעך, נאָך ברוזיקייט און ווילדעניש פון קיעווער און אָדעסער פאָרשטאָט=געסלעך, נאָך גלאַנציקע, ווילונגערישע כאָליעוועס און טשופּרינעס, נאָך רויטע מיידלשע באַקן. און ייִדן פון מאַלאָראָסיע, פון מאָלדאַוויע, פון פּאָדאָליע און פון בעלאָרוסיע זיינען גע=שטאַנען, ווי אָנגענאָגלט, גאָר ניט געמערקט דעם גרויסן פראָסט, האָבן מיט מתיקות און פאַרהאַוועטע קנייטשן אַרום פאַר=מאַכטע אויגן מיטגעברומט:

„ניע פּלאַטש זשע פּעניטשקאַ,
סקאַזאַל מניע סעניטשקא"...
און די רעסטאָראַנעם פון סעקאָנד עוועניו!

דעם בכבודיקסטן אָרט האָבן פאַרנומען די רומענישע
רעסטאָראַנען, דער באַרימטער מאָסקאָוויטש=רעסטאָראַן, דער
נאָכגעמאַכטער „מאָסקאָוויטש און לופּאָוויטש=רעסטאָראַן”, דער
„ליטל רומעניען ראַנדעווו”, און נאָך, ווו מען קאָרמעט דעם
צעהוליעטן, שוין אַביסל בגילופנדיקן עולם מיט אַן אמתער
רומענישער מאַמאַליגע, וואָס איז אַזוי פעט, אַז מען מוז
איר שניידן מיט אַ פאָדים, און מיט אַ כפול=שמונהדיקן,
געפעפערטן, געזאַלצענעם און געפּאַפּריקטן בלוט=סטייק, און
מיט אַן עכטן גלעזל בעסאַראַבער זויערווייַן (געמאַכט פון
ניו=יאָרקער ראָזשינקעס און קאַבעבע). און געפילט איז דאָס
אַלץ מיט דער אמתער ביינקעניש־געפילעכץ, און דער פי=
דעלע סקריפּעט נאָך אוים דעם אמתן וואָלאַכל, און די
זינגערקע דערלאַנגט נאָך: דעם אמתן „אלי, אלי” מיטן
חזנישן קוועטש און דריי. איז דען אַ וווּנדער, אַז פון אָט=
די אַלע מטעמים ווערט דער עולם פריטשמעליעט פון
האַרצקלעמעניש און פון די בעסטע און איידלסטע געפילן,
און פון די אויגן קאַפּיען אַרויס טרערן ווי באָב, און אין
יעדן טרער שפּיגלען זיך אָפּ, אַזוי ווי אין אַ כּישוף=פילקע,
די פעלדער און לאָנקעס פון בעסאַראַביע, די טייכלעך פון
פּאָדאָליע, די גלאַנציקע לאַק=שטיוועלעס פון די מאָלדאַוואַנ=
קער יאַטן ?

פון די שטאַרק=פּאָפּולערע סעקאָנד=עוועניו רעסטאָראַ=
נען איז דער „אמתער מאָסקאָוויטש רעסטאָראַן”, (אַזוי הייסט ער
אויפן שילד), באַזונדערש באַליבט ביי דער יידי=
שער באָהעמע, וועלכע קומט אַהין נאָך די קאַפע=שעהן אין
„ראָיאַל” און אין „אייראָפּע”, אַ זופּ טאָן ווײַן און איינזאַפּן
אין זיך די מוזיקאַלישע אימפּראָוויזאַציעס פון מאָסקאָוויטשן
וועלכער איז זייער באַקאַנט געוואָרן דורך זיין שפּילן אויף
אַן אייגענעם אינסטרומענט, וואָס איז אַ מין געמיש פון
קלאַוויר און באַנדורע, און ער קלאַפּט אויף דעם אוים מיט

אַ האַמעריל די האַרציקסטע ניגונים. חברים האָבן מיר דער־ציילט, אַז גרויסע ווערק זיינען אין דעם רעסטאָראַן אַנט־שטאַנען, און שעפערישע פאַנטאַזיעס זיינען געטראָגן גע־וואָרן אויף די פליגלען פון מאָסקאָוויטשעס יידיש־רומעניש־רוסישע זיס־אומעטיקע מעלאָדיעס, און האָבן געפונען זייער תיקון אין אָנגעשריבענע, און נאָך מער: ניט־אָנגעשריבענע ווערק.

אויך די רוסישע רעסטאָראַנען פאַרנעמען דאָרטן אַ בכבודיקן אָרט, און די ברייטביינערדיקע, באַפּעלערינטע און באַפּאַפּאַכעטע גיגלניקעס קאָזאַקן מיט די גזלנישע פּנימער, וואָס היטן די טירן פון דער „רוסישער קרעטשמע", „רו־סישן קונסט־רעסטאָראַן", „מעדוועד", עפענען מיט גרויס דינסטגרייטקייט יעדן אָונגט די טויערן פאַר ניט ווייניק ניו־יאָרקער יידן, וואָס קומען אַהין זיך האַרציק אויסבייינקען ביי אַ שיסעלע אָקראָשקע, צוגעבראָקט מיט אַ קלאָגמוטערדיקן רוסישן ראָמאַנס, וואָס איז אָנגעזאַפּט מיט בייינקעניש און אומעט, אָדער ביי אַ באַלאַלאַיקע־געדריבל.

נאָך אָן אַ שיעור גאָרקעכער זיינען צעשאָטן איבער סעקאָנד־עוועניו, פּרעסאַרניעס אונטער וועלכן ניט איז נאַציאָ־נאַלן טעם און פלאַג, און גלאַט אַזוי פּרעסאַרניעס. און יעדע איינע איז באַרימט מיט עפּעס אַ באַזונדערן מאכל אירן, וואָס ווערט דאָרטן צוגעגרייט בעסער, ווי אומעטום און „פּונקט אַזוי, ווי איר האָט דאָס געהאַט אין דער אַלטער היים". און אַלע זיינען זיי שטענדיק געפּאַקט מיט מענטשן פון דער אַלטער היים. מען זיצט ביי די טישן, וואָס ברעכן זיך פון דער שפע מאכלים, אין האַרצן נאָגט אַ בייינקעניש, דער מאָגן אַרבעט אויף אַלע כלים און פאַרדייט מיט גרויס מאַטערניש די גרויסע סכומים פעטקייטן, וואָס מען פּאַקט אין אים אַריין, אָבער קיין אַנדער ברירה איז ניטאָ: מען עסט ניט אַזוי צוליב הונגער, ווי צוליב בייינקעניש. און מיט

יעדן ביסן פילט מען, ווי מען שלינגט אין זיך אַריין שטיקער אַלטע היים.

אויף דער סעקאָנד עוועניו פינטלען אויך די פּיערלעך פון קאַפע „ראָיאַל", דעם ווייט= און ברייט=באַרימטן יידישן באָהעמע=קאַפע, און אַביסל אָפּגעקערט, אין אַ זייטיקער סטריט, שטייט זיך באַשיידן דער ניט=לאַנג אויפגעקומענער קאַפע „אייראָפּע", וואָס ציט שוין ביסלעכווייז אַריבער צו זיך די קאַרפּן=קעפּ פון דער ליטעראַטור און אירע זייטן=ביינדלעך. און „אייראָפּע" איז טאַקע חנודיקער פון „ראָיאַל". „אייראָפּע" איז באַשיידענער, יידישלעכער, געשמאַקפולער. „ראָיאַל" איז שרייעדיקער, טומלדיקער, פּרעטענציעזער, און אפשר דערפאַר טאַקע האָט זיך שוין איצט גענומען איינטיילן דער עולם: אין דעם טעאַטראַלישן „ראָיאַל" קומט זיך צונויף די טעאַטער=וועלט און די שרייבערס פון דער טעגלעכער פּרעסע, און אין דער באַשיידענער „אייראָפּע" זעט מען די אמתע, די „אייביקייט=שרייבער".

דאָ, אויף סעקאָנד עוועניו, האָבן זיך אויך איינפּלאַצירט די יידישע אָפּערעטן־טעאַטערס — ניט אומזיסט רופט מען די גאַס (אַ ביסל מיט חוזק) „די עוועניו פון יידישער קונסט". דאָרטן האָפּקען און זינגען מערערע פּייקע, אָפּטמאָל פּאַרפּלעפנדיקע יידישע שוישפּילער און שוישפּילערינס, זיי האָבן זיך דאָרטן איינפּלאַצירט מיט זייער אויסערגעוויינטלעך שונדיקן רעפּערטואַר, וועלכן זיי פאַרשטייען אָבער אָפּטמאָל צו באַחנען און צו באַשטראַלן. דאָרטן זיינען אויך פאַראַן די אַנדערע אָפּערעטקעס, ווו עס קאָרמענען דעם עולם מיט קוועטשעניש=אָפּערעטן די ביליקע אַקטיאָרן און אַקטריסעס, די דאָרטיקע פּיעסן זיינען די ערגסטע אין דער וועלט, די יידישע אָפּערעטקעס אין אייראָפּע זיינען קונסטווערק לגבי די אַלע „סאָניטשקעס", „גאַסן=פרויען", „לוקסוס=שקלאַפן", „יתומהלעך" און „קאָמעדיאַנטקעס" פון דער

סעקאָנד-עוועניו, אָבער דער עולם נעמט זיי מיט שטורעם, זיי גייען ניט אַראָפּ גאַנצע סעזאָנען, ווייל זיי זיינען אָנגעזאַפּט מיט בענקעניש נאָך דער אַלטער היים, און זיי גיבן דעם שקלאַף פון ניו־יאָרקער אַלטאָג די געהעריקע פּאָרציע געפילעכצן, פריידן און אָיקענישן. ווייל אַחוץ דעם, וואָס אין די „פּיעסן" רעדט זיך געווינטלעך וועגן אַלטהיימישע טיפּן, איבערגעפלאַנצט אויף דער אַמעריקאַנער ערד, פלעכט מען נאָך אַריין אין זיי גלאַט אין דער וועלט געזאַנג-נומערן וואָס האָבן קיין שום שייכות ניט מיטן „אינהאַלט". די געזאַנג-נומערן זיינען האַלב-רוסיש, פּאָלאָווינע רומעניש און מען זינגט אין זיי וועגן „יאַ ליובליו טעביאַ" און „סיראָטקע", און דעמאָלט צעשמעלצט זיך דער עולם אין בענקעניש און טשאָלנט-מתיקות.

דאָס איז אין די נעכט.

אין די טעג לעבט און קאָכט די סעקאָנד עוועניו מיט ביזנעס, מיט האַריאָפּ. זי גיסט זיך פאַנאַנדער אין טומלענישן און געשרייען ביזן הימל. דאָ מאַכט מען צורעכט שיך, מען פּרעסט היט, מען פאַרקויפט עפּל און באַנאַנעס, מען לייגט געלט אין באַנק, מען פאַרקויפט פּלעצער און הייזער. אין יעדער צווייטער הויז איז אַ פאָטאָגראַפישע אַטעליע, אין די וויטרינעס פון די רעסטאָראַנען ליגן פודן רויע פלייש, אין די אַפּטייקן האַנדלט מען מיט גומי-שוואָמען, מיט פוטערברויטן, מיט ביכער און מיט רימענס אויף צו האַלטן די הויזן, און אין אַ רעדאַקציע פון אַ רוסישער ציימונג, וואָס געפינט זיך דאָ, פאַרקויפט מען עכט־רוסישע איקרע, באַליק און ריגער שפּראָטן. אויף אַלע ווינקלעך שטייען אינגלעך און פאַרקויפן פּאַפּענע הינטעלעך און פּאַפּירענע ביטלען, איטאַליענער פוצן שיך, אויטאָמאָבילן הודושען, און איבער דעם

אַלעמען פֿליִען פּילקעס — אין רעכטן קאָך און ברען, אינמיטן גאַס, שטייען מחנות יינגלעך און שפּילן בעיזבאָל.

אָבער צוגלייך מיטן טאָג, צוזאַמען מיט זיין ליכט און שיין, פֿאַרשווינדט אויך אָטדער לעבן און הוואַ, און ווען עס קומט דער בין־השמשות, איבער דער גאַס לאָזן זיך אַראָפּ די פּיִאָלעטע פֿאַרנאַכטיקע שאָטנס, — הייבן זיך אָן צו צינדן איבער אַלע טירן און אין אַלע וויטרינעס פֿייערן און פֿייערלעך און טוליען איין די סעקאָנד עוועניו אין אַ יריעה פֿון בײַנקעניש.

דעמאָלט הייבט זיך אָן אויף סעקאָנד עוועניו דער בײַנאַכטיקער, דער פֿאַרבײַנקטער לעבן.

אויף רעקלאַמע שטייט די וועלט

מענטשן בלייכע, אויסגעמוטשעטע, פאָרן פון דער אַרבעט. קוים וואָס מען האַלט זיך אויף די פיס, מען דרעמלט שטייענדיק. נאָך אַ נס, וואָס דער סאָבוויי איז אַזוי געפּאַקט, און מען שטייט איינער אויפן אַנדערן, מען פאַלט ניט. אָבער צווישן אָט די אויסגעמאַטערטע, אַפּאַטישע פּנימער זעט מען אויך דאָ און דאָרטן אַ פאַרינטערעסירטן פּנים, און אויגן, וואָס קעמפן מיט דער מידקייט און שלעפעריקייט, בלאָנדזשען אַרום איבער ווענט, נישטערן, זוכן און — אָ, וואונדער! — פון צייט צו צייט גיסט זיך אפילו פאַנאַנדער איבער אָט דעם, דאַכט זיך, אַזוי־אָפּגעטעמפּטן פּנים, אַ ברייטער שמייכל.

וואָס איז?

דאָס האָט אימיצער פון אָט דער טעמפּער שקלאַפן־אַרמיי, זיך אַרויסטרייסלענדיק פון דרימל, צופעליק אַ וואָרף געטאָן אן אויג אויף אן אַדווערטייזמענט, אויף אַ פּלאַקאַט אין דער גאַנצער ריי פּלאַקאַטן, וואָס איז אויסגעהאַנגען אונטער דער סטעליע פון וואַגאָן. ער האָט אינסטינקטיוו דורכגעלייענט דעם טעקסט און שוין — ער איז שוין אַ פאַרפאַלענער: ער וועט שוין מער דעם גאַנצן וועג ניט שלאָפן, ער וועט שוין לייענען איין פּלאַקאַט נאָכן אַנדערן, ער איז שוין „איינער פון די טעגלעכע פיר מיליאָן לייענער פון די פּלאַקאַטן אין סאָבוויי", אַזוי, ווי עס זאָגט אָן אַ פּלאַקאַט, וואָס איז אויסגעהאַנגען אין יעדן וואַגאָן.

וואָס האָט ער געזען, דער מידער, דער פאַרהאָרע־וועטער און פאַרטעמפּטער מענטש?

ער האָט דורכגעלייענט אַ פּלאַקאַט:

„שיק בעסער דיין וועש אין (דער און דער) וועשע־ריי, איידער צו שיקן דיין ווייב אין שפּיטאָל".

אָדער ער האָט דורכגעלייענט:

„איינמאָל אין לעבן איז מיין ווייב גערעכט געווען זי האָט מיר געהייסן נעמען דעם און דעם מיטל צום הוסט, און עס האָט טאַקע געהאָלפן".

און ביי אַטדעם טעקסט שטייט אַ בילד פון דעם מאַן, וועלכער זאָגט דאָס: אַ טיפּישער אַמעריקאַנער, מיט ווייסע האָר און אַ ראָזן, צופרידענעם פּנים, און דער אויס־דרוק פון זיין פּנים זאָגט, אַז אים פאַרדריסט דאָס טאַקע, וואָס די ווייב האָט געהאַט רעכט, אָבער פון דער אַנדער זייט, איז ער אויך צופרידן: מיט איין וואָרט — הן דער טעקסט, הן דער בילד ווירקן אַזוי איבערצייגנדיק, אַז מען מוז שוין נעמען און קויפן דעם רעקלאַמירטן מיטל.

וואונדערלעך איז אויסגעשטעלט די רעקלאַמע־קונסט אין אַמעריקע. די איינפאַלן זיינען אַזוי איינפאַך, וואָס איי־נפאַכער קאָן מען זיך גאָר ניט פאָרשטעלן, און דורכדעם זיי־נען זיי טאַקע געניאַל, און זיי פאַרפעלן קיינמאָל ניט זייער צוועק. ווי אַ בליץ קלאַפּט דורך דעם מח יעדער וואָרט פון דער רעקלאַמע. אַמעריקאַנער געפינען די קורצע, שלאָגעדי־קע ווערטער פאַר דעם אַרטיקל, וואָס זיי רעקלאַמירן. און דאָס ווירקט פאַרפלעפנדיק. איר זייט זיכער, אַז דווקא דער רעק־לאַמירטער אַרטיקל איז טאַקע דער איינציקער אין דער וועלט, און דער וועג, וואָס עס ווערט אָנגעוויזן אין דער געגעבענער רעקלאַמע, איז טאַקע דער ריכטיקסטער אין דער וועלט, און אַז בכלל איז אַלץ, וואָס ס'ווערט געזאָגט אין רעקלאַמע, איז הייליק. אָט אַזאַ כח האָט די רעקלאַמע, פאַר־

שטייט זיך, נאָר דעמאָלט, ווען מען פאַרשטייט איר אָנצו־ווענדן, ווען נויטיק און ווי נויטיק. און אויף דעם זײַנען די אַמעריקאַנער מייסטערס. די גאַנצע וועלט מעג זיך לערנען בײַ זיי.

אין פענסטער פון איינעם אַ באַנק אויף בראָדוויי איז מיר אויסגעקומען צו זען אַזאַ מין זאַך:

דאָרטן איז געלעגן אַן אַלטע מטבע, פון די צייטן פון נירון קיסר, און איבער דעם איז געהאַנגען אַ צעטל מיט אַן אויפשריפט:

„ווען די מטבע וואָלט אין יענער צייט אַוועקגעלייגט געוואָרן אין אונזער באַנק אויף די 4 און אַ האַלב פּראָצענט, וואָס מיר צאָלן, וואָלט זי איצטער איינגעבראַכט אַזוי פיל און אַזוי פיל דאָלאַרס" (דערבײַ איז אָנגעשריבן געווען אַן אַסטראָנאָמישע ציפער מיט אַ פּאָר איינסן און אַ צוועלף אָדער נאָך מער נולן).

בעת איך האָב דאָס דורכגעלייענט, האָב איך גאָר פאַרגעסן, אַז זינט דעמאָלט איז שוין אַוועק בערך אַ צוויי טויזנט יאָר צייט, אַז ניט אַלע מענטשן פאַרגינען זיך צו לעבן אַזאַ שלל מיט יאָרן, — און איך האָב אינסטינקטיוו גענומען זוכן בײַ זיך אין קעשענע אַ מטבע, כּדי איר אויפגיך אַוועקצולייגן אין דעם באַנק און צו דערלעבן פון איר נחת.

אָט אַזוי איבערצייגנדיק ווירקט די רעקלאַמע אין אַמעריקע.

דאָ איז דאָ אַ סאָרט סיגאַרן, וואָס קאָסט מיט אַ פּאָר סענט טייערער, ווי די אַנדערע. אויב דער סאָרט איז דווקא בעסער, ווייס איך ניט. אָבער כּדי צו איבערצייגן דעם געברויכער, אַז עס איז טאַקע בעסער, האָט די פירמע אַרויסגעלאָזן אַזאַ פּלאַקאַט:

אַ יונגער אָפיצער זיצט מיט אַ מיידל און פלירטע־וועט. מיטאַמאָל גייט דורך אַן עלטערער אָפיצער, מיט אַ

פאַר בענדלעך מער אויפן אַרבל, און דער יונגער לאָזט אי־
בער דעם אינטערעסאַנטן שמועס, שפרינגט אויף און באַ־
גריסט דעם עלטערן. די מיידל מאַכט אַן אומצופרידענעם
פנים. און אונטערגעשריבן איז:

„דער אונטערשייד, וואָס אַ פּאָר בענדלעך מאַכן —
דער אונטערשייד, וואָס אַ פּאָר סענט מאַכן".

אָדער אַזאַ פלאַקאַט, מיט אַ פּרעכטיקן קונסט־בילד,
ווי אַ מאַן זיצט און רויכערט טאַבאַק (פאַרשטייט זיך, פון
אַ געוויסער מאַרקע) מיט אַ באַזונדערש פאַרגעניגטן פנים.
און אַ יונגע פרוי זיצט דערבײַ, קוקט פאַרגאַפט אויף אים
און מורמלט פאַרחלומט:

„פאַרוואָס בין איך ניט קיין מאַנסביל"!

עס איז כדאי צו זען, ווי מען רעקלאַמירט אַ באַ־
קאַנטן זייף־סאָרט, וואָס איז זייער פאַרשפּרייט אין אַמעריקע.
מען דרייט אים אויף כלערליי אופנים. מען מאָלט בילדער,
וואָס האָבן די ווייטסטע שייכות צו דעם זייף, די פּלאַקאַטן
שטעלן פאָר די פאַרשידנסטע וואַריאַציעס: פאַמיליען־סצענעס,
ליבע־סצענעס, היסטאָרישע סצענעס, רייזע־סצענעס — אָבער
אומעטום, אין אַלע סצענעס, ווערט גאָר אומפאַר־
האָפט און אומדערוואַרט אַריינגעדרייט דער זייף־סאָרט, און
אַלע מאָל אויף אַזאַ אופן, אַז עס ווירקט אַמשטאַרקסטן,
אַז עס ווערט אַריינגעקלאַפּט אין מח, ווי מיט טשוועקעס.

מער פון אַלץ ווערן רעקלאַמירט שפּייז־זאַכן, ווײַל אין
אַמעריקע ווערט אומגעהויער פיל געגעסן, און געשמאַק גע־
געסן. און יעדער, ווער עס וויל מאַכן גרויסע געלט, נעמט
זיך דאָ צו פאַבריצירן שפּייז. און טאַקע צום פאַבריצירן,
ווײַל דאָ ווערן ניט געבראַוכט די שפּייזן נאַטירלעך, אַזוי ווי
די נאַטור האָט זיי באַשאַפן, נאָר זיי ווערן געבראַוכט אין
די פאַרשיידנסטע צוזאַמענזעצונגען און צוגרייטונגען. עס
הערשט אַן אומגעהויערע פאַרשיידנאַרטיקייט אין עסן, יעדער

נאטירלעכער און געמאכטער שפייז־פראדוקט ווערט אויסגענוצט אויף די צענדליקער אופנים. דער געשמאק פונם אמעריקאנער צום עסן איז זייער תאוהדיק און שטארק אנטוויקלט, און כדי צו באפרידיקן אטדעם געשמאק, ווערן צוגעטראכט די פארשיידנסטע קאמבינאציעס, און יעדע נייע שפייז־קאמבינאציע ווערט דורך די פילצאליקע שפייז־פאבריקאנטן רעקלאמירט אויף א גראנדיעזן, אויף א הימל־שרייענדיקן אופן, אויף אלע פלאקאטן ווערן געבראכט פילפארביקע, נאטור־געטרייע צייכענונגען, וואס זיינען אזוי אפעטיטלעך און הערלעך, אז ביי יעדן, וואס זעט דעם פלאקאט, לויפט סלינע.

די אמעריקאנער פלאקאטן קאן מען שטודירן אן א סוף, און מען קאן גאר קיינמאל ניט מיד ווערן, זיך צוקוקנדיק צו זיי. ווייל לערנענדיק זיי, לערנט מען דעם אמעריקאנער לעבן. די פלאקאטן זיינען די אפשפיגלונג פונם לעבן אין אמעריקע, און דער דארטיקער לעבן איז אן אפשפיגלונג פון די פלאקאטן. זיך צוקוקנדיק צו די פלאקאטן, דערוויסט מען זיך אלץ: ווי דער אמעריקאנער לעבט און שאפט, דער גאנצער אמעריקאנער לעבן, אלע 24 שעה פון אמעריקאנערס מעת־לעת, זיין ארבעטן און ווילן זיך, זיין עסן און שלאפן — אלץ גייט פארביי אין א בונטן קאליידאסקאפ פאר די אויגן פון יענעם, וואס אינטערעסירט זיך מיט דער אמעריקאנער רעקלאמע. און נישט אינטערעסירן זיך מיט איר איז אומעגלעך — זי רייסט אויף די אויגן.

צווישן שטומע און רייִדעוודיקע שאָטנס

די פאַרקאָכטקייט אין קינאָ איז אין אַמעריקע אומגעהויער. דאָ איז דער פילם ממש אַן אַלגעמיינער פסיכאָז. ס'איז אַ מין פאָלקס־קריינק. די גאַנצע צייט, וואָס דער אַמעריקאַנער (באַזונדערש אָבער די אַמעריקאַנערין) האָט פריי פון קאַנטאָר, פון סאָבווי, פון ברידזש, אָדער פון שאַפ, ווערט פאַרבראַכט אין קינאָ. און עס איז טאַקע קיין חידוש ניט, וואָס אין ניו־יאָרק זיינען פאַראַן גאַסן (שוין נישט רייִדנדיק פון דעם באַרימטן טעאַטער־געגנט אויף בראָדווי), ווו אין יעדער הויז זיינען דאָ קינאָס, און וואָס די טירן פון אַלע קינאָס זיינען אָפן פון פרי ביז שפעט איינדערנאַכט פאַר דעם אומויפהערלעכן שטראָם געסט, וואָס שיט זיך אין זיי איבער.

די מוווים (קינאָס) ליגן דאָ אויך, אַזוי ווי אַלץ, אין די הענט פון גרויסע געזעלשאַפטן. אייניקע מיליאָנען־קאָמפאַניעס האָבן אויסגעשפרייט אַ נעץ פון זייערע קינאָס איבער אַלע ווינקעלעך, און די טעאַטערן פון יעדער געזעלשאַפט זיינען אַלע מאָדנע ענלעך איינער צום אַנדערן: אין אַלע ווערט געגעבן דער גלייכער בילד, די אינעוווייניקסטע איינריכטונג פונם קינאָ איז דיזעלביקע, זיי ווערן רעקלאַמירט אויף אַ הורטאָוונעם אופן.

קיין אויסנאַם שטעלן אפילו נישט פאַר די גרויסע קינאָ־פאַלאַצן פון ניו־יאָרק. דער „פערעמאַונט", דער „קעפיטאָל" און אַנדערע. זיי זיינען נאָר גרעסער, ווי די אַנדערע. און אַזוי אַרום איז אויך גרעסער זייער פראַכט און זייער (גאָט פונם דאָלאַר, זיי מיר מוחל!) געשמאַק

לאָזיקייט. אַפֿילו דער „ראָקסי‟, דער גרעסטער קינאָ־טעאַטער אין ניו־יאָרק און גאַנץ אַמעריקע, וועלכער ווערט אין די אַנאָנסן און אין די פּראָגראַמען אָנגערופֿן „די קאַטעדראַלע פֿון מוווים‟, און וועלכער איז טאַקע באמת אַ מין צווייבער־אָרט בנוגע פֿאַרבנרייכקייט און לוקסוס, טיילט זיך אויך נישט אויס פֿון דעם אַלגעמיינעם דורכשניט. מער נישט, די איינריכטונג קאָסט מער, דער אָרקעסטער איז גרעסער, די באַלייכטונג איז שפּעדיקער — אָבער וואָס שייך סטיל און אַרט, איז ער פּונקט דערזועלביקער, ווי אַלע אַנדערע ניו־יאָרקער מוווים.

צוואַנציק מיליאָן מענטשן גייען יעדע נאַכט אין די אַמעריקאַנער קינאָ־טעאַטערס, ד. ה. אַ זעקסט־חלק באַפֿעלקערונג פֿון גאַנץ אַמעריקע פֿאַרברענגט יעדן אָוונט אין דער געזעלשאַפֿט פֿון די שאָטנס אויף דער וואַנט, לאַכט און וויינט, לעבט און ליבט און שטרעבט, איז באַגייסטערט און פֿאַרצווייפֿלט, מיט די פֿריידן און ליידן, מיטן לעבן און טויט, מיט דער ליבע, מיטן קאַמף און מיט די דערגרייכונגען פֿון מער נישט, ווי עטלעכע הונדערט מענער און פֿרויען (אחוץ די עטלעכע צענדליק דרעסירטע פֿערד, הינט און אַנדערע עקראַן־באַשעפֿענישן), וואָס באַווייזן זייערע העלדישקייטן אויף אַלע עקראַנען פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן. צוואַנציק מיליאָן הערצער ציטערן יעדן אָוונט און זייענען גרייט אַרויסצושפּרינגען פֿון זייער אייגענער מחיצה ביי די ליבע־דערקלערונגען, ביי די אַקראָבאַטישע שפּיצלעך, ביי די פּיקאַנטע קווי־פּראָ־קוואָס און ביי די פֿלאַכע וויצלעך פֿון די באַליבטע העלדן און העלדינס. און צוואַנציק מיליאָן בעיזבאָלשפּילער און שלאַכטער־געהילפֿן און ליפּט־ייִנגלעך און באַנאַנען־הענדלער און שיך־פּוצער און מאַשין־שרייבערינס און פֿאַרקויפֿערינס און שאַפּ־מיידלעך שלינגען יעדן אָוונט די שאָטנס אויפֿן לייוונט און טרינקען זיך איין מיט פּי=

בערדיקע אויגן און אויפגעוועקטע חושים אין דעם, ווי יענע, די שאַטנס, טראָגן דעם שליפּס און דעם בייטעלע, ווי זיי דרייען מיטן שטעקעלע און מיט די אויגן, ווי זייערע האָר זיינען געפאַרבט און ווי זייערע וואָנצעס און ברעמען זיינען צוגעפּוצט, ווי זיי באַגריסן זיך און געזעגענען זיך, ווי זיי זיצן ביים טיש און ווי זיי גייען אין גאַס — און דאָס אַלץ ווערט נאָכגעמאַכט מיט אַלע פּיטשעווקעס, נאָכגעמאַכט אַזוי לאַנג, ביז דער פילם, וועלכן מען קאָפּירט, האָט שוין דורכגעמאַכט זיין נצחון-מאַרש דורך אַמעריקע, און עס קומט אָן מיט רעש און מיט געפּילדער, בתופים ובמחולות, אַ נייער פילם, און דער עולם הייבט אָן נאָכצומאַכן דעם נייעם פילם און פאַרגעסט דעם אַלטן.

אַן אומגעהויערע דערציערישע באַדייטונג האָט אין אַמעריקע דער עקראַן. דער עקראַן איז אַלץ. מיטן כח פון זיין אויסטערלישער רעקלאַמע און מיטן גאַנצן קלאַפּערגעצייג פון זיינע אומבאַגרענעצטע מעגלעכקייטן, רייסט ער אַרויס די יוגנט פון די שולן און ספּאָרט-פּלעצער, ביזנעס-לייט פון זייערע געשעפטן און קאָנטאָרן, באַלעבאַטישע פרויען פון כאַפּן מציאות אין די אוניווערסאַל-געשעפטן און פון די ברידזש-פּאַרטיעס, אינטעליגענטן פון ערנסטן טעאַטער, אַלטע לייט פון בתי-מדרשים און פון ציימונג-לייענען, זקנות פון זאָקן-שטריקן — און ווי אַ ווילדער וויכער שלעפּט ער אַלעמען צוזאַמען אין די קינאָ-טעאַטערס און גיט זיי אָפּ באַפעלן — פריער אין שטום-לשון, איצט אָבער מיט אַ מעכטיקער, הילכיקער שטים: „טוט אַזוי און אַזוי, קליידט זיך אַזוי און אַזוי, אַט ווי איך, דער מעכטיקער הערשער פון דער זיבעטער וועלט-מלוכה, הייס אייך!” און דער עולם טוט אַזוי. קליידט זיך אַזוי, פירט זיך אַזוי. און 60-יאָריקע זקנות טוען זיך אָן פונקט אַזעלכע קליידער און מאַכן פונקט אַזעלכע חנדלעך, ווי די אַלגעמיין-באַליבטע יוגנטלעך-אומ-

שוּלדיקע מאַרגרעט מאַק־ראָוואַ; און שיך־פּוּצערס טראָגן פּונקט אַזעלכע וואָנצקעלעך און דרייען זיך אויפֿן קנאַפּל פּונקט אַזוי, ווי דער אַלגעמיין־באַליבטער ערשטער ליבהאָבער וואַלדי קעטשרען; און שול־יינגלעך פֿינטלען מיט די אויגן און הייבן מיט די ברעמען פּונקט אַזוי, ווי דער פּאָפּולערער אינטריגאַן קאָלדער קאָלדערמאַן.

און מען דאַרף צוגעבן, אַז אין דעם אַמעריקאַנער עקראַן ליגט טאַקע אַ כּישוף, אַ באַזונדערער כּישוף, וואָס מוז בלי ספק ווירקן פֿאַרשקלאַפֿנדיק און באַוועלטיקנדיק אויף די מיליאָנען, וואָס אויף זייערע פּלייצעס בויט זיך דער טאָגטעגלעכער לעבן אין אַמעריקע. ער מוז ווירקן פֿאַר־פּלעפֿנדיק, און מען קאָן דערבײַ פֿאַרלירן יעטווידן פּערזענ־לעכקייט־געפֿיל, יעטווידע אינדיווידועלקייט. קודם־כּל — די מוראדיקע רעקלאַמע, וואָס גייט פֿאָרויס פֿאַר יעדן בילד. די רעקלאַמע וואָס זאָגט אָן, אַז דאָס איז „דער אמתער, דער לאַנג־דערוואַרטער, ברענענדיקער, שטורעמדיקער, פֿײַערדיקער און ברויזנדיקער בילד, קעגן וועלכן אַלע ביזאַיצטיקע ביל־דער זײַנען ניט מער ווי אַ קינדער־שפּיל; דער בילד, וועלכער ווײַזט דעם אמתן וועג צום לעבן און צום ליבן, דער בילד, וועלכער האָט אָפּגעקאָסט אַזוי פֿיל און אַזוי פֿיל מיליאָנען, און אין וועלכן עס טרעטן אַרויס די און יענע באַרימטע יפֿי־פֿיה, וועלכע עסט יעדן טאָג צו פֿרישטיק די טויזנטער מענלעכע הערצער, און דער און יענער באַרימטער אַר־טיסט, וועמען אַלע פֿרויען ליבן און אַלע מענער האָבן פֿײַנט“.

דאָס איז נאָר אַ קליינער מוסטער־שפּליטער פֿון דער רעקלאַמע, וועלכע באַגלייט יעדן נײַעם פֿילם. מען זאָל נע־מען דעם מוסטער, און אים פֿאַרגרעסערן אין טויזנטער מאָל, און אַחוץ דעם נאָך צוגעבן אַ פּאָר מיליאָן ברייט־האַרציקע צוואָגעכצן, — דעמאָלט וועט מען באַקומען אַ

פֿאַרשטעלונג פֿון דער ברענעדיקער, קאָפּפֿאַרדרייענדיקער, נערוונצאַפּלדיקער און וואָלקנקראַצערישער קינאָ־רעקלאַמע.

אָבער אינעווייניק, אין די אַלע „קאַטעדראַלעס פֿון קינאָ", „קדשי קדשים פֿון די מוווים", „טעאַטערס מיט נשמה" און די אַלע אַנדערע קינאָ־טעאַטערס, וואָס די רעקלאַמע קרוינט מיט אָטדי רעליגיעזע און גייסטיקע נעמען, ווערט נאָך שאַרפֿער און בולטער דורכגעפֿירט די אַנטבלויזונג פֿון פֿערזענלעכקייט און פֿון גייסט. דאָרטן בעת די שאָטנס נעמען ריידן און הילכן פֿון אַלע ווענט, פֿון אַלע ווינקעלעך, און עס הייבט זיך אָן וועבן די מיסטעריע, דער ווונדערלעכער סוד פֿון לעבן און טויט אויפֿן זילבער־ליילעך, — ווערט פֿאַרשטענדלעך, פֿאַרוואָס די מיליאָנען מוחות און הערצער ווערן אויסגעוועבט און פֿאַרוואַנדלען זיך אין איין גרויסן פּראָטאָפּלאַזמע־גוף, וואָס ווערט יעדן אָוונט צוזאַמענגעקלעפּט פֿון צוואַנציק מיליאָן קינאָ־באַזוכער איבער גאַנץ אַמעריקע.

אָפּשייד פון ניו־יאָרק

ווען ס'איז געקומען מיין צייט צו פאַרלאָזן ניו־יאָרק, איז מיר עפּעס געוואָרן אומעטיק אויפן האַרצן. נים גע־קוקט אויף דעם גאַנצן שווערן, פאַרהאַוועטן און צעשווי־בערטן לעבן אין ניו־יאָרק, נים געקוקט אויף דער צע־פלויגנקייט פון די דאָרטיקע טעג און נעכט, אויף דעם ווילדן אימפּעט און וויכערדיקייט, וואָס רייסט מענטשן פון זייער אָרט, וואַרפט זיך מיט זיי אַרום ווי מיט פּילקעס, צעמאָלט זיי צווישן זשעדנע ציינער, וואָס ווייסן נים פון קיין רחמנות און נים פון קיין זעט, נאָגט אויס דעם זאַפט פון זייערע ביינער, און שפּייט זיי אַרויס, ווי אויסגעקוועטשטע, אומנוציקע לימענעס,

די לעצטע טעג פון מיין זיין אין ניו־יאָרק, האָב איך פון באַגינען ביז שפּעט אונדערנאכט אַרומגעבלאָנדזשעט אי־בער אירע גאַסן, און כ'האָב זיך געפּלייסט איינצוזאַפּן אין זיך אירע וווּנדערלעכע שטריכן, און זיי איינקריצן אין מיין מח און האַרץ. איך האָב זיך געמיט אויפצולעבן אין מיין זכּרון די געפילן, איבערלעבענישן און פאָרשטעלונגען, וואָס כ'האָב געהאַט די ערשטע צייטן נאָך מיין אָנקום אַהער. און זייער שאַרף און בולט זיינען מיר דעמאָלט אויפגעקו־מען די זכרונות וועגן דעם, ווי די ערשטע פּאָר וואָכן פון מיין פאַרברענגען אין ניו־יאָרק האָב איך אויך דורכגעמאַכט די קינדער־קרענק, וואָס כמעט אַלע געקומענע, אַלע גרינע, מאַכן דורך. די קרענק, וואָס רופט זיך „אַ קלאָג אויף קאָ־לומבוסן". ס'איז אפשר אַ חרפּה זיך מודה צו זיין אין דעם, — אָבער די גרויסקייט און פּראַכט פון ניו־יאָרק איז גע־

וועזן צו האַמעטנע פֿאַר מיר, זוי האָבן זייער שווער געדריקט אויף מײַנע שוואַכע אייראָפּעישע פּלייצעס. איבּאָנהייב האָב איך, אַזוי ווי די פֿרעמדע, וואָס קומען אַהער פֿון אַלע עקן וועלט, ניט געהאַט קיין אויג פֿאַר די וווּנדער, וואָס האָבן זיך אַרום מיר אָפּגעשפּילט. אָדער איך האָב יאָ געהאַט אַן אויג, אָבער די מאַכט פֿון ניו־יאָרק האָט מיר נאָך ניט פֿאַרכאַפּט אויף אַזוי פֿיל, און כ'בין צופֿיל פֿאַרנומען געווען מיט מײַנע אייגענע צרות און שוועריקייטן.

און צרות און שוועריקייטן האָב איך אין דער ערשטער צײַט געהאַט ניט ווייניק. באַזונדערש פֿיל געבּרענטע צרות האָט מיר פֿאַרשאַפֿט די סאָבווי, און כ'וועל קיינמאָל ניט פֿאַרגעסן די האַרצעסעניש און פּלאָגעניש, וואָס כ'האָב געהאַט אויסצושטיין, ביז איך האָב זיך אויסגעלערנט פֿאַנאַנדערצוקלייבן אין דעם גרויסן אונטערערדישן פּלאָנטער.

אָבער דיעניקע,—און אַזעלכע זײַנען געווים פֿאַראַן ניט ווייניק,—וואָס האָבן אויך געהאַט דיזעלביקע צרות, בעת זייערע ערשטע גרינע טעג אין ניו־יאָרק, וועלן מיר געווים מיטפֿילן און פֿאַרשטיין, ווען איכ'ל דערציילן וועגן מײַן שווערער און ביטערער מלחמה מיטן אונטערבאַן. ווי איך פֿלעג שעהנלאַנג אַרומלויפֿן, אַ פֿאַרשוויצטער און אַ פֿאַרסאָפּעטער, אונטער די אומענדלעכע לאַבּירינטן פֿון דער אונטערערדישער ניו־יאָרק, און מיט פֿאַרצווייפֿלטע בליקן און מיט שרעק אין האַרצן נאָכקוקן די לאַנגע רייען עקספּרעסן, וואָס פֿליען ווי די רוחות אין אַלע זייטן, — און ווי איך האָב שטענדיק געטראָפֿן פּונקט פֿאַרקערט, און זיך אַרײַנגעזעצט אין אַ צוג, וואָס האָט מיך געפֿירט אין אַן אַנטקעגנדיקער ריכטונג. וויפֿל געזונט, צײַט און אויך איבעריקע געלט אָט די ערשטע צײַט האָט מיר אָפּגעקאָסט, ווי איך בין צוליב גראַם שיעור ניט קראַנק געוואָרן.

דערפֿאַר אָבער האָב איך זיך דערפֿילט מאָדנע גוט

נאכדעם, ווי כ׳האב שוין אפגעהאלטן מיין ערשטן נצחון איבערן אונטערבאן, און זיך שוין אנגעהייבן פאנאנדערקלייבן אין דעם פלאנטער. און ווער האט זיך געקאנט גלייכן צו מיר אין יענעם גליקלעכן טאג, ווען כ׳האב זיך צום ערשטן מאל ארויסגעזעצט אין דעם ריכטיקן סאבוויי, האב נאכדעם זיך אריבערגעזעצט ווייטער אין א צווייטן ריכטיקן צוג, און בין אנגעקומען דארטן, וו איך האב טאקע נויטיק געהאט. אן פארשפעטיקונג און אן צרות.

און דערמיט, אט מיט דעם ערשטן נצחון מיינעם, האבן זיך מיר געעפנט די אויגן אויף ניו־יארק, און כ׳האב דערזען דאס, וואס מען קאן אין קיין אנדער ארט אין דער וועלט ניט דערזען. איך האב דערזען די ווילדקייט פון דער וועלט־שטאט, (געכער: פון דער שטאט־וועלט) איך האב דערזען איר גרענעצלאזע פראכט, וואס שפיגלט זיך אן אויפהער אין משוגענער צעהוליעטקייט, וואס גייט האנט־ביי־האנט מיט צעשויבערטן אימפעט, מיט אומגעלומפערטער געפאלנקייט און ברוד, מיט ראפינירטן עקסטאז, מיט העכסטן געשמאק און מאוימדיקסטער געשמאקלאזיקייט. עס האבן זיך מיר געעפנט די אויגן אויף דעם גאנצן טומלדיקן און פילפארביקן לעבן פון די גאסן און די סקווערן, אויף דעם פריבאגינענדיקן און שפעטבייננאכטיקן שוונק פון דעם שווארצן הארלעם, פון דעם געלן כינעזן־קווארטאל, פון דעם פארשיידנקאליריקן אידישן קווארטאל, פון דער פארהונגערטער בויערי; אויף דעם מיליאנערסקן גלאנץ פון דער פינפטער עוועניו, אויף דעם בייזעסדיקן אימפעט פון דעם דרומדיקן ניו־יארק, אויף דער צעבושעוועטער זונדיקייט פון בראדוויי, אויף דער פארברעכערישער פאנאנדערגעגארטלקייט פון דעם איטאליענישן קווארטאל, פון די האפן־געסלעך, אויף די אלטע אידישע און קריסטלעכע בית־עולמס, וואס שטייען אינמיטן שטאט, צווישן וואלקנקראצערס, און וואס זיינען א

מין אָנזאָג פֿאַר דעם טומלדיקן ניו־יאָרק, וואָס טראָגן אַריין אין דעם הוהאַ פֿון דעם אַלטעגלעכן לעבן אַ נאָטקע פֿון אייביקייט, פֿון וואָרעניש און פֿון שטילקייט; אויף די כּישופֿדיקע פֿייערן פֿון דעם טאַימס־סקווער. איך האָב זיך אויסגעלערנט צו פֿאַררייסן דעם קאָפּ אויף די מאָדערנע דור־הפּלגה־טורעמס, און צו טאַפּן מיין וועג אין האַלבּ־חושך, אין די שמאָלע געסלעך פֿון אַלטשטאָט, וואָס טריינקען זיך צווישן די מאַומדיק־הויכע ווענט פֿון וואָלקנקראַצערס. איך האָב זיך אויסגעלערנט צוקוקן זיך מיט אַ געמישטן געפֿיל פֿון אָפּשיי און פֿון פֿאַרווונדערונג צו די אַלע ניו־יאָרקער פֿעלקער — צו די אַזיאַטן, איטאַליענער, יידן, גריכן, דייטשן, פֿראַנצויזן, לעוואַנטינער, וואָס האָבן שוין דאָ פֿאַרלאָרן זייער נאַציאָנאַלע אייגנאַרט, וואָס האָבן זיך אויסגעקאָכט אין דעם קאָלאָסאַלן קעסל, זיינען צוגעפֿאַרבּט אַמעריקאַניש, וואָס ווערן נאָך אינטערעסאַנטער אויפֿן הינטערגרונט פֿון די וואָלקנקראַצערס און פֿון על, וואָס אין זיי האָט זיך איינגעלעבּט אַ מאָדנער געמיש פֿון זייער פֿאָלקסטימלעכקייט מיטן אַמעריקאַנער גייסט. און איך האָב זיך אויסגעלערנט צוצוהערן זיך מיט אַ שאַרפֿן געהער צו זייערע משונהדיקע לשונות, וואָס זיינען אויך אַ צענויפֿגעמיש פֿון וואָלקנקראַצער, פֿון סאָבּווי און פֿון די בּערג, לאָנקעס, טאָלן און טייכן פֿון זייערע אַלטע היימען.

און בּעת איך האָב געמוזט מיט דעם אַלעמען זיך געזעגענען, האָט מיר ווייגעטאָן די האַרץ. אַ מאָדנע שטאָט — ניו־יאָרק: ס'איז שווער זיך צוצוגעוווינען צו איר, אָבּער ס'איז אויך שווער פֿון איר זיך אָפּצוגעוווינען.

מיטן דאַמפּער „אייראָפּאַ" קיין אייראָפּע

אויפן ברוקלינער ים-ברעג שטייט די 50-טויזנט-טאָניקע מאַכינע פון דער „אייראָפּע", און איר גאַנצער מעכטיקער גוף ציטערט פון דערוואַרטונג און אירע טויזנטער אויגן ברענען פון אומגעדולד און פון לעכצעניש. נאָך אַ ווײַלע — און אונזער אויטאָמאָביל, וואָס האָט זיך אַ לאַנגע צייט סאַמעטיק געגליטשט איבער אָונטיקע אַספאַלטיקע גאַסן, פאָרט שוין אַריין אין דעם בישוף-קרייז פון „אייראָפּאַס" פּראָזשעקטאָרן, און שטעלט זיך אָפּ. מיר — איך און מיין מיטפאָרער — גייען אַרויס פון אויטאָ און מיר בלייבן שטיין אין אַ געדיכטן וואַלד אויטאָמאָבילן, וואָס זיינען זיך צענויפגעקומען אַהער פון אַלע עקן פון ניו-יאָרק, און מיר שטופּן זיך שוין צווישן דעם מאַוימדיקן המון נייגעריקע, וואָס איז געקומען אָנקוקן די ערשטע רייזע פון דער „אייראָפּאַ" קיין אייראָפּע.

ביים אַריינגאַנג אין דעם האַפן-בנין בודקט דורך אַ באַאַמטער די פּאַפּירן — אַהין ווערן אַריינגעלאָזן נאָר פּאַסאַזשירן, אָדער באַגלייטער מיט דורכגאַנג-דערלויבענישן. און נאָכדעם פירט מען אונז גרופּנווייז אַריין אין גרויסן ליפט און מען הייבט אונז אַרויף ביז אונטערן דאַך פון דער קאָלאָסאַלער געביידע. פון דאָרטן פירט אַ בריק צו דער שיף, וועלכע הייבט זיך אויף פון וואַסער אויף אַ הייך פון בערך אַכט שטאָק.

אין די טיפענישן פון שיף שפּילט זיך אָפּ אַ פיבער-האַפטיקער לעבן. אַלע לויפן אַרום ווי פאַרסמטע מייז, מיט טשעמאָדאַנעס אין די הענט. יעדער זוכט זיין קאַיוטע. שיף-

באַדינער פליען אַרויף און אַראָפּ די טרעפּ, שפּרייזן איבער איין דעק און איבערן צווייטן, די באַגלייטער פּלאָנטערן זיך אונטער די פיס, באַקוקן און ווערן נתפּעל פון די ווענט, פון די טרעפּ, פון דער גאַנצער איינריכטונג. און אַלע טומלען, ריידן, שרייען, פּילדערן, לאַכן מיט אַ טאָן העכער, ווי עס איז נויטיק. אַלע זיינען אין אַ מין אויפגעשרויפטער שטימונג, ווי שוין פאַר אַ ווייטער נסיעה.

אַ גאַנצן דורכגאַנג פאַרנעמען יידעלעך מיט חסידישע קאַפּעליושן. דאָס זיינען גאַליציאַנער משולחים, וואָס האָבן צוזאַמענגעשנאָרט אין דער גאָלדענער מדינה אַ ביסל געלט, און איצט פאָרן זיי אויף פּסח אַהיים, צו זייער מלוכה. זיי ריידן אויף זייער גאַליציאַנער לשון אַרום דעם ענין אכילה: איינער זאָגט, אַז אויפן שיף איז פאַראַן אַ משגיח, און ס׳איז דאָ כשר, .און די אַנדערע טענהען, אַז מען טאָר דאָ ניט טועם זיין אַפילו אַ כזית.

— סטאַמיש — זאָגט איינער — יאַך האָב דאָך אַליין געזען דעם משגיח, אַ כּישערער ייד, אַזאַ יונג אויף מעך!

— ווּס אירט מיר זוגן — היצט זיך אַן אַנדערער — כאַפּט דער ריח די טאַטשן מיט זייער כשרות צוזאַמען! אַז ווער קאָן זאַי גלויבן?

אין אַ שכנותדיקער קאַיוטע גייט שוין צו לעבעדיקער. דאָ האָט זיך צוזאַמענגענומען אַ חבֿרה איטאַליענער, און מען מאַכט די אמתע שׂמחה. זיי קענען ניט דערוואַרטן די מינוט, ווען זיי וועלן פאַרלאָזן דעם אַמעריקאַנער ברעג, און זיי איילן זיך שוין מקיים צו זיין די מצווה פון עובר זיין דעם פּראָהיבישן.

ניט ווייט ווידער, האָט אַ גרופּע רומעניער זיך צעטאַנצט נאַציאָנאַלע טענץ אונטער די קלאַנגען פון אַ וואָלאַכל, וואָס אַן אַלטער פויער סקריפּעט אויף אַ פידל.

אין אַ ווײַלע אַרום קומט אַרײַן אַ מאַטראָס און רופֿט אויס, אַז אַלע באַגלייטער זאָלן אַראָפּ פֿון שיף. די הוליאַנקעס פֿון אַלע זייטן ווערן מיטאַמאָל ווי אָפּגעהאַקט, און עס הייבט זיך אָן אַ קושערײַ און אַ ווינטשערײַ, און געוויינען און היסטערישע פּיסקעס פֿאַרהילכן די לופֿט.

לאַנג ציט זיך אַזוי, און די מאַטראָסן מוזן אָן אַ צאָל מאָל איבערחזרן זייער אויסרוף, ביז דער עולם באַגלייטער רײַסט זיך סוף-כּל-סוף אָפּ פֿון דעם עולם פֿאָרערס, און אַ לאַנגע שנור מענטשן פֿאַרלאָזט די שיף.

די אַראָפּגעגאַנגענע גיסן זיך אַרײַן אין דער גרויסער מחנה מענטשן, וואָס שטייט אויפֿן ברעג און וואַרט צו זען, ווי די גיכסטע שיף אין דער וועלט וועט אָפּגיין. די מחנה וואַקסט ווי אַ שניי-קויל, דער געזעמל אויטאָמאָבילן פֿאַרגרעסערט זיך אַליין. אין יענעם אָוונט איז דער ברעג פֿון דער 58-טער סטריט אין ברוקלין בלי-ספֿק געווען דער מענטשן-פֿולסטער און דער אויטאָמאָביל-געדיכטסטער ווינקל אין ניו-יאָרק.

אום דרײַ בײַנאַכט הייבט דער מעכטיקער קאָרפּוס זיך אָן צו באַוועגן, צעשנײַדט פּאַמעלעך און שאַנעוועדיק די אײַנגעשלאָפֿענע וואַסערן, און שיקנדיק פֿאַר זיך אומרויִקע פּראָזשעקטאָרן-אויגן, גייט די „אײראָפּאַ" אַרויס אין איסט-ריווער.

די שיף הייבט אָן צו גיין גיך, ווי עס פּאַסט פֿאַר אַ רעקאָרד-שלאָגער, און ווי אין אַ צערעמאָניאַלן מאַרש גליטשן זיך פֿאַרבײַ אונדזערע אויגן די ברעגעס פֿון ברוקלין, פֿון ניו-יאָרק, פֿון סטעטן-אײַלענד. אַלע מיט זייערע פֿינקלדיקע פֿײַערן. מיר לאָזן הינטער זיך די באַלויכטענע „פֿרײַהייט-סטאַטוע", דיזעלביקע פֿרײַהייט, וואָס האָט אונדז מקבל פּנים געווען אין ניו-יאָרק, און מיר גייען שוין אַרויס אין אָפֿענעם ים.

איצט איז געקומען די צייט צו כאפן דעם לעצטן קוק אויף ניו־יארק און זיך צו געזעגענען מיט דער וווּנדערלעכער, איינציקער שטאָט. מיר שטייען טאַקע אַלע אויפן דעק, טרינקען זיך נאָך איין מיטן לעצטן בליק אין די פייערן פון ברעג, וואָס ווערן אַלץ קלענער און וואָס גיסן זיך אַלץ מער צענויף אין איין שעמערירנדיקער פייער־פינטעלע, און קיינער רעדט ניט קיין וואָרט. אַלע זיינען פאַרזונקען אין געפילן.

און אַזוי ביז באַגינען צו, ביז אַלץ איז שוין פאַרשווונדן, און אַרום איז נאָר וואַסער און וואַסער. דעמאָלט שניידט מען אָפּ די לעצטע נאָפּלשנור, וואָס פאַרבינדט נאָך מיט ניו־יאָרק, און מען גייט אַראָפּ שלאָפן אין דער קאַיוטע.

אויף מאָרגן איז געווען אַ הערלעכער טאָג. די גאַנצע שיף איז געווען אויפן דעק, און דער עולם האָט זיך באַקענט איינער מיטן אַנדערן. ווען נאָך ווערט מען אַזוי גיך היימיש, ווי בעת אַ נסיעה? און עס האָבן זיך באַפריינדעט: משעכן מיט איטאַליענער, גריכן מיט יאַפּאַניער, אונגאַרן מיט יוגאָסלאַוויער. באַזונדערש יונגעלייט מיט מיידלעך. און אַלע האָבן צוזאַמען געהוליעט, געשפּילט די דעק־שפּילן, געשפּרונגען הינטערווײַלעכס, זיך כסדר פאָטאָגראַפירט, געפלירטעוועט: נאָר די גאַליציאַנער האָבן זיך געהאַלטן אין אַ באַזונדערער גרופּקע, האָבן פילאָזאָפירט אויף רעליגיעזע טעמעס און האָבן זיך געשפּאַרט.

— אַז כ׳זוג אַך, ס׳איז ממש חידושים. איצט פאַרשטיי יאָך, ווי טיף דאָ מוז זאַן דער ים. עפּעס אַ קלאַיניקאַט: דער לויתן ליגט דאָך דו, טאַקע דו, אין דעים אָרט!

— עט, ווּס ט׳עץ מער נאָך פאַרציילן! — האָט אַן אַנדערער זיך אָנגעבייזערט — דער לויתן ליגט דוך נור אין ים הגדול, אין אוקינוס, און דו אי דאָך ניט דער אוקינוס.

און ווען עס איז זיי געוואָרן גאָר היימלעך אויפן הארצן, האָבן זיי זיך אַוועקגעלאָזן אין אַ חסידישן ריקודל, און דער גאַנצער עולם אויפן דעק האָט צוגעפּליעשקעט מיט די הענט.

און די שיף האָט אָן אויפהער זיך געטראָגן מיט דער גיכקייט פון 28 ים־מײַלן אַ שעה — בערך 50 וויאָרסט. די פיר טורבינעס מיט זייערע 150 טויזנט פערדן־קראַפט האָבן געיאָגט די שיף ווי אַ רוח איבער תהומות, און ווען דער לויתן, וואָס איז געלעגן אונטן, וואָלט אפילו גרויס חשק געהאַט צו דעריאָגן די „איראָפּאַ", וואָלט ער דאָס אויך ניט געקאָנט.

אַזוי זײַנען געגאַנגען די טעג איינער נאָכן אַנדערן— אינדערפרי און צו מיטיק האָט דער עולם זיך צוזאַמענגעקליבן אין עלעגאַנטן שפּייזזאַל, וווּ די פלינקע באַדינער האָבן אַרומגעטראָגן מאכלים און משקאות, דער גוטמוטיקער אויבער־קעלנער האָט זיך אַרומגעשפּאַצירט צווישן די טישן, האָט צו אַלעמען געשמייכלט און צוגעקוקט, אויב אַלץ איז אין אָרדענונג, און די גאַליציאַנער חסידימלעך ביים כשרן טיש האָבן געהאַלטן אין איין טומלען און שרייען:

— יאָך צול ניינצן טולער אַ טאָג, און קאָין עסן באַקים יאָך ניט!

און האָבן אָן אויפהער געפּאַקט צו זיך אין די קעשענעס געקאָכטע אייער און שטיקער מאַרינירטע הערינג מיט ציטרין — אַ סגולה צו ים־קראַנקהייט.

אין די אונטן זײַנען פאָרגעקומען קינאָ־פאָרשטעלונגען, און עס האָט זייער אָפּט געטראָפן, אַז עמיצן פון די געשפּאַנטע צושויער האָט זיך מיטאַמאָל אויסגעדאַכט, אַז טשאַרלי טשאַפּלין, אָדער בוסטער קיטאָן, גייען עפּעס מיטן

קאָפּ אַראָפּ, און ער האָט אויפגיך געמוזט פאַרלאָזן דעם זאַל, כּדי ניט שמוציק צו מאַכן די היסטאָרישע ווענט פון דעם גיכסטן דאַמפער אין דער וועלט.

אין טאָג — דעם דריטן פון דער נסיעה — האָבן מיר געהאַט אויסצושטיין אַ שטאַרקן שטורעם, און דעמאָלט זיינען כּמעט אַלע דריי טויזנט פּאַסאַזשירן פון שיף געלעגן אין זייערע בּעטלעך, זיך צוגעקוקט, ווי יעדע מינוט ווערט אין זייער קאַיוטע פינסטער פון דער וואַסער־מאַסע, וואָס טוט אַ גוזלנישן פּאַטש אינם אומשולדיקן פענסטער, און האָבן פאַרשאָלטן דעם טאָג פון זייער געבּאָרן. די קאָרידאָרן זיינען שוואַרץ געווען פון מענטשן, וואָס פלעגן כּסדר לויפן אין די ספּעציעלע בּרעך־צימערן. גוט האָבן זיך נאָר געפילט די גאַליציאַנער, וואָס האָבּן זיך אַ גאַנצן טאָג אַרומגעדרייט איבּער די קאָרידאָרן אין די זשילעטקעס און יאַרמאָלקעס און אַריינגעקוקט אין יעדער קאַיוטע, טאָמער וועלן זיי זוכה זיין צו זען עפּעס, וואָס מען טאָר ניט. און אויך די דייטשן אויפן שיף, וואָס זיינען געזעסן, געזופּט בּיר און געזונגען אָן אַ סוף שווערמוטיקע היימאַט־לידער.

אָבּער ניט געקוקט אויף דעם אַלעמען, און אפשר דווקא צוליב דעם, איז די נסיעה אויפן ים וווּנדערלעך. און וואָס גרעסער דער שטורעם, אַלץ פּרעכטיקער איז די רייזע אויפן ים, ווייל וועלכער מייסטער אויף דער וועלט ווערט דען קאָנען אויסנייען אַזעלכע הערלעכע שפּיצן, ווי יענעם אומפאַרגלייכלעכן געפלעכט, וואָס דער שטורעם שלאָגט אויף אויף צעבּושעוועטע כוואַליעס? און וועלכער סקולפּטאָר אין דער וועלט קאָן דען צוגעבּן זיין סקולפּטור יענע סטיכישע דינאַמיק, וואָס בּאַהערשט אַ שיף צווישן שטורעמדיקע וואַסערן? און היינט נאָך אויף אַזאַ מין שיף, וואָס עס טראָגט זיך אַזוי ווי אַ רוח איבּערן ים. מען

קריגט פליגלען צוזאמען מיט איר, און די ביינקעניש אהיים, דאכט זיך, קאָן זיך אויך ניט טראָגן גיכער פון דער שיף.

אָט אזוי ציען זיך די טעג, ווי א שנירל, צווישן שווינדלדיקע און אָטעם-פארכאפנדיקע איבערלעבענישן, ביז עפּעס אומבאמערקט רוקט זיך אונטער דער פינפטער טאָג, און מיר דערזעען מיטאמאָל די ברעגעס פון איראָפּע, די פעלדער פון פראנצויזישן ברעג, וואָס גרינען זיך אין דער אפריל-זון, און אלע ווערן עפּעס מיטאמאָל אנדערש, אלע דערפילן די לופט פון אן אנדער וועלט, און ביי פיל שטעלן זיך טרערן אין די אויגן: זיי באגריסן די אלטע מאמע, די אלטע איראָפּע.

איך בין אויך געווען צווישן די, וואָס האָבן זיך אריבערגעבויגן איבערן פּאָרענטש און געשיקט דעם ערשטן פלאמיקן גערוס צו איראָפּע. אזוי ווי איך האָב מיט פיר חדשים צוריק איר געשיקט אן אומעטיקן, טרערנדיקן זיי-געזונט.

א י נ ה אַ ל ט

ווי אַ שיף אויפֿן ים...	5
ביי די טויערן פֿון ניו־יאָרק	14
די טרערן־רעפּובליק אויף עליס־איילענד	20
דער ווונדער פֿון טאָגטעגלעכקייט	28
עלנטע ווינקעלעך	32
פֿינפֿטע עוועניו	38
אין קנויל פֿון יידישע גאַסן	45
דער פּרייז פֿון אַ גאָט	52
פֿון ביידע זייטן וויליאַמסבורגער בריק	58
דער כּישוף פֿון בראָדוויי	63
אַ רחמנות אויף די מיליאָנערן	71
זיין מאַיעסטעט, דער המון	76
שוואַרץ־ווייס .	83
אַן אָוונט ביי די „הייליקע שפּרינגער"	88
די גאַס פֿון ביינקעניש	95
אויף רעקלאַמע שטייט די וועלט	103
צווישן שטומע און ריידעוודיקע שאָטנס	108
אָפּשייד פֿון ניו־יאָרק	113
מיטן דאַמפֿער „אייראָפּאַ" קיין אייראָפּע	117

פון מארק ראזומני

זיינען דערשינען:

„הינטערגעסלעך"

דערציילונגען

„דאָס לאַנד פון טויזנט געשטאַלטן"

רייזע-איינדרוקן

„אַראַנעאַ די שפין"

נאָוועלן

„פעפ"

פאַריידישונג פון ל. פייכטוואַנגערס לידערבוך

פאַרלאַג „ביכער פאַר אַלעמען", ריגע